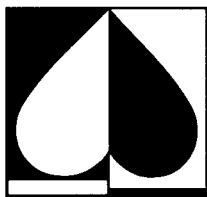

**Sborník přednášek z XVI. konference
Společnosti sociálních pracovníků ČR**

Romové ve městě

Brno, 13. a 14. října 2005

Praha 2006

Obsah

Úvodní slovo JUDr. Věra Novotná předsedkyně Společnosti sociálních pracovníků ČR	5
60 let řešení romské problematiky - úspěch či neúspěch Ing. Petr Víšek, Socioklub, o. s.	9
Dosavadní integrační praxe zaměřená na romskou populaci v ČR Roman Krištof, IOM Mezinárodní organizace pro migraci	21
Etnická indiference a občanská společnost versus ustavení romského národa Mgr. Marek Jakoubek, Západočeská univerzita, Plzeň	53
Romské tradice a jejich konfrontace se současností, romství jako znevýhodňující faktor Mgr. Viktor Sekyt	67
Vytěšňování romských komunit Ing. Petr Víšek, Socioklub, o. s.	95
Policejní práce v sociálně vyloučených komunitách - historie, přítomnost, budoucnost Mjr. Mgr. Václav Šaroch, Policie ČR	100
Závěry konference „Romové ve městě“ Zpracovala Alena Kissová	102

ÚVODNÍ SLOVO

Dámy a pánové, milé kolegyně a kolegové, vážení hosté zahajují XVI. odbornou konferenci Společnosti sociálních pracovníků v České republice, jejíž téma je „Romové ve městě“. Společnost pořádá konferenci tradičně zde ve Společenském centru v Brně - Bystrci ve spolupráci s Národním centrem sociálních studií, o.p.s. a Socioklubem, o.s. Nad konferencí převzala záštitu místostarostka Úřadu městské části Brno – Bystrc paní mgr. Eliška Kovářová a primátor města Brna PhDr. Richard Svoboda.

Dámy a pánové,

dovolte, abych se krátce vyjádřila, proč jsme toto téma zvolili. Vláda České republiky projednala před nedávnem dva významné dokumenty, a to „Zprávu o stavu romských komunit v ČR – 2004“ a „Koncepti romské integrace 2005“. V obou těchto dokumentech, ale i v ohlasech veřejnosti, vystoupeních představitelů samosprávy i v mediích je často frekventované téma, které bychom mohli nazvat tak, jako naši konferenci „Romové ve městě“. Rozhodně však přesněji „problémy spojené se životem sociálně vyloučených romských komunit ve městech a obcích“.

Hovoří se o územní segregaci v oblasti bydlení a o vytěšňování příslušníků této komunity na okraj měst či mimo ně. Hovoří se o vzniku ghet, existují a vznikají lokality s místními názvy jako Bronx, Mexiko, Dům hrůzy apod. Taková místa jsou i v prosperujících městech. Jsou známy případy, kdy velká města kupují bytové domy v okolních městech a stěhují tam své problémové spoluobčany. Stále více signálů a informací naznačuje, že se tento proces rozšiřuje, graduje a má velmi mnoho podob a forem.

Problém to není jednoduchý a jednostranný. Je třeba konstatovat, že se města a obce ocitají ve velmi složité situaci, když mají dobře hospodařit se svým majetkem, včetně bytového fondu a současně brát v úvahu politickou dimenzi problému. Postupují často vytěšňováním problémových obyvatel z obcí, výstavbou tzv. holobytů nebo ubytoven apod. a mají v tom podporu většiny obyvatel obcí a měst. Někdy ovšem nevyužívají nástroje sociální ochrany, které k tomu účelu vytvořil stát a které mohou některé faktory tohoto procesu zmírnit a řešit. To vede k vytváření segregovaných lokalit a jejich vznik a další vývoj je nejen extrémně nebezpečný pro vývoj měst a sociální udržitelnost v místě, ale také je v rozporu s mezinárodně politickými závazky České republiky, protože vede k etnické segregaci.

Vážnost a nejednoduchost problému nás vedla k tomu, zařadit toto téma na naši konferenci. Chtěli bychom vytvořit prostor pro to, aby všechny hlasy, všechny názory, přístupy mohly být otevřeny, předneseny a vyslechnuty a aby se hledaly konsensy a aby se hledaly cesty řešení.

Vážené kolegyně, kolegové, vážení hosté,
na programu konference budou nejen otázky spojené s romskou problematikou, ale do programu jsme také zařadili „Aktuální otázky sociální politiky“, konkrétně informace o návrhu nových řešení v zákoně o pomoci v hmotné nouzi a o zákoně o sociálních službách.

Dámy a pánové, vážené kolegyně a kolegové, vážení hosté,
než se pustíme do práce, dovoluji Vám s lítostí sdělit smutné události, které postihly naše řady. Koncem července letošního roku zemřela ing. Věra Novotná, počátkem září doc. PhDr. Milena Hübschmanová, CSc. a koncem září mgr. Viktor Sekyt.

Dovoluji, abych krátce připomenula jejich obrovské zásluhy v rozvoji sociální práce a tím, spolu s Vámi jim věnovala tichou vzpomínku.

Není daleko doba, kdy Ing. Věra Novotná ještě byla aktivní členkou a velkou oporou naší Společnosti. Poznali jsme ji jako moudrou, vzdělanou a obětavou ženu.

S uznáním a vděčností si připomínáme její přínos k rozvoji teorie sociální práce a při prosazování moderního pojetí péče o staré a invalidní občany v jejich domácím prostředí. Byla velmi aktivní při formulování a obhajobě etiky sociální práce a mnoho energie věnovala postavení sociální práce mezi vědními disciplínami, vypracovala též koncepci vzdělávacího projektu na vysokých školách se sociálním zaměřením, zpracovala obsahovou náplň a profil absolventa.

Byla členkou Sociologické společnosti, Gerontologické společnosti a také spoluzakladatelkou Společnosti sociálních pracovníků České republiky, která působila po 2. světové válce. V roce 1990 stála u zrodu samostatné Společnosti sociálních pracovníků ČR a patřila mezi nejvýznamnější autorky základních dokumentů jako např. stanov Společnosti, zásad pro jednání výboru, pro přípravu konferencí, pracovních dnů apod.

Významná byla i její jednání se zahraničními odborníky. Inicivovala kontakty s IFSW a zasloužila se o přijetí Společnosti za člena této federace. Překládala z angličtiny důležité a zajímavé materiály a zveřejňovala je v odborných časopisech.

Doc. PhDr. M. Hübschmanová se od mládí zajímala mimo jiné o romštinu, kterou se naučila v romských rodinách a věnovala se sbírání romského folklóru. V letech 1956 až 1967 pracovala v Čsl. rozhlasu a poté v Čsl. akademii věd, odkud musela odejít kvůli nesouhlasu s asimilační politikou vůči Romům. Po roce 1989 založila na Karlově univerzitě obor romistiky a tím dala ideový základ k programu integrace Romů na zcela jiných základech, než tomu bylo dosud. Napsala mnoho knih, podílela se zásadním způsobem na vzniku a vydání česko-romského slovníku, zasloužila se o výchovu a vzdělávání romistů, budoucích učitelů romského jazyka na školách. V roce 2002 byla Doc. PhDr. M. Hübschmanová, CSc. oceněna prezidentem republiky Medailí za zásluhy III. stupně.

Mgr. Viktor Sekyt začal v roce 1976 pracovat jako kurátor mládeže v Praze a od roku 1977 se začal zabývat problematikou Romů. Přestože musel na nátlak StB tuto práci opustit, věnoval se dále studiu romské problematiky a intenzivní přednáškové činnosti. V roce 1991 působil krátce na Ministerstvu práce a sociálních věcí a od konce téhož roku jako poradce vlády ČR pro problematiku národnostních menšin a později jako vedoucí Sekretariátu Rady pro národnosti Úřadu vlády. Při krátkém přerušení po roce 1993, nepřestal působit jako lektor a od roku 1997 do současnosti pracoval v Sekretariátu Rady vlády pro záležitosti romské komunity. Mgr. Viktor Sekyt je veřejnosti znám jako vynikající znalec romské problematiky z rozsáhlé přednáškové, vědecké, publicistické i veřejné činnosti.

Je mi upřímně líto, že tito odborníci už mezi námi nejsou, ale takový je život a my na ně budeme vzpomínat a setkávat se s nimi třeba v podobě studia jejich odborných statí.

Dámy a pánové,
přeji Vám, aby se Vám konference líbila a abyste se do svých domovů a na pracoviště vrátili zase o něco obohaceni.

JUDr. Věra Novotná

předsedkyně Společnosti sociálních pracovníků ČR

60 LET ŘEŠENÍ ROMSKÉ PROBLEMATIKY

- ÚSPĚCH ČI NEÚSPĚCH

ing. Petr Víšek, Socioklub

Nechtěl bych, aby moje vystoupení bylo vzpomínkami starého zbrojnoše, ale určitým zamyšlením, jakousi reminiscencí, pohledem ve větší časové dimenzi. Hned na úvodu chci říci, že budu o Romech mluvit v různém pojmovém vymezení, tak, jak mně to v daném kontextu vyhovuje. Číním tak záměrně abych se vyhnul zbytečné diskusi o tom, že univerzální konsensuální vymezení neexistuje.

Žijeme každodenní realitou a máme málo času se zamyslet nad tím, co se vlastně děje, jaké procesy se realizují, odkud kam jdeme, co začíná, co se opakuje, a co v této oblasti končí. Takový pohled vyžaduje určitý odstup, o něj bych se chtěl pokusit. Máme takový zvyk, že historie začíná v 90. roce a to nám brání širšímu pohledu. Pro nás je užitečné sledovat vývoj po r. 1945, který představuje významný předěl a určitý počátek.

V České republice zůstalo po válečných hrůzách asi 500 až 1.000 českých Romů, ale v roce 1947 už zde bylo 70.000 Romů. Všichni přišli ze Slovenska event. z Rumunska. V roce 1978 jich bylo 90.000 a v roce 1988 jich bylo 140.000. O těchto číslech není třeba pochybovat. Tehdy se konala dokonce jednorázová sčítání Cikánů v Čechách. Když se nad tím vývojem zamyslíme, zjistíme, že za prvních 30 let (to bylo od roku 1945 do roku 1977) se počet Romů zvýšil o 20% a od roku 1978 do roku 1988 (tj. 10 let) o 61%. A je to potvrzením, že v té době docházelo k velmi intenzivní stimulaci odchodu Romů ze slovenských osad do Čech. Souviselo to s likvidací tzv. romských osad. Je dobré si uvědomit, že po exodu Němců z českého území znamenal příchod Romů ohromný imigrační pohyb. Jeden z nejvýznamnějších v tehdejší Evropě. A s ním do Čech přišla sociálně odlišná i kulturně odlišná societa s vysokou absorpční schopností pro pokračování a další gradaci toho procesu.

V romské populaci dochází k zásadnímu poklesu porodnosti. Tím, že omezíme význam faktoru porodnosti jako zdroje přírůstků, zvýší se význam faktoru imigrace. V roce 1993 skončila československá federace a velmi se omezila masová migrace ze Slovenska do Čech. V roce 1990 žilo v ČR zhruba 144.000 Romů a dnes můžeme jejich počet reálně odhadovat na 160.000 až 200.000. Říkám to proto, že když se podíváte na tvrzení některých autorů vč. zahraničních, nebo dokonce českých nevládních subjektů, které mluví o 300.000 až 500.000 je absolutní nesmysl. Když se zpracují demografické údaje do grafu (a demografické procesy probíhají

pomalou), tak uvidíme, že by se křivky musely zbláznit, aby tomu tak bylo. V současnosti dochází také k imigraci, není co do objemu zřejmě veliká, ale je poněkud nešťastná, protože s ní přichází určité zátěžové faktory, které prohlubují sociální problémy v některých romských komunitách. Ta zátěžovost spočívá v tom, že sem přichází lichva, obchod s drogami, obchod s lidmi - prostituce, že sem často jezdí pracovat romští pracovníci pod tlakem lichvářů, kteří to organizují, aby si vydělali na dluhy apod.

Současné je třeba říci, že mluvit o nějakém zneužívání českého sociálního systému je ale také nesmysl. Romští pracovníci jsou slovenští pracovníci, jsou to migrující pracovníci z členské země EU, a když zde řádně pracují, mají stejné nároky na sociální ochranu, jako mají čeští pracovníci působící ve Francii, v Anglii apod.

Dalším zajímavým srovnáním je zamyšlení nad aktivitami vlád na tomto území. Od roku 1972 do roku 1989 bylo přijato, za 20 let, 6 vládních usnesení. Na serveru vlády najdete heslo "romské" od roku 1990 do roku 2005 více než 206krát. Máme Radu vlády pro záležitosti romské komunity. Taková podobná vládní komise byla ke konci 80. let v české vládě zrušena a byla tím odstartována vlna rušení komisí na tehdejších Národních výborech, protože v důsledku neustálého příchodu zaostalých romských občanů ze Slovenska do českých měst došlo k určité únavě a skepsi. Ta skepse spočívala v tom, že čím více se město staralo o své Romy, tím více jich tam přicházelo dalších, nových, protože si to samozřejmě sdělovali. A to vedlo prostě k rezignaci. Je to varovné poučení.

Zajímavá je analýza úspěšnosti některých řešení či „politik“, protože nejlepším kritériem úspěchu je úspěch, nikoliv snaha a dobré úmysly, množství vložených prostředků apod. Ale úspěch je třeba hledat v čase, protože dnešní úspěch je výsledkem opatření, které bylo uskutečněno třeba mnohem dříve v minulosti. Například v roce 1982 jsme měli v České republice asi 32 romských středoškoláků. V roce 2004/2005 jich máme 1.600 podporovaných, mimo ně jsou ještě další „nepodporovaní“. To je fantastická věc. Protože ale víme jak funguje romská rodina, víme, že to není jen (nebo především) zásluha dnešní školy, je to zásluha především rodičů těch dětí. Ti rodiče přesto, že vzdělání v tradiční romské komunitě není vítáno, protože ji ohrožuje, dotáhli své děti do dokončení základní školy a dohnali je dokonce do střední školy. A těm rodičům je zhruba 35 let, to znamená, že se musíme podívat do okamžiku, kdy oni sami chodili do školy a to je rok 1970. V roce 1972 bylo přijato usnesení vlády - „Zásady celostátních politických opatření v péči společnosti o cigánské obyvatelstvo“, a bylo tam uloženo zařadit romské děti do mateřských škol. V roce 1977 bylo 30% romských dětí v mateřských školách a v roce 1985 to bylo 75% všech romských dětí, které byly v mateřských školách. Zdá se tedy, že mateřská škola tehdy měla úspěch. Ale dnes, se strany 20letých

rodičů vidíme nezámerně o to posílat děti do mateřských škol a přípravných tříd. Takže poté se zase něco změnilo a je potřeba hledat kořeny, abychom se poučili, abychom tu chybu neopakovali. Dnešní řešení a problémy se mohou odrazit za 15 až 20 let.

Dochází k podstatnému sociálnímu pozdvižení Romů. My máme tendenci vidět jenom v důsledku černých zpráv - žloutenka, kriminalita, ale jsou tu vnější projevy, které jsou signifikantní. Když byla třídní konference v Poslanecké sněmovně, každý den tam dojíždělo několik autobusů „excelentních“ Romů. Na pohřbu paní doktorky Hubschmanové byly desítky mladých Romů, kteří věděli, kdo to je, a tak dále. Máme stovky aktivních romských společenských organizací. Když se v roce 1989 po 20ti letech obnovilo jednání politického centra státu s Romy, byl problém vyhledat 20 romských delegátů z obou zemí.

Musíme se ale podívat také zpět a říci si, kdo nebo co vlastně pomáhá k sociálnímu pozdvižení Romů. Jaké jsou skutečné mobilitní faktory. Socioklub provedl výzkum, který se úspěšných Romů týkal. A již definovat úspěšnost byl problém. Tak jsme si řekli: normální pracující člověk, vyučený, to je úspěšný člověk. Ptali jsme se kdo vám v životě nejvíce pomohl dostat se nahoru? Co jsme zjistili? Byl to učitel - konkrétně paní učitelka XY, byl to trenér, kněz, mistr, důstojník v armádě. Ale to nebyl výsledek činnosti systému jehož byly součástí. Protože druhá otázka zněla, kdo vám nejvíce ublížil? A byli to také lidé z těch systémů - paní učitelka ve 2. třídě mě ponižovala, důstojník si ze mě dělal legraci, tamten mě neakceptoval. Nebyl to systém, byl to člověk, byl to personifikovaný systém. To je velmi zajímavá věc. Ale setkali jsme se i s případy, kdy chudí romští rodiče, nekvalifikovaní, z pomocných profesí, platili dítěti doučování, aby se dostalo nahoru, aby bylo pánem, aby nemuselo dít jako oni. Bylo by také dobré si připomenout další aktivity, které se dělaly. Pro romské děti se organizovaly letní rekreačně-výchovné tábory a sociálně-zdravotní kurzy pro dívky. Tyto aktivity organizovali později zrušení sociální kurátoři. V desetiletí od roku 1980 do roku 2000 každé romské dítě nejméně jednou tyto kurzy absolvovalo. A dělaly se kurzy gramotnosti, šití, vaření. Jen v roce 1979 se 2.900 romských těchto kurzů zúčastnilo. Čili ta aktivita byla masová. Sociálních pracovníků jsme v roce 1980 měli 101. To bylo na počátku roku 1990. Romská reprezentace personifikovala chyby minulého systému osob, které znala a řekla: to jsou ti viníci. K radosti územní samosprávy byly tyto pracovní aktivity ukončeny. Nyní velmi pracně tento systém budujeme do určité míry znovu.

Pohled z delší perspektivy umožňuje konstatovat, že se určité situace opakují. *Vláda má celostátní program - Konceptci romské integrace. I předchozí vlády měly programy. Ale v regionech proti tomu programu nejen, že často není pozitivní přístup, ale mnohé aktivity se dějí a dělaly v rozporu s tímto programem. Centrální program velmi často nemá místní a regionální podobu. Takový stav trvá možná 30 let.*

Žádná politická strana dosud neměla ve svém volebním programu „romské“ téma k řešení. Problém je v tom, že vláda je daleko, ale starosta je velmi blízko lidem. On se nemůže vyhnout konkrétnímu problému či řešení. A podle výzkumů až 95% občanů nechce bydlet s Romy. Tato politická limitovanost řešení je velmi jednoznačná. V jednom městě, kde místostarosta pečoval o řešení problémů Romů, se Romům říkalo jeho jménem, vymýšlím si, „Janáčkovy děti“ a už nebyl nikdy zvolen. Není divu, že jsou to starostové, které apelují na účinnější řešení a pocíťují v konfliktu s některými negativními jevy bezmocnost.

Delší dobu se konstatuje, že mezi vládou a terénem chybí jistý specificky orientovaný subjekt, nejlépe nevládní, který by tu politickou ožehavost problému jakoby přefiltroval, jakoby smazal. A pozoruhodné je, že na konci určitého období, v níž byla snaha problémy pochopit a řešit, v roce 1989 byl připraven návrh na zřízení takového pracoviště, jmenovalo se to Institut pro otázky Romů. Ani státní, ani nestátní, ale bylo to něco uprostřed, co tehdy bylo možné. Měl být v Praze, už jsme pro něj měli malý zámeček v jedné pražské čtvrti. Na nátlak slovenské reprezentace ve vedení ÚV KSČ nebylo toto pracoviště zřízeno. A vidíte, v roce 2001 vláda dospěla k názoru, že by bylo potřeba udělat mezi vládou, tím centrálním plánem a regionálními a místními aktivitami nevládní subjekt. Po 15 letech se dospělo ke stejnému poznání, ke stejnému závěru - odfiltrout vládu od tohoto „nepříjemného“ problému, vytvořit určitý zástupný subjekt. Protože všichni víme, že vláda nemůže samosprávám v samostatné působnosti nic ukládat, jediné zákonem. A v přenesené působnosti ta situace není o nic lepší. A bytová politika a sociální služby jsou v samostatné působnosti. Bylo by tedy třeba podporovat, motivovat, stimulovat, pomáhat, ale není možno přikazovat. I když je možno motivovat ekonomicky. U nás dochází k tomu, že v řadě případů rodiny ztratí bydlení a v tom důsledku dochází k odnětí dětí a jejich umístění do dětských domovů a kojeneckých ústavů. Jedno dítě tam stojí údajně 27.000 až 47.000 Kč měsíčně, ale platí to stát. Kvůli 200.000 Kč dluhu, který vymáhá město, stát platí 500.000 Kč ročně za jedno dítě. A v Německu to vymysleli tak, že když se dítě v takové situaci z města dostane do státního ústavu, tak ty náklady hradí obec. Protože jsou to jejich občané, jejich problémy a jejich nedostatečná péče o vlastní občany. Proč mají čeští občané odjinud financovat důsledky statečné vytěšňovací politiky cizích měst?

A je tu další paralela. O tak zvané Agentuře se mluví dnes již 5 let. Přes její nespornou naději na přínos, se o ní mluví stále méně popř. již vůbec. V roce 1984 byla na tehdejším federálním ministerstvu práce a sociálních věcí zpracována kritická analýza s návrhy na zásadní řešení. Trvalo 5 let, než se dostala na stůl politbyra ÚV KSČ. Dodatečná analýza ukázala, že šlo o cílené obstrukce.

Další historickou paralelou je zásadní nekonceptnost a nedostatečnost řešení celého problému v makroekonomické a makrosociální dimenzi. Přestože máme

novelizované Konceptce romské integrace, realizační plány, jejich analýza ukáže, že obsahují jen, řekli bychom, „měkká řešení“. Problematika přítomnosti etnický vymezeného, a k tomu souběžně obyvatelstva ohroženého chudobou a sociálním vyloučením není jen dvojitý problém. Kumulace těchto dvou problémů, to je multiplikace problému s výbušninovou potencí. Viz Paříž v roce 2005. Takto je k tomu třeba přistupovat. A jak to vypadá z makroekonomického pohledu? V polovině 80.tých let bylo spočítáno, že když náklady řešící jinakost života romské populace (bez tehdy nedostupných nákladů na kriminalitu, vězeňství) označíme hodnotou 100, pak se na řešení těchto problémů vynakládalo cca 7 % výdajů. Na počátku 90 let bylo odhadnuto, že by oněch 100 % mohlo činit asi 2 mld. Kč ročně. Různými finančními kanály může dnes plynout na aktivní opatření cca 200 mil. Kč. ročně tj. cca 10 %. Jde zejména o podporu nestátních subjektů a sociální práce. Nestálo by za to spočítat, kolik by stála zásadní krátkodobá popř. střednědobá strategická opatření v sociální politice, školství, bytové politice a dalších oblastech ve srovnání s nezvratnou jistotou několika desítek miliard korun, které bude nepochybně nutnost vynaložit v příštích desetiletích? A současný trend vytěsňování budoucí náklady graduje. Je pak více než bizarní, když se musí snižovat podpora romským středoškolákům, aby se z malé částky dostalo na všechny. V dotačním programu, který je možná nejlepším, co se kdy v této oblasti dělalo. Jde o částky řádu milionů.

Řešení romské problematiky v posledních 15 letech utrpělo několik závažných ran. Tou první ránou byla skutečnost, že pro roce 1990 rychle skončil tlak na zaměstnávání Romů kdy jejich zaměstnanost byla prakticky stejná jako u ostatní populace. Tvořili ovšem zřejmě určitý polštář přezaměstnanosti a jejich propuštění vyřešilo první vlnu sociálních důsledků restrukturalizace národní ekonomiky. Ti Romové, kteří nebyli integrováni tak, aby pracovali o své vůli, ale byli k práci nuceni, první vypadli z trhu práce. A to byl první sociální propad.

Druhou ranou byla již zmíněná ztráta sociálních kurátorů v roce 1990. Byli to motivovaní, kvalifikovaní pracovníci, dobře integrováni v romských komunitách a plnili myslím většinou velmi dobře svou roli.

Třetí a strašná rána byl Zákon o občanství. Zatížil získání občanství i těm Romům, kteří se tady narodili a bydleli tady celý život, popřípadě jednotlivé členy rodin apod. Po skončení etapy roční tolerance ztratili tito lidé nároky na sociální dávky, protože si neuspořádali občanství. Nikdo jim neporadil, protože už tu nebyli jejich patroni - sociální kurátoři. Tam začalo masové zadlužení, se kterým se potýkáme dnes.

Další velkou ranou bylo zrušení okresních úřadů. To bylo systémově chybné, protože jak už jsem se zmínil samospráva v místě je politickou samosprávou, kdežto

okresní úřad byl státní úřad a přednosta okresního úřadu jako vládní úředník se nemusel zabývat tím, co si občané v místě myslí o Romech, ale mohl pro ně konat, aniž by ho to ohrožovalo existenčně, což v případě samosprávy je. To chybné řešení přinesla profesorka Strecková a ti, kteří jejím mylným pohádkám uvěřili. Je potřeba to říci, aby se na to nezapomnělo a později nebyla nasazována psí hlava někomu jinému.

Můžeme se zamyslet i nad vývojem celkové koncepce řešení. Snad by bylo možné říci, že před rokem 1990 se hodně akcentovala zejména sociální podstata problému a tlumila, nebo přinejmenším nerozvíjela etnická stránka. Podle mého názoru se po roce 1990 přešlo k druhé nerovnováze, došlo k určité přetnizaci. Aktivita ve výzkumu po roce 1990 byly označeny za rasistické, což nebyla a není pravda. Výzkum se zrušil a až v posledních letech se v té věci teprve něco děje. A když došlo k nějakému konfliktu, třeba v sociální oblasti byli pracovníci napadáni z rasové diskriminace, přestože dodržovali zákony. Žádná národnostní sociální práva neexistují. A nejen to. Problémy Romů byly viděny především jako důsledek působení vnějších nepříznivých vlivů včetně diskriminace. Až v posledních letech dochází ke kritickému pohledu na vlastní vnitřní svět Romů, který také anebo možná především vede k izolaci a regresi. S autory těchto názorů není veden dialog ale nenávislná kampaň.

My dnes vidíme tři spektra pohledu na romskou problematiku. První je lidsko-právní, nikdo nesmí být diskriminován, o tom není pochybnosti. Druhý je etnicko-kulturní, není pochybnosti, Romové tvoří etnikum, mají jazyk, hudbu, slovesné umění. Třetí je pohled sociální. Romové tvoří do značné míry sociálně ohroženou skupinu, často žijí na úrovni chudoby, žijí ve vyloučených komunitách. Problém je, že se často tyto tři pohledy, vycházející z odlišných principů směšují. Chudoba není etnickým specifíkem. Ukazuje se, že je to problém tak zvané „kultury chudoby“. A zase jíní říkají: nesmíte říkat, že romská kultura je „kultura chudoby“. A už směšují argumentaci ze dvou spekter pohledu. Nikdo nepochybuje o romské kultuře, ale „kultura chudoby“ je specifický fenomén, kdy se život v komunitě přizpůsobuje vnějším životním podmínkám chudoby. Je zcela specifický, a nemá to vůbec nic společného s rasou. Popsal to Lewis a mluvil o Mexikáncích v Americe, a když to čtete, tak si říkáte, ale to se přece také týká našich Romů. Ale jich se to netýká, protože jsou Romové, ale proto, že žijí v podmínkách hmotné nouze a musí volit takové životní strategie, které je v tomto prostředí racionální. Zdůrazňuji v tomto prostředí - v prostředí hmotné nouze. A oni takovou strategii volí.

Stále ještě chybí rozsáhlejší, zejména dlouhodobý, longitudinální výzkum. Minulý režim realizoval v rámci činnosti „kamenného“ ústavu Akademie věd mnohaleté výzkumy. A jak je to nyní? Prakticky všechny rozsáhlejší výzkumy posledních let realizovaly vysoké školy, nestátní subjekty, popř. subjekty podnikatelské. Žádný

státní ústav se rozsáhlejším systematickým výzkumem nezabývá. I když vládní dokument říká něco jiného. To nám brání v možnosti analyzovat úspěšnost politik v různých oblastech, analyzovat které jsou faktory, vedoucí k sociálnímu vzestupu.

Troufám si reálně odhadnout, že na výzkum romské problematiky bylo za posledních 16 let, a to včetně monitoringu migrace ze Slovenské republiky, vynaloženo různými cestami nejvýše 12 až 15 mil. Kč. Jako paralelu bych chtěl uvést, že výzkum lišejníků v Anktartidě, který provádí Masarykova univerzita bude stát 50 milionů Kč. Snad bude poslední rozhodnutí vlády o výzkumu v této oblasti realizováno a situace se zlepší.

Někteří kladou otázku, na jakých odborných principech jsou postaveny Koncepce romské integrace? Dosud tvořila odborné zámezí zejména etnografie, nově se prosazuje kulturní antropologie, ale to se zatím v praktické politice neprojevalo. Pak lze vyslovit obavu, zda aktualizované koncepce nejsou jen souborem resortních politik a prolongací předcházejících praktik? Zcela příznačné je, že se prostě některá zjištění nehodí a výzkumy nejsou dále využívány, ba někdy ani zmíněna jejich existence. Dvouletý výzkum, financovaný MPSV, jednoznačně konstatoval, že je třeba redefinovat politiku státu a ve vládním dokumentu stálo, že všechny výzkumy potvrzují správnost kontinuity. Vláda dokonce projednávala informaci o překladech dobrých zkušeností integračních politik. Podle mého názoru nešlo o příklady ale o výčet. Vše je „v pořádku“. Já si to nemyslím, jsem toho názoru, že je třeba celkovou politiku státu redefinovat a jednoznačně deklarovat co od koho stát požaduje a vytvořit jasné stimulační i vynucovací nástroje.

Romská societa by si ostatně zasloužila i výzkum v mnohem obecnějším pojetí. Moderní doba vede k významné destrukci tradičních sociálních vztahů a závazků a někdejší historické sociální síť nahrazuje systémy anonymními, které zabezpečí člověka v nemoci, chudobě, stáří a podobně. Tento vývoj vede k velkému odcizení, k velké závislosti jedince na anonymních neprůhledných solidárních transferech, oslabuje sociálně ekonomickou úlohu rodiny a posiluje to, co je obecné, společné, politické. Jsme přesvědčeni, že to jinak nejde, abychom mohli více vyrábět, pracovat, spotřebovat. Romská civilizace je ale jiná. Nesledovala vznik „obecného“, vznik měst a ve své tradiční podobě si uchovala rodovou strukturu a filozofii. To není civilizace zaostalá, jak mnozí myslí a chovají se tak, to je patrně civilizace jiná. Jestliže existuje paralelně s odlišně se vyvíjející se kulturou stovky let musí mít své atributy, které jsou zajímavé v době, kdy naše destruktivní civilizace dočerpává své zdroje a někteří tvrdí, že spěje k zániku. Avšak současně je třeba říci, že mnoho archetypů v konání patřícímu k tradiční romské komunitě, je v tak zásadním rozporu s požadavky moderní doby a evropského civilizačního prostředí, že to způsobuje retardaci, konzervaci chudoby, neúspěch integrace.

Dalším velkým problémem je informační pasivita státu. Stát nemá legální prostředky, jimiž by zjistil třeba nezaměstnanost u Romů, jejich sociální deprivaci, počet dětí v ústavech, protože romskou příslušnost nemáme jako statistický znak. Je to docela nešťastné, protože například v Zákonu o zaměstnanosti se mluví i o barvě pleti. Američané běžně používají statistický znak barvu pleti. Ale při naší informační pasivitě, je extrémně aktivní nevládní sektor romský, který běžně říká, jaká je nezaměstnanost, jaká je bída, ale nemá k tomu žádné podklady. Oni řeknou podle odborných odhadů, ale jediné odborné odhady mohou udělat odborníci - demografové, sociální makroekonomové apod. A takové odhady nejsou anebo se je prostě bojí prezentovat. A tak nám ze zahraničí mnohokrát myli hlavu kvůli tomu, co o nás řekli na západě naše nevládní subjekty. Nedávno jsme analyzovali zahraniční dokument, který mluvil o Romech v nových členských státech EU. Zprávu uvedl jeden český romský server s titulkem, že „Romové trpí... atd.“. Česká republika byla vždy na prvním místě kritizovaných. Naše analýza ukázala, že to vůbec neodpovídá obsahu té zprávy. Nikdo v ČR na to nereagoval.

Jsou tu i zcela nové přístupy k romské problematice. Možná že to otevřela paní Papadopoulou, předchůdkyně evropského komisaře Vladimíra Špidly, která na konferenci v Budapešti řekla asi takovou větu: „Musím vám Romům teď něco říci - neříkám to ráda, ale nedá se nic dělat, musíte se přizpůsobit. To co přežilo tisíciletí a co narušuje standardy lidských práv, na nichž stojí evropská civilizace se musí změnit“. Tento projev nebyl v České republice publikován. Až Socioklub ho použil ve výzkumu. V tradiční romské komunitě se nachází vrozená primární nerovnost mezi lidmi obecně a nerovnost žen. Neexistence obecného - je jenom rodinné. Jsou rodinné sítě. Konstatujeme, že ty rodinné sítě jsou krásné. Ta intenzivní solidarita je fantastická, když si několik desítek lidí, možná stovek lidí, vzájemně pomáhá, ale současně svazuje komunitu, současně brání z ní odejít. Je to krásné i hrozné. Je to, jak se stále potvrzuje, retardující prvek. Ale jde i o vztah k dětem, způsob výchovy, který je nesmírně tolerantní, krásný, volný, a to bohužel nejde.

Zmínil jsem, že tu jsou nové názory, které konstatují, že Romové nejsou zaostalá komunita, jak se mělo všeobecně za to. To není zaostalá societa, to je jiná společnost. Ona je postavena na jiných principech. Dokud to nepochopíme, tak s tím nic neuděláme. A protože to je jiná komunita, tak často platí, že to co my považujeme za anomálii, je ze strategického hlediska té komunity logické. Jsou tu v tom směru zajímavé práce. Bojujeme proti anomálii, ono ale jde o adekvátní, byť z našeho i objektivního hlediska nesprávné jednání. Proč studovat, když budu nezaměstnaný a budu stejně na dávkách? Tu dobu studia jsem dávno mohl pracovat nebo žít. Proč platit nájemné, když u mě bydlí několik příbuzných a když o ten byt přijdeme, pak budu bydlet já u těch příbuzných. Ta investice je zbytečná. My to neumíme pochopit, ale když se zamyslíme nad ekonomickou strategií toho chování, ukáže se být

racionální. Víme o romské problematice hodně, víme hodně o Romech, víme hodně o sociálních procesech, které tam probíhají, o mechanismech fungování těch komunit, víme, že každá komunita je úplně jiná, že dokonce to, co my označujeme v místě za komunitu, nejsou komunity, ale nucené soužití, které vytvořila veřejná správa postupným sestěhováním. Ale nemáme tvrdá data. Máme něco jako základní výzkum, máme kvalitativní výzkum, tj. víme, jaké procesy probíhají, ale neumíme je kvantifikovat. Nevíme jak velkého podílu Romů se týká nezaměstnanost a sociální vyloučení a jak se celková sociální situace skutečně vyvíjí. Nebezpečné je především to, že naše hodnocení především ovlivňují „viditelní“ Romové. Ti bydlící, pracující, studující vidět nejsou.

Tento stav nám ovšem velmi znesnadňuje odpovědět na otázku, jestli bychom mohli charakterizovat těch 60let jako úspěch či neúspěch. To samozřejmě budeme hodnotit každý z nás na základě dlouhodobých i krátkodobých zkušeností, nebo včerejšího okradení v tramvaji. Jistě je to také otázka, kdo a kdy se nás na to zeptá. Když se nás zeptá někdo, kdo nám chce dát peníze na projekty, tak řekneme, že je mnoho problémů, a trůfám si říci, že existují subjekty, kterým záleží na tom, aby celkové hodnocení situace bylo špatné a posílila se jejich role statečných kritiků a bojovníků a tudíž oprávněných příjemců etnopeněz.

Ale já si myslím, že jsou tady určité zajímavé faktory, které umožňují spíše pozitivní hodnocení. Tak například, když došlo k určitému pocitu, že se zvyšuje migrace Romů ze Slovenska do Čech tak se mimo jiné zjistilo, že sociální úroveň návštěvníků ze Slovenska byla významně nižší, než jejich příbuzných, kteří žijí nějakou dobu - jednu, dvě, tři generace u nás, a že se také často vraceli, protože těm našim působili velké problémy.

Situace v řadě evropských zemích je pokud jde o sociálně ekonomické a společenské postavení Romů významně horší než je tomu u nás. Dokonce je zřejmé, že čím více ty státy deklarují, co pro Romy dělají, tím horší ty podmínky ve skutečnosti jsou. My jakoby necítíme potřebu se prezentovat, ale naše aktivity ve vztahu k romským komunitám jsou mnohem významnější a sociálně ekonomická Romů v ČR je výrazně lepší. Říkám to se znalostí všech kritických problémů v místech. Usiluji ale o vyjádření kvantitativního pohledu. Na rozdíl od řady jiných zemí žijí Romové s námi - ne vedle nebo mimo nás. Ta blízkost může vytvářet větší rizika než existence různobarevných sídlišť v evropských zemích, nebo dokonce kočujících komunit. Neštěstí je, že neumíme prezentovat dobré výsledky, a že je často za nás jen prezentují někteří romští reprezentanti, kteří jsou schopni na zahraničních tribunách mluvit, a kteří umí mluvit anglicky. A nikomu nepřijde divné, že tak zbídačená komunita má tak schopnou reprezentaci. Skutečně pozoruhodné pak je to, že všechny pozitivní aktivity (např. podpora romských středoškolských

studentů, sociální práce, romští poradci, romští asistenti), lze kvantifikovat. Všechna negativní hodnocení se opírají jen o neprokazatelné odhady. Tedy jinak řečeno, myslím si, že je situace lepší než se má všeobecně za to.

Podle mého názoru stát rozvíjí velmi úspěšné aktivity, například ve školství, v terénní sociální práci. K problémům, zejména k diskriminativním přístupům dochází tam, kdy se setkávají Romové se soukromým sektorem. To je v oblasti zaměstnanosti a v oblasti bydlení. A tady nezbývá než se na samosprávy obcí (a jejich bytovou politiku) dívat jako na soukromý sektor. Ony se tak zcela účelově chovají.

V minulosti byla v sociální práci používána určitá kategorizace romských obyvatel podle úrovně integrace. Tyto kategorie byly objektivizovány úrovní bydlení, četností umístění dětí v ústavní péči, kriminalitou a dalšími faktory. Nyní takové analýzy nemáme. Všeobecně se má zato, že dochází k určitému rozevírání nůžek uvnitř romské populace. Na jedné straně jsou velmi úspěšně se integrující jednotlivci a rodiny, na straně druhé části komunit nacházejících se ve stavu sociálního vyloučení. U nich dochází k dalšímu propadu. Zásadně je třeba říci, že nemáme žádné údaje o vzájemné proporcii těchto skupin a všechny tvrzení je třeba zpochybnit do doby, kdy budou získány objektivní údaje. Nebudou-li získány - je třeba zapomenout na etnický původ propadající se skupiny a dívat se na ně prostě jako na sociálně vyloučené obyvatele a takto s nimi pracovat. Jistě s vědomím specifických důvodů propadu. Ale to je samozřejmou součástí každé profesionální sociální práce a sociální politiky obecně.

Do budoucna tu jsou určitá rizika. Dochází k velkému podílu práce načerno, práce bez pojištění, bez placení nemocenské a bez placení daní, stavu, kdy jistá část těch, kteří pobírají sociální dávky má nějaké vedlejší příjmy. To je velké riziko proto, že až jednou zestárnou, nebo kdyby se stali invalidními, nebo nemocnými nebudou v sociálním systému, v systému sociální ochrany a to bude mít za následek jejich propad do chudoby. A podle mého soudu chudoba bude v budoucnu větší než je chudoba dnes ve smyslu vzdálenosti od průměru k chudobě. To přináší hodně rizik. Jedním z nich je, že bude-li se na celý problém pohlížet z etnického pohledu a ne pohledu sociálního, bude tento stav trvale ohrožovat prestiž, pověst a šance těch úspěšně se integrujících Romů. Proto je deklarování chudoby jako etnického problému se strany nevládních reprezentací absurdní a chybné.

Velké riziko je v narůstající nezvladatelnosti dětí ve školách, jak o tom mluví jejich učitelé. Rodiče a učitelé ztrácejí autoritu dětí. Jsou skupiny, kde rodiče nepracují, nepečují o děti, nevstávají, nepřipraví je. Vytvářejí se školy s vysokým podílem romských dětí, který se touto skutečností dále zvyšuje - odcházejí neromské

děti. To Podporují se tak komunity, v nichž se nerozpouští odlišnost od majority ale odlišnost se posiluje a graduje. I v těch směrech, kde je jinakost nepřijatelná.

Česká veřejnost i odborná sféra si po řadu lety sypala popel na hlavu (popř. připouštěla sypání) a sebeoviňovala se z etnické předpojatosti, neotevřenosti, nevstřícnosti apod. Byl jsem svědkem debaty, v níž starší zkušený romský aktivista, poukazující ze zkušeností na nezodpovědný přístup některých romských rodičů k dětem, byl přítomnými bojovnicemi okřikován, že takto nemůže mluvit, že na vině je nevstřícná škola. V rodinné výchově platí pravidlo, že „paní učitelka má vždycky pravdu“. Nikdy se nesmí její autorita snížit. My jsme to udělali nejen s učitelkami, ale i se sociálními pracovníci, protože jsme se jich nezastali. A konec konců takto stále znevažujeme vlastní státní politiku. Chci, abyste mně dobře rozuměli, u některých Romů vznikl z naší jednostranné sebekritiky dojem, že „to děláme špatně“, a že se k lidem, kteří se nimi setkávají a v zastoupení ostatní veřejnosti jim pomáhají, mohou chovat s tímto vědomím, s tímto despektem. Pak může nezaměstnaný romský otec, přivolaný mobilem synka, napadnout před dítětem učitelku za kritiku syna větou, v níž by to v televizi jen pískalo. Pak může významný romský reprezentant na veřejné resortní akci prohlásit, že je špatné, když o sociální dávce bude rozhodovat nějaká „pitomá úřednice“. To je velmi, velmi špatné. Naší politice v této oblasti chybí sebevědomí, informační aktivita a reálné pozitivní hodnocení sociálního vzestupu, k němuž během několika generací dochází v romských rodinách, které přišly a žijí v České republice a k jakému nedochází v jiných zemích. A také jasné otevířené vymezení rolí, odpovědností a očekávání od sociálních systémů i od Romů samotných.

Na závěr bych chtěl vzpomenout myšlenku Viktora Sekyta, který mně na jednom z posledních setkání citoval výrok českého herce Miloše Kopeckého, že „mluvit o ženách v množném čísle je perverzní“. Řekl: „budu to vztahovat na Romy, mluvit o Romech v množném čísle je vždycky zavádějící“. Všechno co řeknete je a současně i není nebo v řadě případů nemusí být pravda. Záleží na vymezení cílové skupiny a ta je velmi, velmi variabilní a co do kvantity neznámá. Každý, kdo se v této oblasti vyjadřuje, musí s tímto rizikem počítat a činím to i já. Děkuji za pozornost.

DOSAVADNÍ INTEGRAČNÍ PRAXE ZAMĚŘENÉ NA ROMSKOU POPULACI V ČR

Roman Krištof, IOM Mezinárodní organizace pro migraci

1. Úvod

„Integrační praxí“ zaměřenou na romskou populaci je v České republice rozuměn soubor opatření veřejné správy, od jejichž uplatnění je očekáváno „začlenění“ Romů do společnosti. Snahy o dosažení takto deklarovaného cíle lze datovat již od konce druhé světové války a je pro ně typické: byly přijímány ústředními orgány a realizovány nejnižšími složkami administrativy; nevyjasňovaly kdo má být kam integrován, jací či kteří Romové se mají integrovat do jaké či které společnosti¹; etnická specifika byla vysvětlována hledisky sociálně-ekonomickými nebo naopak.

Nacistickou genocidu přežilo na dnešním území České republiky asi 600 Romů, avšak již v roce 1945 přichází první skupiny slovenských Romů a usazují se převážně ve vysídleném pohraničí. Podle relevantních odhadů žije v současnosti v ČR asi dvě sta tisíc obyvatel označovaných za Romy. V posledním cenzu² (2001) se přihlásilo k romské národnosti 11 716 obyvatel. Prognóza růstu početnosti romské populace v příštích padesáti letech odhaduje nárůst na cca 279 tisíc v roce 2050³. Přesto, že se v dnes jedná u většiny romské populace o osoby narozené na území ČR, je problematika „romské integrace“ v důsledku problematikou neovládnuté imigrace.

Objektem integrační praxe však nemá být celá (*de facto* etiketizována⁴) romská populace. Poslední série vládních „Koncepcí romské integrace“⁵ udává jasně za svůj cíl integrovat „příslušníky romských komunit“, které specifikuje jako „romským způsobem žijící“ do *multikulturální* společnosti. Zdůrazněno je, že mezi příslušníky romských komunit jsou zahrnuty i osoby zjevně jiné etnicity (ze smíšených sňatků⁶, vracející se z výkonu trestu, sdílející stejné životní podmínky). Jedná se tedy o obyvatele lokalit označované jako romské, jejichž nejvýraznějším rysem je romský

¹ Ovšem, v období vlády KSČ se jistě jednalo o začlenění do ideálu společnosti socialistické.

² Sčítání lidu, domů a bytů v r. 2001;

³ Jitka Langhmerová a Tomáš Fiala: „Kolik je vlastně Romů v České republice?“, Demografie, 2003

⁴ jedná se o problematiku tzv. připsané etnicity, kdy se na osobu pohlíží jakožto na příslušníka nějaké skupiny, aniž by bylo bráno v potaz jeho vlastní etnické vědomí;

⁵ 2000 - 2004;

⁶ viz tzv. „Bratinkova zpráva“ , příloha usnesení vlády č.606/1997;

způsob života a hodnot (romipen) a převládající chudoba. Tito příslušníci romských komunit mají pak podle zmíněné série usnesení vlád právo na integraci do většinové, ideálně multikulturní, společnosti a to za podmínek uchování si své kultury a hodnot (specifik), protože jediné tak je možno mluvit o „plnohodnotné integraci, která není asimilací“.⁷ Není však známa početnost (jak míst tak i obyvatel) takovýchto „romských komunit“. Hrubým odhadem odvozeným z proběhlého monitoringu a dalších recentních zkoumání lze hovořit o desítkách chudinských romských enkláv, které obývají desítky tisíc lidí. Jedná se však o lokality různého druhu a míry prostorové segregace a sociálního vyloučení, které lze jen z části popsat jako novodobá ghetta. Tyto „komunity“ jsou pak z velké části cílovou lokací probíhající imigrace ze Slovenska. Převažující migrací je však migrace vnitrostátní, motivována (ne)dostupností laciného bydlení.

Vládní zadání plnohodnotně integrovat je reflektováno v celé šíři programů veřejné správy, jejichž toky v letech 1997(9) - 2003 jsou dokumentovány v části III.a této zprávy. Variování mezi důrazy na etnické či sociální aspekty je v šíři „integračních praxí“ produkovaných zadavateli různé. Od programů etnoemancipačních po zadání sociální. Jejich působením se může dosíci jak „údržby“ *de facto* segregované skutečnosti života v romských enklávách (a to zvláště v případě programů etnoemancipačních) tak sociálního vzestupu jednotlivců. Zlepšení stavu „romských komunit“ jako celků nadaných kolektivními právy, jest však zcela iluzorní, protože se jedná zčásti o agregáty vytvořené represivní politikou samospráv, reagující na tzv. neplatičství, tedy o vystěhování dlužníků nájemného do holobytů, nebo o akumulace na základě dostupnosti bydlení. Je velkou otázkou, jak by měly být takovéto enklávy obývané *příslušníky romských komunit* „plnohodnotně integrovány“.

Současná *zátěžovost* migrace Romů ze Slovenska je dána právě reprodukcí chudoby v hostitelských domácnostech a lokalitách. Tato migrace má výrazně regionální charakter: zdrojovou oblastí jsou převážně východoslovenské regiony a cílovými lokalitami většinou romské lokality a *ghetta*⁸ na celém území v ČR, převážně však v příhraničních oblastech.⁹

⁷ „Podmínkou začlenění Romů do české společnosti není ztráta romské identity, kultury a jazyka. Integraci je zde myšleno plnohodnotné začlenění Romů do společnosti při zachování většiny kulturních specifik a odlišností, které je charakterizují a které si přejí zachovávat, pokud tyto odlišnosti nejsou v rozporu se zákony České republiky. Do multikulturní společnosti se lze plnohodnotně integrovat při zachování vlastního kulturního dědictví. Proto je základním postojem vlády při její politice vůči příslušníkům romských komunit respekt k romství, jeho tradicím a kultuře.“ Koncepce 2004, Část 1.8.

⁸ Ghettem zpracovatel rozumí enklávy sociálního vyloučení, označované místně jako „domy hrůzy, mexika, bronxy, harlemy apod.“. Ve většině těchto případů lze vysledovat i prvky prostorové segregace.

⁹ „Asi čtvrtina lidí v EU žijí v chudobě. Asi čtvrtina regionů soustřeďuje bohatství EU. Pokud se tyto rozdily neodstraní, hrozí „stěhování“ lidí z chudých do bohatých regionů - což je jev, který by mohl vážně

2. Institucionální zabezpečení

2.a

Stěžejním dokumentem zabývající se Romy by v ČR měla být „**Koncepce romské integrace**“ (třetí aktualizovaná verze, dále jen Koncepce) schválená usnesením vlády č.607 ze dne 14. června 2004. Základní východiska Koncepce, tj. řešení romských záležitostí ze tří perspektiv - lidskoprávní, národnostní a sociokulturní, zůstávají již od přijetí její první verze v r.2000¹⁰ (či záměru v r.1999¹¹) prakticky nezměněna. Pomineme-li perspektivu lidskoprávní, jejíž nespornost ve smyslu potvrzení lidských práv všem obyvatelům ČR by mohla být vhodným úvodem ke skutečně koncepčnímu (tj.strategickému) materiálu, narážíme na obskurní propojení záměrů v oblasti národnostní a sociální politiky. Na jedné straně jsou tu v rámci integrační Koncepce zahrnuta na voluntaristickém pojetém zákoně práva příslušníků národnostních menšin (tedy i romské)¹², na straně druhé novelizací téhož zákona¹³ práva (blíže nedefinovaných, spíše však nevydefinovatelných) příslušníků romské komunity. Přitom se v samotné Koncepci odkazuje na tzv. Bratinkovu zprávu¹⁴, v které je za příslušníka „romské komunity“ považován „de facto každý, koho majorita jako příslušníka této sociálně a etnicky definované skupiny identifikuje“.¹⁵ Uplatněním takového „podvojného“ pojetí „integrace“ pak dochází zvláště v dotační politice k překrývání národnostních a sociálních programů a k zmatečnosti v jejich deklarovaných cílech. O zaplevelení právního řádu neuchopitelným pojmoslovím nemluvě.¹⁶ Za stěžejní orgány naplňující Koncepci jsou v materiálu považovány:

destabilizovat EU. Ukazuje se, že nebezpečím není jen nedostatek zdrojů, ale i nedostupnost. Podle posledních zpráv o lidském rozvoji chudoba nespočívá jen v tom, co člověk má, nebo nemá, ale co je mu dostupné, co může nebo nemůže dělat.“ In: Národní centrum sociálních studií, Závěrečná zpráva o řešení projektu „Tvorba programů trvalé sociální udržitelnosti na místní a regionální úrovni“ HS 107/03, listopad 2004. Str. 8 (dosud nepublikováno).

¹⁰ Usnesení vlády ze dne 14. června 2000 č. 599, ke Koncepci politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti.

¹¹ Usnesení vlády ze dne 7. dubna 1999 č. 789 o Koncepci politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti.

¹² Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů.

¹³ Novelizace menšinového zákona (č. 273/2001 Sb.) zákonem č. 320/2002 Sb.

¹⁴ Usnesení vlády ze dne 29. října 1997 č.686, ke Zprávě o situaci romské komunity v České republice a plnění úkolů týkajících se romských komunit.

¹⁵ Koncepce, str. 2

¹⁶ „K sídlům obývaným tzv. „romskou populací“, anebo k tzv. „romské populaci“ jako celku bývá v současné době často vztahován pojem komunita. Přihlédneme-li ovšem k jeho obvyklému vymezení na poli společenských věd, nutno říci, že nesprávně. Dotyčný výraz totiž bývá definován ne jako pouhé seskupení lidí, nýbrž jako takové seskupení, jehož členové sdílejí síť sociálních vztahů a pole interakcí, které nejsou - a to je pro vymezení tohoto pojmu klíčové - primárně příbuzenské povahy. Jednotná sociální struktura a společný zájem (další z definičních charakteristik) za určitých okolností umožňují toto seskupení chápat jako subjekt nějakého procesu. (Komunita se rozhoduje, vytváří své zastoupení, vstupuje do jednání s okolím apod.) Oproti tomu však ze současných výzkumů vyplývá, že územně vymezené populace Romů v

- A. Rada vlády pro záležitosti romské komunity;
- B. Rada vlády pro národnostní menšiny;
- C. Odborné orgány jednotlivých ministerstev;
- D. Romští poradci a asistenti, krajští koordinátoři;
- E. Výbory pro národnostní menšiny.

Ad A. Rada vlády pro záležitosti romské komunity, (dále jen Rada) je podle svého statutu poradním, iniciativním a koordinačním orgán vlády pro otázky spojené s postavením Romů.¹⁷ Jejími členy je 14 romských členů, vybraných podle krajského klíče a 14 vysokých úředníků veřejné moci (na úrovni náměstků ministrů). Předsedou je člen vlády. Prvním místopředsedou je zmocněnec vlády pro lidská práva a druhý jeden z romských členů Rady. Její činnost je zajišťována kanceláří (4 odborní pracovníci) umístěnou v rámci Odboru pro lidská práva Úřadu vlády ČR. Byla zřízena v roce 1997 (do 19. prosince 2001 pod názvem Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity) a od začátku své činnosti (v r.1998) byli její romští členové nazíráni jako zárodek romské reprezentace, tolik (podle současného převažujícího názoru) potřebné k řešení problematických „romských“ záležitostí jakožto partner pro jednání. Za sedm let činnosti Rady je možno vysledovat posun od orgánu etnicko-representativnímu k tělesu zabývajícímu se tíživou sociální stránkou postavení romských komunit. Kancelář Rady byla od r.2000 jedním z iniciátorů terénní sociální práce (krom nevládního sektoru, v první řadě o.p.s.Člověk v tísni), od podzimu roku 2002 se pokouší prosadit vznik Agentury pro sociální začleňování.¹⁸Rada a její kancelář je klíčovým orgánem při doporučování úhelných dotačních programů na romskou integraci, ať již přímo jako jejich vyhlášovatel, nebo nepřímo zastoupením svých členů nebo pracovníků ve výběrových komisích programů vyhlášených Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvem kultury. Většina činnosti Rady je tudíž soustředěna na realizaci

České republiky mají obvykle charakter seskupení navzájem nepřibuzných rozšířených či nukleárních rodin, které jsou jedna od druhé odděleny subjektivně velmi silně vnímanými statusovými a rituálními bariérami, a tedy jako komunity de facto nefungují (žijí totiž sice vedle sebe, ale nikoli spolu). Z toho důvodu navrhuje tento způsob použití pojmu komunita nahradit vhodnějším výrazem enkláva. Rovněž i užití pojmu komunita pro označení celé tzv. „romské populace“ či její „subetnické“ části se míjí s většinou výše uvedených definičních znaků.“

In: Jakoubek, M. „Romové, konec(ne)jednoho mýtu“. Socioklub, Praha 2004.

¹⁷ Poslední verze statutu, která nabyla účinnosti dne 28. ledna 2004 na základě schválení vládou usnesením č. 100 ze dne 28. ledna 2004

¹⁸ Usnesení vlády ze dne 5. srpna 2002 č.761, k Návrhu akčního plánu k omezení žádostí příslušníků romské komunity z ČR o azyl v zemích EU a Norska, a Usnesení vlády ČR ze dne 13. listopadu 2002 č.1113 k Analýze možností zintenzivnění a zefektivnění práce v zájmu předcházení sociálního vyloučení v romských komunitách a odstraňování jeho důsledků prostřednictvím k tomu určené agentury (Analýza vzata toliko na vědomí).

dotační politiky. Především je to dáno tím, že většina romských členů se na dotační politice jakožto její realizátoři podílejí. Členy romské či „občanské“ části jsou romští aktivisté působící v různých pozicích na krajích, městech nebo v nevládních subjektech. Romská část se schází i samostatně a projednává svá stanoviska, „ministerská“ část nikoliv. Náměstci, stejně jako romští členové mají možnost jmenovat „tzv. stálého zástupce“ popř. se nechat zastoupit, takže se složení Rady schůze od schůze mění. Ukazuje se, že tzv. romští členové jsou na jednání Rady znevýhodněni v tom smyslu, že projednávaná problematika je náročná na podrobné znalosti fungování centrální státní správy, znalost právních předpisů a terminologie, není dostatek času na vysvětlování a také tím, že jejich partnery jsou vedoucí manažeři resortů. Na to upozornila jedna z romských členek Rady na schůzi 10. prosince 2004.¹⁹

Evropská unie i Česká republika deklaruje romské komunity jako jednu ze skupin ohrožených sociálním vyloučením. Tak je to také zahrnuto v Národním akčním plánu sociálního začleňování. Nejvýznamnější skupinu, ohroženou sociálním vyloučením a tedy cílovou skupinou inkluzivních opatření jsou sociálně vyloučené komunity. Jde o územní vymezení. Převážnou většinu jejich příslušníků tvoří Romové. Cílovou skupinu inkluzivních opatření nejsou však primárně Romové (z etnického či národnostního pohledu) ale osoby žijící ve vyloučených komunitách. Inkluzivním opatřením nejsou etnorevitalizační aktivity ani protěžování aktivit nevládních romských subjektů, ale kvalifikovaná, etnicky poučená (etnicky „inteligentní“) sociální politika v místech výskytu těchto komunit. To je ovšem významně odlišné vymezení - na místo etnického, jde o vymezení místem (a sociálně ekonomickými podmínkami) a způsobem života.

V tomto pohledu je ovšem nevyhovující, aby poradní orgán vlády definoval své inkluzivní doporučení vládě jako opatření vůči romským komunitám, nýbrž je třeba aby existoval poradní orgán, který bude řešit problém širší a bez přímého etnického

¹⁹ Na základě informací účastníků jednání Rady v r. 2004; informátor dále uvedl: „Několik posledních schůzí pak nemá charakter práce poradního orgánu vlády ale povahu diskusního klubu, kde je třeba vysvětlovat pojmy, pravidla, zákony apod. Aniž by došlo ke korekci při řízení schůze jsou vyslovovány neadekvátní názory, dochází k chybně orientované diskusi. Např. diskuse o vyhlášení dotačních programů se pojala jako diskuse o tom, že romské organizace nebudou umět dosáhnout na dotace a že je třeba zvýšit počet Romů ve výběrové komisi a pod. Jakoby klíčovou roli hrály nebo měly hrát romské nevládní subjekty a jejich podpora byla cílem programu. Dokonce jsou vyslovovány názory, které (neromské) organizace by měly dostat dotace a které nikoliv. A to před vyhlášením programu, před jednáním výběrové komise apod. Romská část Rady veřejně vyjadřuje názor, že má (větší) právo „rozhodování“ o dotacích apod. To je nepřijatelné.“

kontextu, který skutečnou podstatu fenoménu sociálního vyloučení spíše maskuje (či spíše zakrývá a zatěžuje než řeší). Ten je sekundární a parciální. Tedy aby byla vytvořena Rada vlády pro sociální inkluzi. Ta by měla být složena z relevantních odborníků, reprezentantů kompetentních resortů a reprezentantů samospráv. Dále musí být zastoupeny i nevládní subjekty, které se v oblasti sociální inkluze angažují. Zde je třeba opět připomenout, že problémy lidskoprávní a problémy národnostní (práva menšin) jsou v působnosti jiných poradních orgánů vlády a tedy i pro členství „romských členů“ zde platí kritérium odbornosti a angažovanosti na inkluzivních aktivitách.

K zajištění kvalifikované práce poradního orgánu by přispěla změna statutu Rady. Nynější hybrid ekvivalentního podílu státních orgánů a neformálně vybraných Romů a situace, kde se hlasuje většinově je absurdní. Romští členové vyjadřují své osobní názory, zástupci resortů názory svých resortů. Obě tyto nesrovnatelné pozice mají stejný počet hlasů. Jde o koncipování politiky státu, rozhoduje sice vláda, ale zástupci státu v Radě nemohou zabránit přijetí stanovisek, se kterými jejich resorty nemusí souhlasit. Výsledek činnosti Rady pak nemusí odpovídat názoru ani jedné z obou stran.

Je proto třeba obě tyto strany oddělit a umožnit každé z obou stran aby formulovala svoje stanovisko a umožnit obě stanoviska transparentně deklarovat. Romská část by měla pracovat samostatně (jako Romský výbor Rady) a jeho předseda by měl stanoviska uplatnit na jednání Rady, která by měla charakter zástupců resortů (ministrský). Závěr z jednání by vždy uváděl zvláště názor romské části - kladný, záporný, samostatné stanovisko apod.

Má-li plnit Rada roli poradního orgánu, pak není rozumné trvat na to, aby členy Rady za resorty byli náměstci. Jde o poradní orgán, na zasedání se nemohou přijímat rozhodnutí, která by kohokoliv zavazovala. Pak je účast vysokého zástupce resortu zbytečná a resorty by měly delegovat podle svého uvážení takové odborné pracovníky, kteří mohou reprezentovat jejich názory, politiky kompetence apod. Normativní členství náměstků ministra bylo patrně chápáno jako deklarace vážnosti Rady.

Ad **B. Rada vlády pro národnostní menšiny**, (dále jen národnostní Rada) byla zřízena podle s § 6 odst. 3 zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů (tzv. menšinový zákon). Její přímou předchůdkyní byla Rada pro národnosti, jejíž sekretariát byl rovněž od r.1998 do poloviny r.2004 součástí Odboru pro lidská práva Úřadu vlády ČR (nyní součástí Odboru pro rovné příležitosti). Romové jsou v této Radě zastoupeni třemi členy. Do integrační praxe nejzávažněji zasahuje „*Nařízení vlády č. 98/2002 Sb., kterým se*

stanoví podmínky a způsob poskytování dotací ze státního rozpočtu na aktivity příslušníků národnostních menšin a na podporu integrace příslušníků romské komunity, (dále jen Nařízení) vypracované sekretariátem národnostní Rady.

V Konceptci romské integrace se uvádí, že „konkrétně ve vztahu k Romům jde nejen o zajištění standardních dotačních programů národnostních menšin, ale i o podporu programu vyrovnávání podmínek romských komunit v oblasti vzdělávací a sociální s důrazem na zamezení společenského vylučování romských komunit a zajištění spoluúčasti Romů při zavádění integračních programů, vytváření důvěry, porozumění a tolerance ve společnosti, poznání historie a tradic romské kultury, zlepšení komunikace mezi majoritní společností a romskými komunitami.“ Podle kritérií daných Nařízením vyčleňují pak jednotlivé resorty (jedná se o MŠMT, MK a MPSV) peníze ve svých rozpočtových kapitolách.

Jednou z hlavních činností národnostní Rady je vyjadřování se k podpoře tiskových periodik jednotlivých „uznaných“ národností (finálně jsou pak dotace administrovány Ministerstvem kultury). V současnosti je podporován měsíčník *Romano hangos* (Romský hlas), vydávaný Společenstvím Romů na Moravě, měsíčník *Romano Vodi* (Romská duše) a časopis pro děti *Kereka*. V posledních letech zanikly (poté co byla odmítnuta dotace) periodika *Romano kurko* (Romský týden - v r. 2001) a *Amaro Gendalos* (Naše zrcadlo - v r. 2003). Očividná je tudíž pro existenci tištěných romských periodik naprostá závislost na dotační politice státu. Dosah romských periodik co se integrační praxe týče je minimální. Nelze je pořídit v stánkovém prodeji a mezi předplatiteli i přispěvateli jsou z velké části spíše lidé zajímající se o romskou problematiku z řad „majority“. V obsahu periodik převládá užívání skupinových pojmů jako „menšina“ - objekt útlaku, a „většina“ - subjekt mocenské manipulace; je zdůrazňována rozdílnost mezi jasně definovanými skupinami - inherentním „my“ a „oni“, zatímco shodám není přisuzován žádný význam. Na stránkách výše zmíněných periodik dochází k paradoxu, kdy předsudečné postoje vůči Romům reflektované v „majoritních“ periodikách - tedy Romové jakožto jednodílná skupina porušující obecně sdílené normy a hodnoty společnosti, jsou v podstatě přejímány nediferencovaným obhajováním Romů, a tím vlastně posilovány.

Ad C. Odborné orgány jednotlivých ministerstev,²⁰ - **Komise ministra práce a sociálních věcí k realizaci opatření na podporu zaměstnanosti obtížně umístitelných skupin na trhu práce se zřetelem na příslušníky romské komunity** (dále jen Komise) vznikla příkazem ministra práce a sociálních věcí č. 4/1998. Komise má zabezpečovat jako poradní orgán ministra především plnění úkolů plynoucích z usnesení vlády ze dne 23. června 1999 č. 640, Národního plánu zaměstnanosti, a dalších usnesení vlády k této problematice. Podle - **Zprávy o výsledcích práce Komise** (materiál pro schůzi vlády - č.j. 876/02 - 2002, stažen premiérem z projednávání vládou dne 15. července 2002) má Komise 14 členů z řad úředníků veřejné správy a zástupců romských a pro-romských organizací, členové nejsou v této zprávě jmenovitě specifikováni. Je zde zastoupena řada představitelů romských podnikatelských subjektů, které se staly předmětem policejního šetření z důvodů zpronevěry státních dotací. Jedná se zejména o Sdružení romských podnikatelů a soukromníků v ČR se sídlem v Přerově a jeho odnož I. romskou zprostředkovatelskou agenturu v Ostravě.²¹ Předseda Komise, dosavadní úředník MPSV Ladislav Body byl dne 17. prosince 2004 odsouzen okresním soudem v Sokolově za úplatkářství k osmi měsíčnímu restu podmíněně s dvanácti měsíčním odkladem.²² Je poněkud záhadné, z jakého důvodu vládní Koncepce uvádí tuto Komisi mezi institucionální opory „romské integrace“. Na druhé straně byla podle zjištění analýzy dotační politiky (část III.A Závěrečné zprávy) podporována z fondů programu politiky zaměstnanosti řada tzv. romských občanských sdružení a tyto prostředky až do roku 2003 zásadním způsobem převyšovaly prostředky poskytované z MPSV na integrační programy, jejichž cílovou skupinou měly být příslušníci romských komunit.

²⁰ Dalšími orgány ministerstev uvedenými v Koncepci romské integrace jsou: Poradní sbor pro otázky národnostní kultury. Členy poradního sboru jsou zástupci národnostních menšin, včetně zástupce romské menšiny. Tento poradní sbor plní mj. funkci výběrové dotační komise na projekty národnostních menšin. Poradní skupina pro otázky národnostního školství, zajišťuje koordinaci postupů v oblasti vzdělávání národnostních menšin na základních a středních školách.

²¹ O kauzách referoval časopis Týden 6/2004 v reportáži „Peníze pro Romy: kam mizí milionové dotace.“

²² Spolu s L. Bodym byl rovněž odsouzen bývalý pracovník MPSV Ján Moro (fidič). Rozsudek není pravomocný, odsouzení se odvolali.

Ad D. Jako **Romští poradci a asistenti, krajsí koordinátoři**,²³ jsou označováni pracovníci samospráv pověřeni na různé úrovni tzv. „romskou“ agendou. Náplň jejich práce se místo od místa značně liší, ať již na úrovni obcí, měst nebo i krajů, tudíž i jejich přístup k „integrační praxi“ jest značně různorodý. Pozici dřívějších romských poradců na bývalých okresních úřadech nyní do značné míry alternují terénní sociální pracovníci, financovaní z dotací uvolňovaných ministerstvem financí na základě pokynů z kanceláře Rady vlády (Úřadu vlády ČR).

Zajímavou tendencí je vypracovávání krajských integračních koncepcí, reflektujících toliko do určité míry ideová východiska koncepce vládní. Podle dostupných informací si nechalo vypracovat koncepční materiál osm z čtrnácti krajů.²⁴

²³ byli ustaveni na okresních úřadech podle usnesení vlády ze dne 29. října 1997 č. 686, ke Zprávě o situaci romské komunity v České republice a k současné situaci v romské komunitě. K 1. lednu 1999 bylo romskými poradci obsazeno všech 81 okresů České republiky, přičemž asi polovinu těchto poradců tvořili příslušníci romské komunity. Romští poradci vykonávali svou funkci dílem v kanceláři přednosty, dílem na sociálních odborech okresních úřadů, i když původním záměrem bylo, aby působili výlučně v kancelářích přednostů.

Ukončením činnosti okresních úřadů k 31. prosinci 2002 byla většina jejich romských poradců a asistentů delimitována na obce pověřené státní správou v přenesené působnosti. V současné době v naprosté většině případů byla agenda romského poradce na pověřené obci spojena s jinými, často nesouvisejícími, nebo byl naplňováním romské integrace pověřen dosavadní pracovník obce s několika jinými agendami. Řada romských poradců byla propuštěna. Podle dostupných informací se zdá, že mnohé pověřené obce tuto agendu svěřily vybraným pracovníkům jen formálně, nebo dokonce ani neurčily pracovníka, který ji bude mít na starosti. Lze konstatovat, že souvislá síť romských poradců pokrývající celé území státu byla do značné míry rozdrobena. Tím, že zřízení funkce romského poradce a asistenta není uloženo zákonem, nelze ani obce přimět k tomu, aby takové pracovníky zaměstnali. Vláda by tudíž, měla usilovat o to, aby tuto problematiku řešil zákon o obcích.

Zákonem 129/2000 Sb. o krajích (krajské zřízení) byla zřízena funkce krajského romského koordinátora. V Proces jmenování krajských koordinátorů romských poradců byl dovršen; ve všech krajích byli koordinátoři v průběhu let 2002-2003 jmenováni. I když funkce romského krajského koordinátora za krátkou dobu své existence získala poměrně značný význam, zůstává problémem jak kumulace agendy, tak i nejednotné zařazení krajských koordinátorů v rámci krajských úřadů a neexistence metodického vedení koordinátorů ústředním orgánem státu (jde hlavně o celoživotní vzdělávání a standardizaci výkonu profese po reformě veřejné správy). Není jasně určeno, který orgán státní správy odpovídá za metodické vedení krajských koordinátorů. V zájmu stabilizace funkce krajských koordinátorů bude nutno dále tuto funkci posilovat v jednáních se samotnými hejtmany a řediteli krajských úřadů. In: 2.5 Koncepce romské integrace 2004

²⁴ Koncepce romské integrace Královéhradeckého kraje na období 2003-2007. Odbor sociálních věcí - oddělení prevence, rozvoje a SPO. Květen 2003.

Východiska strategie integrace romských komunit v Olomouckém kraji. PhDr. Renáta Köttnerová, koordinátora romských poradců, odbor sociálních věcí Krajského úřadu Olomouckého kraje. Olomouc, srpen 2004.

Koncepce rozvoje romských komunit v Karlovarském kraji. Mgr. Pavel Vaculík. Krajský úřad Karlovarského kraje. Červenec 2002.

Ad **D. Výbory pro národnostní menšiny**,²⁵ - V Konceptci romské integrace je konstatována jejich existence, jakákoliv jejich činnost v oblasti integrace není zmíněna a ani zpracovateli není známa.

Výčet orgánů institucionálně zajišťujících romskou integraci (A,B,C,D) tímto v Konceptci romské integrace končí. Není zmíněna činnost Rady vlády pro nestátní neziskové organizace ani Odboru prevence kriminality MV ČR. Tvůrci Konceptce romské integrace je od jejího posledního aktualizovaného přijetí avizována její zásadní revize při předložení vládě v únoru 2005. K datu odevzdání závěrečné zprávy (31. 12. 2004) nebyly splněny úkoly uložené původně předkladateli Konceptce romské integrace - místopředsedovi vlády pro výzkum a vývoj, lidská práva a lidské zdroje Usnesením vlády ČR č.607/2004 (ke Konceptci): IV./5./a) předložit vládě do 31. července 2004 studii proveditelnosti agentury k předcházení sociálního vyloučení v romských komunitách; a IV./5./b) ve spolupráci s předsedou Českého statistického úřadu a ministrem práce a sociálních věcí zpracovat a vládě předložit do 30. září 2004 návrh provedení dlouhodobého (7 let) komplexního terénního sociologického výzkumu mapujícího situaci romských komunit v ČR, v intencích materiálu „Zpráva o návrhu postupu ke zjišťování statistického zastoupení příslušníků romských komunit ve školách, v evidenci úřadů práce a v jiných institucích“ č.j.: 1329/03, projednaného na zasedání vlády dne 20. října 2003. Podle dostupných informací má dojít k splnění výše zmíněných zadání v prvních kvartálech r.2005.

2. b

Výsledky recentních výzkumů

Níže uvedeně výstupy dokládají, že rozhodovací (či poradní) orgány veřejné správy, v první řadě však vláda sama, neberou při formulování politiky týkající se

Koncepce romské integrace na období 2004 - 2008 ve Zlínském kraji. Předkládá Jiřina Bradová. Zlínský kraj, odbor kanceláře hejtmána, oddělení vnějších vztahů.Schváleno Zastupitelstvem Zlínského kraje dne 22.9.2004.

Návrh koncepce politiky Prahy vůči příslušníkům romské komunity. Předložila Mgr. Hana Halová, zpracovala Božena Filová.

Zpráva o situaci romských komunit žijících v Moravskoslezském kraji za rok 2003 (pracovní materiál). Krajský úřad Moravskoslezského kraje, odbor kultury a památkové péče. Ostrava, srpen 2004.

Analýza situace národnostních menšin na území Libereckého kraje. Zpracoval Ing. Jozef Holek., romský koordinátor Libereckého kraje. Krajský úřad Libereckého kraje, odbor Jihomoravský kraj, text se doposud nepodařilo získat.

²⁵ byly dosud ustaveny na úrovni obcí zákonem č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů, na úrovni krajů zákonem č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), ve znění pozdějších předpisů, a hlavního města Prahy zákonem č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, ve znění pozdějších předpisů.

romské populace v ČR na zřetel výstupy z výzkumů a zpráv, jejichž vypracování „na integrační téma“ zadávají.

1. Závěrečná zpráva z výzkumu **Romská minorita a postupy integrace (říjen 2002)** realizovaném IKSP na základě zadání vyplývajícího z úkolu uloženému ministru spravedlnosti v usnesení vlády ke Koncepci romské integrace (2000) v závěrech uvádí: „*Romskou menšinu v současnosti dle našich poznatků nejlépe charakterizují její roztržitost, nejednotnost jednotlivých rodin (rodů), vysoká nezaměstnanost, horší sociální poměry, od majoritní populace odlišný systém sdílených hodnot. Na druhé straně je výrazné postupné asimilování části rodin. Lze říci, že velké množství Romů je plně asimilováno (ne integrováno), mnoho jich žije v interetnických vztazích. Problémem pro pokračující proces celé etnické skupiny je skutečnost, že tito lidé se ale za Romy většinou nepovažují*“.²⁶
2. Obsáhla **Analyzá sociálně ekonomické situace romské populace v ČR s návrhy na opatření (prosinec 2003)** vydaná elektronicky Socioklubem v r. 2003 konstatuje v Závěrech a doporučeních: „*je patrně třeba revidovat makrosociální a politický přístup k celé oblasti a redefinovat zadání, které stojí v této oblasti před státem, samosprávou a romskými komunitami*“.²⁷
3. V **Hodnocení programů zaměřených na snižování rizika sociálního vyloučení romské komunity** vypracovaném Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí (2003) se konstatuje, že „*podíl programů zaměřených na snižování sociálního vyloučení příslušníků romské komunity v rámci všech programů, jejichž cílovou skupinu představuje romská komunita, není velký*“.²⁸ Doporučeno je rovněž v rámci grantových řízení poskytovat finanční podporu pouze organizacím schopným zajistit určitý standard v poskytování těchto služeb.
4. Výstupy **Dlouhodobého stacionárního terénního výzkumu sociálně vyloučených romských komunit** realizované Katedrou antropologie Fakulty humanitních studií v Plzni (listopad 2004) presentované ve formě případových a příčných studií interpretují prostředí sociálně vyloučených enkláv v ČR Vycházejí z antropologického konceptu kultury, doktríny sociálního konstruktivismu (sociologie vědění), soudobé teorie etnicity a nacionalismu, konceptu sociální exkluze, podtřídy (underclassu) a pro výzkum modifikovaného konceptu „kultury chudoby“ Oskara Lewise; „*Aby veřejná, „integrační“ a sociální politika ČR byla účelná a smysluplná, je potřeba vnímat především vnitřní rozrůzněnost populace*

²⁶ In: Romská minorita a postupy integrace (závěrečná zpráva z výzkumu), vydal Institut pro kriminologii a sociální prevenci, neprodejné - určené pro odbornou veřejnost, říjen 2002

²⁷ In: Analyzá sociálně ekonomické situace romské populace v ČR s návrhy na opatření (Projekt výzkumu a vývoje MPSV č. HS91/02), vydal Socioklub, 2003; (V rámci výzkumu bylo zpracováno 21 monotematických studií, byly provedeny 2 korespondenční ankety, byl uskutečněn 1 výzkum formou polostandardizovaných rozhovorů a byly uskutečněny 3 terénní výzkumy); str. 7.

²⁸ In: Hodnocení programů zaměřených na snižování rizika sociálního vyloučení romské komunity, Praha, VÚPSV, 2003, str.53

označované jako „Romové“ a nestavět na iluzorním předpokladu, že se jedná o soudržnou „komunitu“, která si prostřednictvím své „reprezentace“ či „elity“ vyřeší „vlastní problémy sama“ ať už na lokální či státní úrovni. V tomto smyslu je zapotřebí zodpovědět si otázku komu a jakými nástroji chce sociální a veřejná politika českého státu pomoci. Zda jednotlivým občanům a rodinám, kteří se z různých důvodů ocitli v situaci sociálního vyloučení, nehlédě na jejich deklarovanou či připsanou etnicitu, a nebo - podle vzhledu či deklarace - „Romům“ chápaným nerozlišeně jako „komunita“, nehlédě na jejich socioekonomickou či kulturní situovanost. Pokud je záměrem českého státu poskytovat sociální služby v prostředí vyloučených enkláv i podporovat romské etnorevitalizační hnutí, pak je rozhodně užitečné, aby oba tyto typy podpory byly navzájem kategoricky oddělovány.“

5. Závěrečná zpráva o řešení projektu **Tvorba programu trvalé sociální udržitelnosti na místní a regionální úrovni (listopad 2004)** referuje ve vztahu k romské problematice o fenoménu záměny priorit²⁹ coby českého specifika a tendencích k volbě zástupných témat³⁰ při řešení integrační a sociálně-inkluzivní tematiky.
6. **Zpráva o stavu romských komunit v České republice** vypracovaná Odborem pro lidská práva Úřadu vlády ČR (prosinec 2004) je poměrně vyčerpávajícím katalogem institucionálního a politického rámce fenoménu „romské integrace“ a v průřezových tématech se dotýká všech aspektů života Romů v ČR, kulturními a vzdělávacími aktivitami počínaje a sociální exkluzí a patologií konče. V závěrech zpracovatelé vládě „nabízí rozpolcený obraz“: konstatují, že sedm let

²⁹ In: Závěrečná zpráva o řešení projektu Tvorba programů trvalé sociální udržitelnosti na místní a regionální úrovni HS 107/03, listopad 2004; “V praxi, v dokumentech samosprávných orgánů (ale také v médiích a v ovlivňování veřejnosti), dochází k tomu, že za významné je považováno to co je rozsáhlé a nákladné, a co je méně rozsáhlé, je méně významnější. A tak nejrozsáhlejšími aktivitami jsou zcela logicky takové činnosti, jako jsou sociální služby pro staré občany, sociální služby pro zdravotně postižené. To jsou sice aktivity nejnákladnější a nejrozsáhlejší, aktivity, které musí být zabezpečeny, ale základní prioritou by měly být služby sociální intervence, zejm. sociální poradenství, ochrana před chudobou, opatření proti sociálnímu vyloučení, tj. opatření proti těm sociálním jevům, které ohrožují sociální soudržnost a společenskou stabilitu.“ Str.44

³⁰ tamtéž: “Jde zčásti o problém mediální, ale projevuje se v řadě aktivit samospráv i státu. Tak je všeobecně velká pozornost věnována mediálně atraktivním tématům mentálně postižených dětí, vozíčkářům a dalším tématům, které jsou sice individuálně lidsky velmi závažné, ale z hlediska základního „makro“ zaměření sociální politiky spíše okrajové a nekonfliktní. Tak například díky genetickému poradenství se rodí ročně cca 60 dětí s Dawnovým syndromem. Vedle toho žije v Česku desetitisíce mladých nezaměstnaných, kteří po ukončení školy nenastoupili do zaměstnání a hrozí, že vůbec nezískají nezbytné pracovní návyky, což může mít s dalekosáhlé důsledky. Každý pátý mladý člověk je nezaměstnaný. Ve městě, které se „proslavilo“ vystěhováním několika rodin neplatičů nájemného (jejichž existenci samo nečinností a chybami způsobilo) žije několik set dlouhodobě nezaměstnaných a 150 nezaměstnaných mladých lidí. Není pak aféra s tzv. nulovou tolerancí jen zástupným tématem? Nikoliv náhodou zpracovatel tohoto textu soudí, že nejzávažnějšími a nejrizikovějšími problémy současnosti je nezaměstnanost mladých lidí a vytváření etnicky vymezených soustředění - sociálně vyloučených komunit“ Str.45

po varovném signálu tzv. Bratinkovy zprávy³¹, která upozornila na dramatické zhoršování ekonomické a sociální situace některých skupin Romů, se negativní trendy v sociální a ekonomické sféře, zejména zaměstnanosti a bydlení, nepodařilo zastavit, „přestože na nápravu směřuje stále více finančních prostředků. Naopak, zřetelně dochází k zintenzivňování a stupňování tohoto vývoje.“ Je však rovněž konstatováno, že se situace Romů v ČR v posledních letech zlepšuje ve sféře „zajištění menšinových práv, rozvoje národnostní kultury a spoluúčasti příslušníků romské menšiny na řešení problémů.“ Za nejzávažnější hrozbu je označena „ghettoizace“ chudých Romů: „Finanční prostředky a pomoc by měly směřovat především k zastavení tohoto trendu a k hledání cesty k prolomení uzavřených kruhů chudoby a sociálního vyloučení.“³²

Činnost nevládních neziskových organizací (NNO)

Nevládní neziskové organizace jsou fakticky hlavními nositeli realizace „integrační praxe“ a většina peněz z veřejných zdrojů je směřována na financování programů realizovaných tzv. neziskovým (občanským) sektorem. Jedná se řádově o několik stovek občanských sdružení a desítky obecně prospěšných společností. Od organizací neziskového sektoru však nelze oprávněně očekávat, že poskytováním sociálních a poradenských služeb či volnočasovými a vzdělávacími aktivitami může zvrátit trend ghettoizace chudých Romů. Úroveň služeb poskytovaných desítkami „romských“ či „pro-romských“ občanských sdružení je různá. Vysokou odbornou úroveň si udržují spíše ty tělesa občanského sektoru, která zastávají obecně inkluzivní praxi v práci s klientelou a nejsou výslovně etnicky zaměřena. Chybí však ucelená koncepce vyhodnocování činnosti NNO a jejich využívání peněz z veřejných zdrojů. Přitom je vysledovatelný dlouhodobý růst výše dotací na integrační programy NNO z rozpočtů sledovaných ministerstev (s výjimkou MVČR - viz III.A str.46). Principiálním aktérem „romské integrace“ jsou města a obce. Pokud tato nebudou mít na straně veřejné moci partnera, který by koordinoval činnost NNO působící v tomto poli a dokázal jim cíleně nabídnout integrační (nebo spíše integrované) služby zasahující nejen do oblasti vzdělávání, volnočasových aktivit a sociální práce, nýbrž i do oblasti bydlení a aktivní politiky zaměstnanosti, přijde činnost většiny NNO vničeč.

Záměr zřídit agenturu pro sociální začleňování

Ve sledovaném období (květen - prosinec 2004) nedošlo k očekávanému ustavení *Agentury k předcházení sociálního vyloučení* (dále jen „Agentura“). Studie proveditelnosti pojednávající o potřebě založení Agentury, ačkoliv prošla v letních

³¹ zata na vědomí Usnesením vlády č.606/1997

³² str. 48 -49 Zprávy o stavu romských komunit v České republice (materiál určen vládě k informaci), prosinec 2004

měsících několika koly připomínkových řízení, nebyla k dnešnímu dni předložena vládě k projednání. Lze tudíž konstatovat, že snaha o systémové řešení „integrace“, které se na území České republiky týká zejména velké části romské populace, nebyla (a to již od listopadu 2002)³³ úspěšná. Systémovost výše zmíněného řešení spočívá v překročení resortního přístupu k začleňování sociálně vyloučených a poskytování integrovaných služeb (v oblasti sociální práce, prevence sociálně patologických jevů, vzdělávání, bydlení a zaměstnanosti) formou sjednocení finančních a lidských zdrojů v tělese nového typu - agentuře, ustavené coby příspěvková organizace u výkonného ústředního orgánu státní správy (tj. při Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR; při Ministerstvu pro místní rozvoj ČR; při Ministerstvu vnitra ČR). Agentura by pak z akumulovaných zdrojů (nutno opět zdůraznit, jak finančních tak i lidských) nabízela komplexní sociálně-inkluzivní služby samosprávám.

2.c

Závěr K hlavní cílové skupině *Koncepce*, „romským komunitám“, je přistupováno jako ke kolektivitám sdílejícím společné zájmy a záměry, nikoliv jako k agregátům sociálně vyloučených rodin a individualit, jejichž často nedobrovolná koncentrace vytváří kriminogenní a sociálně patologické prostředí. Přitom stále platí zjištění z analýzy zadané v první vládou schválené Koncepci (Usnesení vlády ČR 599/2000) ministru spravedlnosti: „Známým problémem je, že asimilační tendence části romské komunity je však nasměrována *k nejnižší, z mnoha důvodů samotnou majoritou negativně vnímané, vrstvě majority*. Tento trend dotváří stále se prohlubující izolace romské komunity a komunity majoritních asociálů v lokalitách obývaných převážně Romy. Segregace sociálně nepřizpůsobivých rodin a jejich zvyšující se početní zastoupení tak reálnost nastolení sociálního smíru do značné míry vylučují. Romské elity se na druhé straně od romské komunity distancují a často rezignují na své „romství“.³⁴

Stav „integrační praxe“ charakterizuje v recentní publikaci kulturní antropolog Tomáš Hirt: „Pod protektorátem donorů, aktivistů a politiků tak dochází k pravému opaku *integrace*, jíž si vládní politika klade za „naléhavý úkol“: k symbolické *agregaci* stigmatizované populace a její *segregaci* do imaginární „zlaté klece“

³³ Materiál „Analýza možností zintenzivnění a zefektivnění práce v zájmu předcházení sociálnímu vyloučení v romských komunitách a odstraňování jeho důsledků prostřednictvím k tomu určené agentury“ projednala vláda dne 13. listopadu 2002 a usnesením č. 1113 ho vzala na vědomí, aniž by uložila nějaké úkoly. V rozpravě vystoupil proti zřízení takovéto agentury zejména ministr informatiky a bývalý předseda Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity V. Mlynář.

³⁴ In: „Romská minorita a postupy integrace“, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002, str. 96, výstup pro provedení „analýzy postupů při zajišťování odstranění rasové diskriminace a zajišťování integrace Romů a dalších menšin a etnických skupin do společnosti, včetně pravomoci jednotlivých institucí a vyhodnocení účinnosti práce těchto institucí“ zadané Usnesením 599/2000 (Koncepce) ministru spravedlnosti.

komunity, kde ji čeká nadvláda etnokratů a povinná *asimilace* do cizorodé *etnické* kultury vyprodukované etnosofy. Tomuto stavu se nedá předejít ani vytvářením pozitivního obrazu o „Romech“ na bázi etnické kategorizace, ani vyvrácením jednotlivých „předsudků“ poskytováním informací o *etnické* kultuře, ani realizací programů jejichž ohniskem budou *ex definitione* „Romové“. Takové aktivity onu symbolickou hranici v důsledku spíše potvrdí, třebaže ji možná zároveň učiní o trochu hezčí. Smyslem sociální a vzdělávací politiky by však nemělo být okrašlování segregiční linie, ale její *prostupnost*, jíž lze dosáhnout jedině relativizací kategorie, na jejímž základě se stereotypizace a stigmatizace odehrává. Chceme-li tedy odstranit „předsudky“ či diskriminační jednání, je nezbytné zavřít kohout, který těmto zpozdlým jevům dodává živiny, což je možné jedině *deetnicizací a denacionalizací* veřejného prostoru, jako i našeho pohledu na svět. Obsah vzdělávání, sociální práce i politiky proto doporučujeme koncipovat s ohledem na skutečné potřeby jednotlivců a rodin a ne s ohledem na virtuální potřeby imaginárních skupin.“³⁵

3. Situace v romské politické „komunitě“

V této části situační zprávy se nebudeme zabývat Romy jakožto *objektem* politiky státu a samospráv, nýbrž jako aktéry působícími ve veřejném prostoru a politicky činnými *subjekty*, jež tvoří nepočtenou a spíše virtuální politickou *komunitu*, pro jejíž záležitosti koneckonců ustavila vláda svůj poradní orgán. Co se pojmosloví týče, výrazu *integrace* je příslušníky romské politické komunity povýtce rozuměno jako *emancipace*, a to emancipace Romů jako národa se všemi nutnými zly provázejícími národotvorný proces v nám známém civilizačním okruhu: tj. upřednostňování vlastní etnické skupiny ve všech sférách života, hledání nepřítelů vůči němuž je možné se vymezovat, konstruování dějin, omlouvání poklesků „našinců“, etc. Pro hledání klíče k řešení problému sociálního vylučování a integrace chudých Romů, tedy v praxi k zastavení *ghettoizace* pauperizovaných příslušníků romského etnika, adaptovaných na formy přežívání typické pro *kulturu chudoby*, jsou příslušníci romské politické komunity sice vzdálenými, avšak neopomenutelnými aktéry. O to více, že mnozí z aktérů romské politické *komunity* vidí svou emancipaci reálnou pouze za stavu určité *segregace*, za které je možné budovat *kulturu vysokou*, kdy jsou potřeby a tužby Romů (tedy všech kdo jsou za ně českou majoritou pokládáni) oddělovány od potřeb a tužeb svého okolí, ačkoliv podle informací dostupných z terénních výzkumů se

³⁵ In: „Romové: kulturologické etudy“, Marek Jakoubek, Tomáš Hirt, eds.; Aleš Čeněk, Plzeň 2004, str. 91. Stať Tomáše Hirta: „Romská etnická komunita jako politický projekt: kritická reflexe“ - text je dílčím výstupem projektu „Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit“, který realizuje Katedra antropologie FHS ZČU v Plzni na základě zakázky MPSV ČR - HS 108/03.

drtivá většina Romů neidentifikuje s politickými a občansko-aktivistickými představiteli, kteří jednájí jménem Romů, a to nejen s nimi jako osobami, ale ani s jejich idejemi. V průběhu monitoringu v pauperizovaných lokalitách jsme se setkávali dokonce s otevřeně projevovaným despektem vůči představitelům romské politické komunity, vůči opusům romského národnostního tisku, vůči stavbě Muzea romské kultury v Brně, obecně tedy vůči pokusným produktům státem financovaných pokusů o romskou (*vysokou*) kulturu. Zaznamenali jsme spíše převažující touhu připodobnit se (tedy *asimilovat*) obklopující majoritě, žít jako příslušníci *majority* (tedy hlavně za stejných materiálních podmínek), mít přístup ke stejným službám a statkům. Dostatečných schopností takovéto touhy uskutečnit se však pauperizovaným Romům zoufale nedostává a prakticky neexistují ani dosažitelné „uschopňovací“ programy, kterých by se mohli stát klienty. Namísto toho je jim občansko-aktivistickými (etnokraty) a politickými hlasateli (etnosofy) nabízena etnická emancipace, o níž nestojí. Opomenout však možný vliv romské politické komunity na formování veřejného mínění o Romech (všech) a potažmo i státních integračních programů nepovažujeme za praktické. O to více by měla být motivace a činnost těchto aktérů zohledněna.

Po krachu jediné v posledních letech činné romské politické strany ROI (Romské občanské iniciativy), která se po spolupráci s nacizující Národně demokratickou stranou (NDS) v parlamentních volbách 2002 zcela zdiskreditovala,³⁶ získala romská politická komunita nový oživující impuls v podobě připravované *Dekády romského začleňování*, která byla slavnostně vyhlášena za přítomnosti vysokých státních představitelů (včetně tehdejšího místopředsedy české vlády Mareše)³⁷ na konferenci pořádané Světovou bankou a Institutem pro otevřenou společnost - OSI (*Open Society Institute* mezinárodního financiera George Sorose) za podpory maďarské vlády v červnu 2002 v Budapešti. Na této bohatě medializované konferenci byla deklarována potřeba zabezpečení přiměřené účasti a zastoupení Romů v rámci procesu *Dekády*. Potřeba národní romské platformy, která by „zabezpečila“ účast na chystaných penězovodech avizované *Desetiletky*, byla jedním z impulsů ustavení

³⁶ „Sám na vlastní pěst (předseda ROI Ličartovský), ovšem jménem ROI, uzavřel dohodu s ultrapravicovou Národně demokratickou stranou (NDS) o „řešení sociálních otázek“ a „usmíření“. Jak stálo v dohodě, „ROI ČR poskytla NDS svůj vysílací čas ve volebních spotech, aby NDS ve volbách, jako parlamentní strana, mohla výše uvedené principy prosazovat a vést občany k národnostnímu smíru.“ (Společné prohlášení NDS a ROI ČR). NDS totiž podle jejího představitele, neofašisty Jana Kopala, slíbila Ličartovskému, že pokud získá ve volbách 1,5 % hlasů, věnuje z volebního příspěvku ROI za spolupráci 800 000,- Kč. (Romové jdou do televize společně s krajní NDS, 11. června 2002, s. 6). Konečný výsledek pro ROI dosáhl nelichotivých 0,01 %, tedy 523 hlasů.“ In: Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989, M. Mareš, ed. CDK 2003, str.139 (P. Pečinka).

³⁷ Setkání se zúčastnili státní představitelé Bulharska, Chorvatska, České republiky, Makedonie, Maďarska, Rumunska, Srbska/Černé hory a Slovenska.

Parlamentu Romů České republiky (občanského sdružení) v Nymburce v červnu 2004. Inspirací byl rovněž vznik uskupení totožného jména na Slovensku, které svými nikdy nenaplněnými hrozbami blokády hranic proniklo do médií během letošních tzv. romských nepokojů.

V případě o.s. Parlament Romů ČR se však jedná o volnou a účelově sestavenou koalici několika desítek romských sdružení rodinného typu seskupenou kolem letitého předsedy a zakladatele ROI Emila Ščuky (nyní prezidenta IRU - Mezinárodní romské unie), který se svým vlivem zasadil o zvolení svého bratra, podnikatele značně pestré mezinárodní minulosti, Milana Ščuky, jeho předsedou.³⁸ Od „Parlamentu Romů“ se postupně distancovala většina viditelně činných romských sdružení, např. Dženo Ivana Veselého, Společenství Romů na Moravě Karla Holomka, Romea Jarmily Balážové, sdružení romských vysokoškoláků Athinganoi.

Mezinárodní aspekty

Evropská komise

V roce 2003 zcela zásadním způsobem ovlivnil situaci v pojetí problematiky projev komisařky EU pro sociální záležitosti Angelika Diamantopoulos na konferenci v Budapešti (2003), kde vyzvala Romy k opuštění některých tradičních životních zvyklostí, které je izolují a omezují vyhlídky na jejich sociální vzestup a evropskou integraci. Zůstává otázkou, do jaké míry bude rovněž nový komisař Vladimír Špidla (od prosince 2004) zastávat tuto linii. Na konferenci pořádané Monitorovacím centrem Evropské unie (EUMC) ve dnech 16.-17. prosince ve Vídni podotkl Claude Moras, člen Evropského parlamentu a prezident „skupiny pro antirasismus a rozmanitost“, že je třeba získat komisaře Špidlu na svou stranu (podle jeho názoru pokračuje Špidla ve směru, který naznačila Diamantopoulova).³⁹

Evropské fórum Romů a kočovníků

Na mezinárodní scéně došlo v červenci 2004 za finské finanční asistence (cca 300 000,- Euro) a pod přímou supervizí sekretariátu Rady Evropy k ustavení Evropského fóra Romů a Travellerů (EFRT). Z původních velkolepých záměrů vytvoření takového fóra coby organizační složky sekretariátu Radu Evropy

³⁸ Milan Ščuka je známý podnikatelským aktivitami v Bělorusku a na Slovensku, které mohou být zčásti popsány jako příklad etnobyznysu (též firma RomArt v devadesátých letech, apod.) Byl několikrát neúspěšně trestně stíhán.

³⁹ Konference EUMC „Rozšíření mandátu EU: Role rasismu a xenofobie v rámci práce Agentury EU pro základní práva, Vídeň, 16.-17.12.2004

nakonec pro odpor sešlo, fórum bylo ustaveno jako mezinárodní nevládní organizace zaregistrovaná v Alsasku, mající však „speciální“ vztahy k sekretariátu Rady Evropy. Ve fóru působí jako jediný zástupce českých Romů již výše zmiňovaný romský aktivista, bývalý kooptovaný českého sněmu z let 2000-2002, Ondřej Giňa⁴⁰, představitel Grémia romských regionálních představitelů, filiálky nacionalistické mezinárodní organizace - Romského národního kongresu (RNC), se sídlem v Hamburku. Dne 15.12. podepsal generální tajemník Rady Evropy Terry Davis partnerskou smlouvu s Fórem Romů a kočovníků (Travellers).

Co se doposud nepodařilo na národních úrovních členských států Rady, tedy získat jako partnera k jednání romskou (či kočovnickou, atd.) legitimní reprezentaci, je nyní naordinováno ze Štrasburku. Nejen že Rada Evropy ustavením Fóra Romů pošlapává své vlastní demokratické principy, ale zejména posvěcuje metody práce, jež přispějí spíše k posílení segregace Romů a dalšímu smíchání sociálních problémů s otázkami identity. Na webových stránkách Rady Evropy se lze dočíst, že Fórum je mezinárodní nevládní organizace, která má mandát reprezentovat romské komunity z celé Evropy. Zmíněno není, že Fórum bylo prakticky založeno sekretariátem Rady Evropy, jehož generální tajemník tak v důsledku podepíše kontrakt se svou dceřinnou organizací. Terry Davis, čelní představitel jedné z nejrespektovanějších mezivládních institucí sdružující 46 států, tedy posvěcuje a z peněz daňových poplatníků členských států Rady Evropy plynoucích z rozpočtu této instituce také financuje účelově vytvořenou nevládku. A doslova ji bere pod svou střechu - úřadovny Fóra budou umístěny v budovách Rady ve Štrasburku.

Sekretariát Rady Evropy tímto porušuje jeden z pilířů, na kterých je činnost Rady Evropy postavena, tj. šíření demokratických principů. Fórum bylo ustaveno jako spolek přizvaných osob pod taktovkou finského ministerstva zahraničí a úředníků sekretariátu Rady. Jeho prozatímním prezidentem je Rudko Kawczynski, šéf Romského národního kongresu se sídlem v Hamburku, známý svou nacionalistickou a nenávislnou rétorikou. Při jednáních tzv. expertní skupiny (kým jmenované?), obsazené zástupci stálých misí členských států ve Štrasburku, to chvílemi vypadalo, že ze vzniku Fóra pro jeho neuchopitelnost sejde. Finská prezidentka Hallonenová se ovšem setkala s francouzským prezidentem Chirakem, který přislíbil dosavadní čistě finské iniciativě francouzskou podporu. Neboť, jak znělo komuniké, jsou přece přátelé.

Příčiny, pro které se nedaří integrace Romů či vytváření jejich „legitimních“ reprezentací, spočívají zcela jinde než v etablování různých fór či kulatých stolů. Jednou z nich je nevyhléditelný etnocentrismus zvláště neromských aktérů těchto

⁴⁰ Ondřej Giňa byl letos pravomocně podmínečně odsouzen za finanční delikty.

mezinárodních her: chtějí vidět (a pochopit) Romy jako jednolitý celek usilující o národní existenci. Co na tom, že realita života většiny různorodých romských, na rodové příslušnosti založených skupin takovouto nápodobu vylučuje. Ba co víc, většina evropských Romů o svých nadnárodních reprezentantech zhusta vůbec netuší a ani o ně nestojí (nic překvapivého pro kohokoliv, kdo se pohybuje v terénu). Je to přece tak lákavý projekt. Co nejde zespodu, může přece jít shora. Finsko-francouzská iniciativa vedoucí k ustavení dalšího tělesa (prakticky oddělení sekretariátu Rady Evropy) spadá do tradice řešit romské záležitosti symbolizujícími manévry, při kterých se nepřihlíží k výsledkům výzkumů. Jde o opak potřebné „informované politiky“, po které se tolik volá při současném sjednocování Evropy.

Desetiletka pro začlenění Romů do společnosti

Co se týče účasti České republiky na avizované *Dekádě*, bylo by vhodné zvážit, zda nenásledovat příkladu zmocněnkyně slovenské vlády Kláry Orgovánové, která na semináři Romská dekáda - Seminář o bydlení Romů uvedla (Budapešť, září 2004), že nenalézá v programu dekády žádnou „přidanou hodnotu, k existujícím politikám a zřejmě doporučí slovenské vládě odstoupit od členství v *Dekádě*, které prakticky znamená pro jí vedený sekretariát toliko násobení již tak přebujelého papírování. Dne 11. 10. 2004 zaslali zmocněnci vlád České republiky a Slovenska dopis koordinátorům Dekády, v kterém vznesli závažné námitky proti způsobu organizování tohoto nového mezinárodního fóra (viz Příloha č.3). V únoru r.2005 má dojít v Sofii k jejímu slavnostnímu zahájení.

Závěr

Je velmi obtížné být jen odhadnout, jaké jsou finanční náklady plynoucí na udržování umělého diskursu romské národní, natožpak mezinárodní „romské“ politické komunity (nebo je to spíše diskurs o imaginární *romské* komunitě?). Avšak mnohem závažnější než finanční nákladnost mezinárodní a národní konferenční turistiky je ideový dosah takovýchto podniků: „Místo toho, aby transnacionální organizace v konkrétním kontextu posilovaly občanskou aktivitu, asociativní vazby a schopnost lokálních aktérů artikulovat své zájmy a získat přístup do globální politické arény, zneschopňují lokální politické síly tím, že jim vnucují importované cíle a programy. Místo toho, aby s nimi jednaly jako s rovnými aktéry schopnými volby, vztahují se k nim jako k neautonomním učedníkům. V těchto případech dosahuje GOS (globální občanská společnost) opaku svého deklarovaného cíle, jímž je umocnění (empowerment) lokálních a podprezentovaných aktérů a jejich zahrnutí do transnacionálních aktivistických sítí. Mocné a byrokratizované nevládní organizace umlčují lokálně artikulované zájmy a nebo je dokonce uměle za pomoci peněz konstruují.“⁴¹

⁴¹ In: Pavel Barša, Ondřej Císař, Levice v postrevoluční době, CDK, 2004, str. 194 (podtržení autor)

4. Situace Romů v enklávách sociálního vyloučení

„Zhruba 35 procent obcí v České republice zřídilo holobyty, které jsou obsazeny převážně Romy. Holobyty má i 72 procent měst s romskými komunitami čítajícími víc než 500 lidí.“ (MPSV, duben 2004).

Neznáme přesný počet romských sociálně vyloučených enkláv, agregátů, lokalit, případně „komunit“, etc. Nevíme, do jaké míry je chování jejich obyvatel reliktem „kultury romských osad“ na Slovensku, nebo typem jednání známým jako „kultura chudoby“ v západních (post) industriálních ghettech.

„Doprovodným jevem transformace hospodářství se stala divoká privatizace bytového fondu měst a obcí, která aktualizovala problém neplatičství u sociálně slabších vrstev obyvatelstva včetně Romů, na jejichž sociálním vyloučení se navíc podílejí „etnické“ rozdíly (např. barva pleti) a rezidua kultury předků, kultury romských osad. Praktické řešení problému je z velké míry v rukou samospráv, mnohé se rozhodly řešit jej vytvořením ubytoven pro neplatiče a tzv. „nepřízřusobivé občany“, nezřídka na místech tradičně obývaných Romy, jindy nově vytvořených většinou na periférii města. Následně dochází k odlivu majoritního obyvatelstva z takto ghettoizovaných částí měst a obcí a k vytvoření ohnisek chudoby, která jsou také nazývána lokalitami **sociálně a prostorově vyloučenými**.

Mezi nezaměstnanými Romy i Neromy je naprosto běžnou praxí neoficiální pracovní poměr, tzv. **práce načerno**. Jde jak o příležitostnou nárazovou práci, tak o déletrvající pracovní vztah. Načerno zaměstnávají jak „malí“ podnikatelé, tak „velké“ firmy. Velké firmy tak ale činí zejména prostřednictvím subkontrahentů: najmou na určitou práci menší firmu. Vytvářejí se stálé pracovní party, které každé ráno čekají na smluveném místě, kde je zaměstnavatel nabírá a odváží do místa výkonu práce.“⁴²

Výrazným doprovodným jevem sociálního vyloučení Romy obývaných enkláv je **reprodukce romského etnolektu češtiny**. Domníváme se, že závěry recentního výzkumu provedeného Mášou Bořkovcovou na pražském Smíchově lze zobecnit pro situaci obdobných sídleních agregátů v České republice: „Změny v sociálních sítích (zřídnutí vazeb vedoucích za hranice komunity a větší koheze vazeb vnitřních), posílená skupinová identita a ústup romštiny coby vnitřního jazyka komunity jsou

⁴² Převzato z dosavadních výstupů projektu „Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit“, který realizuje Katedra antropologie FHS ZČU v Plzni na základě zakázky MPSV ČR - HS 108/03. dosud nezveřejněno, autoři: Štěpán Bolf, Bronislav Podlaha, červenec 2004.

tak hlavními faktory reprodukce etnolektu, změn v jeho struktuře a zvýšení míry etnolekticity u mladších mluvčích a - což je nejpodstatnější - příklonu etnolektu z momentálního jazykového útvaru v procesu jazykové směny (k čemuž bych se zřejmě přiklonila u první generace) ke specifické funkční varietě - k dialektu sociálnímu.⁴³

Na závěr tohoto pokusu o popis prostředí enkláv sociálního vyloučení Romů nezbyvá než zacitovat z klasika kulturní antropologie, Arnošta Gellnera:

„...člověk doufá, že převládne určité mravní klima, které odsoudí skutečné, objektivní strádání jako mravně nepřijatelné. V podmínkách dostatku existuje obecně sdílený pocit, že je naprosto nesnesitelné, aby měl někdo zbytečný nedostatek potravy a lékařské péče, aby neměl přístřeší a nebyl kulturně začleněn pomocí vzdělání. Tyto mravní předpoklady ve skutečnosti sdílejí široké vrstvy lidí i ti, kdo zastávají ideologické premisy, které s nimi mohou být v rozporu (např. nekompromisní a extrémní angažovanosti pro laissez faire). Jsou různé důvody, proč se tyto víceméně minimální humanitární názory vřele schvalují: lidé nejsou nešlechtní, když je to moc nestojí - a v podmínkách blahobytu a růstu nevyžaduje odstranění opravdové chudoby mnoho obětí od ostatních.“⁴⁴

5. Proč nefungují pro-romská integrační opatření veřejné správy a nevládních organizací

Neúčinnost integračních opatření zaměřených na „romskou menšinu“ nebo „romskou komunitu“ a v jejím důsledku mrhání penězi a lidskými zdroji nutí ke kritickému pohledu a přehodnocení dosavadních přístupů veřejné správy k implementaci vládní Koncepce romské integrace,⁴⁵ popřípadě jiných, s romskou integrací souvisejících programů, resortního⁴⁶ nebo krajského charakteru.⁴⁷ Nevyjasněné je vůbec užívání pojmu integrace, myšlení jejího cíle, tedy kdo se má kam integrovat a či a jaká potence k integraci má být posilňována. Nevymezená však primárně zůstává cílová skupina integračních programů (ad 1). Po roce 1989 lze v opatřeních veřejné správy vysledovat obrat ke kulturní definici přístupů k Romům, který získal obecnou podporu v médiích a dokonce i v odborné publicistice a vládních prohlášeních. Paradoxně tak došlo spíše k posílení lidových předsudků

⁴³ Máša Bořkovicová, Romský etnolekt češtiny. In: „Romové: kulturologické etudy“, Marek Jakoubek, Tomáš Hirt, eds.; 2004, str. 307.

⁴⁴ In: Ernest Gellner, Pluh, meč a kniha, CDK, 2001, str. 206

⁴⁵ Usnesení vlády č. 599... 2000, 2002, 2003

⁴⁶ Jedná se zejména o činnost komise Ministra práce a sociálních věcí...

⁴⁷ Jedná se zejména integrační koncepce Karlovarského a Královéhradeckého kraje.

paušalizujících Romy jako jednotnou skupinu, vymezenou primárně antropologickým typem, explicitně množstvím melaninu v kůži. Vládní Koncepce romské integrace de facto rozděluje svou cílovou skupinu na (A) Romy národně (tj. kulturně) uvědomělé, tedy ty, kteří se hlásí k romské národnosti (v censu z roku 2001 to bylo 11 765 lidí) a kteří údajně dovršili etnoemancipační proces, užívají romského jazyka a rozvíjejí a uchovávají romskou kulturu a vytvářejí národnostní menšinu zastoupenou v Radě vlády pro národnostní menšiny a (B) neuvědomělé občany, příslušníky romské komunity či komunit, jimž je jejich národnost lhostejná, ale protože jsou ve své většině shodného antropologického typu a „cikánským způsobem žijícími,, jsou tudíž Romové, které národněuvědomovací proces stejně nemine (odhady uvádí 150 000 až 200 000 tisíc lidí). Tito jsou pak zastoupeni v Radě vlády pro záležitosti romské komunity.

Falešnost a zjevný konstruktivismus tohoto rozdělení a předpokladů je jedním z důvodů současného zmatení integračních opatření a zmatení veřejnosti, kterým se vytváří dostatečný prostor pro úřednickou ekvilibristiku a v důsledku živné prostředí etnobysny. V listopadu 2003 byly elektronicky uveřejněny výsledky Analýzy sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření, zpracované Socioklubem,⁴⁸ ve které několik autorů poukazuje na úskalí a zjevné mýty soudobého vnímání romské problematiky. Výstup studie lze shrnout následovně:

- 1) neexistuje nic takového jako definovatelná a tudíž kulturně a sociálně uchopitelná „romská komunita“, existuje pouze rodící se romský nacionalismus a „etnickým! charakterem převáženě romské, prostorově segregované lokality „kultury chudoby“;
- 2) opatření nejsou koncepční, ani integrační; politici, úřednictvo, odborná i laická veřejnost jsou tvůrci i oběťmi vlastní „romské“ mýtotvorby;
- 3) zamezování sociálního vylučování romských marginálů není prioritou současné české společnosti.

Sérii čtyř soudobých (od r. 2000) vládních koncepcí romské integrace⁴⁹ (a ani jiné resortní či krajské integrační programy) nelze považovat za materiály, který by

⁴⁸ Projekt výzkumu a vývoje č. HS91/02 (Smlouva č. GK MPSV-01-82/02), Socioklub, sdružení pro podporu rozvoje teorie a praxe sociální politiky, Praha, 2003, www.socioklub.cz.

⁴⁹ Jedná se o (1) koncepci předloženou vládě jejím zmocněncem pro lidská práva Petrem Uhlem a schválenou usnesením ze dne 14. června 2000 č.599 ke Koncepci politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti; dále koncepci předloženou následným zmocněncem Janem Jařabem (2) a schválené usnesením vlády ČR ze dne 23. ledna 2002 č.87 k Informaci o plnění usnesení vlády týkající se integrace romských komunit a aktivního postupu státní správy při uskutečňování opatření přijatých těmito usneseními ke dni 31. prosince 2001 a k návrhu Koncepce romské integrace a

odpovídaly potřebám veřejné správy při formulaci opatření zamezujících ghettoizaci a marginalizaci početně větší části romského populace. Na rozdíl od prvního koncepčního materiálu české vlády v období po r. 1989, tzv. Bratinkovy zprávy z r. 1997⁵⁰, nebyly koncepte podloženy terénním šetřením a vycházely spíše z ideologických přesvědčení svých zpracovatelů, zmocněnců vlády pro lidská práva. Stát nedeklaroval, co má být cílem integrace Romů. Sofistika principiálního vládního dokumentu *Koncepce romské integrace* není a nemůže být vodítkem pro primární aktéry integračních opatření ze strany veřejné moci: obce a jejich samosprávy. Jak se mají samosprávy vyrovnat s prohlášeními o respektu k Romům jako evropskému národu, uznané národnostní menšině, komunitě, apod., když mají řešit agendu dlužných nájmu, devastaci okolí, pouliční kriminalitu a rasové (či spíše rasistické) násilí? Kritika *Koncepce* ostatně již dlouhodobě zaznívá i z odborných a akademických kruhů, avšak její tvůrci a rádoby aplikátoři se neúčastní probíhajícího dialogu. Jakoby role poradních orgánů vlády a jejich expertních sekretariátů měla být nadále rituálním tancem, jak za časů mentorských návštěv bruselských a štrasburských.

Východiskem může být rozvoj individuální terénní sociální práce, dokončení záměru institucionalizace integrovaného poskytování služeb v oblasti zaměstnanosti, bydlení, vzdělávacích aktivit a prevence kriminality (Agentury pro sociální inkluzi). Východisko nelze hledat v plánované antidiskriminační legislativě, která nerozřeší, zda bylo dřív vejce, nebo slepice - nuzota nebo diskriminace. Takovýto nikam nevedoucí dialog hluchých a slepých je pregnantně shrnut v závěru studie Jakuba Steinera *Ekonomika sociálního vyloučení*: „Romové se stávají sociálně vyloučení mnohem častěji než Neromové, protože jsou diskriminováni. Důvodů k diskriminaci může být několik. Diskriminace může být iracionální, kdy někdo má raději lidi jisté barvy stejně bezdůvodně, jako když někdo má raději červená auta. Častěji ale lidé diskriminují statisticky. To se děje, když jsou vnější znaky, jako barva kůže, příjmení nebo přízvuk statisticky korelovány se skrytými vlastnostmi jejich nositele, jako jsou pracovní návyky, kvalita vzdělání apod. I když je rozložení talentů zcela stejné ve všech skupinách, můžou různé skupiny klást důraz na rozvíjení různých talentů, a tak

aktualizovanou verzi téhož materiálu, opět předloženého zmocněncem Jařabem a (3) schváleného Usnesením vlády ze dne 12. března 2003 č. 243 k Informaci o plnění usnesení vlády, týkajících se integrace romských komunit a aktivního postupu státní správy při uskutečnění opatření přijatých těmito usneseními k 31. prosinci 2002 (4) schváleného Usnesením vlády ČR ze dne 16. června 2004 č. 607 k Informaci o plnění usnesení vlády, týkajících se integrace romských komunit a aktivního postupu státní správy při uskutečnění opatření přijatých těmito usneseními k 31. prosinci 2003 a k návrhu třetí aktualizace Koncepce romské integrace.

⁵⁰ Usnesení vlády ČR ze dne 29. října 1997 č. 686 ke Zprávě o situaci romské komunity v České republice a k současné situaci v romské komunitě. Zpráva je nazývána podle předkladatele, tehdejšího ministra bez portfeje Pavla Bratinky.

se můžou vnější znaky stát nositeli statistické informace, ač *ex ante* žádnou informaci nenesly. A tak číšník v restauraci, zaměstnavatel, pronajímatel bytu či úředník ví, že nositelé tmavší kůže mu způsobí problém o něco pravděpodobněji než nositel kůže světlé. Diskriminace je pak individuálně racionální, ač není v souladu s presumpcí nevinny. Diskriminující ovšem neoptimalizují spravedlnost, ale svoje individuální cíle. Diskriminace samozřejmě poškozují společnost jako celek, protože vede k neoptimální alokaci zdrojů a talentů. Očekávají-li totiž Romové, že jejich děti budou v budoucnosti diskriminované na trhu práce, nevyplatí se jim příliš investovat do vzdělávání. Jednotliví diskriminující však celospolečenské důsledky své diskriminace nezohledňují, protože sami nesou jen nepatrnou část negativních důsledků svého chování. Morální apel na příslušníky majority, aby dobrovolně přestali diskriminovat, je stejné popření jejich individuality jako apel na Romy, aby si mezi sebou udělali pořádek. Příslušníci obou skupin jsou individua a ne masy. Diskriminace zmizí, až barva kůže neponese statistickou informaci, tedy až mezi Romy a majoritou nebudou statistické rozdíly.⁵¹

⁵¹ Jakub Steiner, *Ekonomie sociálního vyloučení*. In: Romové: kulturologické etudy, Marek Jakoubek, Tomáš Hirt, eds. 2004, str. 227, podtržení dodáno v rámci zprávy.

PŘÍLOHA Č.1:

Seminář IOM - 7. 9. 2004⁵²

1. Zatímco jsme již v některých směrech byli s to formulovat cíle politiky, pokud jde o Romy jako **subjekt**, jsme pořád (znovu a znovu) na začátku.
2. Neumí se definovat cílová skupina (*neumíme definovat cíl*). Pojem „romské komunity“, event. vyloučené, je pro některá praktická řešení (spíše na makroúrovni) dobré zacílení, pro konkrétní řešení spíše přináší problémy. Vyloučené romské society totiž nejsou komunitami (od slova communis-spoolečný). Jsou často konfliktním nechtěným soužitím - sousedstvím.
3. Na druhé straně je poměrně dobře definována romská populace ve trojím vymezení cílové skupiny, později v dokumentech vlády, poprvé viz “Romové v ČR“ str. 494. Toto jednoznačné vymezení obsahuje i přesahy do potřeby informací (viz též Výzkum Socioklub 2002-2003). **Toto vymezení však zřejmě není vítáno protože navozuje schopnost přesně determinovat tři politiky, tři finanční i tři informační toky.** Právě současné zmatení umožňuje souběh finančních toků pro etnicko-emancipační politiku a pro terénní sociální práci. Protože uvedené vymezení je známo již více let, není přetrvávající zmatení nahodilé, ale ze strany některých vědomé a chtěné.
4. Není nadšená shoda ani o tom, jak chápat jen 12 tisíc přihlášených se k romské národnosti při Sčítání lidu. Zda to etnologicky “kvalifikovaně vysvětlit“, nebo to respektovat jako uvědomělý projev politicky-národnostní, nebo jako deklaraci životní strategie směřující k přizpůsobení a dobrovolné asimilaci. Jak vysvětlit, že v ČR se přihlásil nejmenší podíl z předpokládaného počtu Romů ve srovnání s jinými postsocialistickými zeměmi, při hypotéze, že postavení Romů mezi nimi je na velmi dobré úrovni (nejvyšší?). Národnost je pojem z jiného civilizačního světa.
5. Existují Romové vůbec jako integrovaná komunita? Je více faktorů, které je spojují (např. diskriminace na základě antropologického typu) nebo které je oddělují (velkorodinný systém, sociální diferenciace)? Jsou pak vůbec schopni formulovat jednotnou optimální strategii života v daném teritoriu? (Přizpůsobit se, vyčlenit se, oddělit se apod.)To nikdo jasně neřekl. **Máme právo chtít (očekávat), aby to někdo řekl?**

⁵² Postřehy ze semináře IOM zformuloval Ing. Petr Víšek, Socioklub

6. Bylo by třeba definovat, v čem vlastně vůbec spočívá etnicita? Skládá se ze tří pohledů. Nějak se chápou sami a vymezují k jiným, nějak je vnímá okolí, mají specifickou kulturu života - o níž málo víme. Kultura romských osad se musela transformovat odchodem jejich příslušníků do nového prostředí v Čechách. Některé prvky se oslabily, jiné posílily. Mohly se posílit i v neprospěch projektu integrace.
7. Co to je romská identita? Co znamená ji podporovat v současné Evropě, která odmítá nacionalismus. Dělení lidí podle biologických kritérií (popř. podle hlasu krve) je regres. Přináší zásadní rizika. Viz Kosovo. Nastartovat směr vedoucí k posílení odlišnosti, je *směr posilující odlišnost*. Odlišnost má dvě polohy. „My“ jsme jiní ale také „oni“ jsou jiní. Kdyby šlo jen o odstín pleti, o písně a kuchyň - nebyl by to v kulturní zemi problém. Tady je odlišnost navíc podložena sociálními rozdíly a vzájemnou (!) sociální distancí. To povahu odlišnosti mnohonásobně graduje a činí z ní brizantní explosivum.
8. Akceptovat a podporovat odlišnost je jen zdánlivě pozitivní program. Má dvě strany. Rubem je to, že současně může poskytnout alibi pro strategické neřešení sociálních problémů. Stát může říci: „Chudoba a sociální vyloučení je projevem odlišnosti. Tu respektujeme a proto nemůžeme více než bránit zhoršení stavu“. **Řešit zásadně důvody chudoby a sociálního vyloučení na straně Romů znamená narušení tradičních životních strategií, dekonstruovat znevýhodňující faktory romství.** Ty existují v sociální oblasti. Může se to udělat jen tehdy, když se sociální segment odetnizuje.
9. Bylo by třeba ověřit vliv etnoemancipace na sociální vzestup. Je to skutečně dobrý nástroj? Nepřináší současně rizika další izolace a vzniku napětí? Patrně se směřuje potřeba etnický citlivé (inteligentní) sociální politiky s politickým programem. Konstatuje se, že využití „ethnicity“ může být souběžnou (snad) podporující nabídkou na cestě k sociálnímu vzestupu. Jsou i jiné podpůrné nabídky např. náboženská víra. Neměla by se vnucovat jedna cesta. Připomenout výrok Huberta Gordona Schauera k této věci z roku 1885.: *„První zákon zdravé etiky musí pro budoucnost být: individuum má právo samo nad svými životními interesy rozhodovati a žádná anonymní moc, politická strana, národ. atd. mu v tom nesmí bránit.“*
10. Kdo má být hegemonem a financérem posilování romské identity? Stát? Má na tom zájem? Zatím je to nevědomé a skryté financování. Další orientace programů EU buď tuto skrytou cestu finančních toků znemožní a nebo její objem, nebude-li to odhaleno, ještě zvýší. Výsledkem bude frustrace z neúspěchu obého.

11. Byl vysloven názor, že Romové by se měli „vykašlat“ na své chudé a péči o ně přenechat státu a kritizovat ho za ni. Nechtějí-li ovšem připustit, že chudoba je romským etnickým specifikem. Tím by podpořili alibi státu, že stav jde udržet, ale ne změnit. Měli by se - mají-li o to zájem - zabývat svojí střední třídou a s ní kultivovat „romství“. Takto (viditelný) problém chudoby „romství“ kontaminuje nepříznivými konotacemi. Tato kontaminace falšuje stav; Romové není ekvivalentem vymezení chudí.
12. Takovému přístupu ovšem brání poskytování podpory, pokud jde o finance. Téměř všechny finanční kanály jsou orientovány na řešení sociálního vyloučení a jeho dílčích aspektů. Minimum peněz jde na „národní“ rozvoj. Aby mohly existovat romské nevládní subjekty, musí realizovat programy v oblasti sociální práce směřující k sociální inkluzi. Bez těchto aktivit zanikají - národnostní obsah není dostatečně „životadárny“. Je tedy třeba vyslovit reálnou obavu, že občas je sociální projekt jen záminkou pro udržení existence organizace, která se prezentuje jako politizující romský subjekt. Sociální program je záminkou a výsledky jsou neověřené.
13. Proč není národnostní obsah dostatečně životadárny? Proč existují „vlastenecké“ spolky, jen jsou-li financovány odjinud. Kulturologové namítanou, že je tomu tak proto, že romská kultura nezná obecná, zná jen rodinné, nemůže tudíž tvořit politiku. Nemůže formulovat širší společný zájem. To pak zpochybňuje ty, kteří se deklarují jako romská „politická reprezentace“. V podstatě to vědí všichni, Jakoubek je cituje, ale „přece to tak nemůžeme říci“.
14. Je patrné, že není v zájmu romské reprezentace odhalit skutečné situace v romské komunitě ve všech směrech.
15. Protože jsou tedy „sociální peníze“ klíčové, říká romská reprezentace: „chudí jsou naši“, my jsme proto ti nevhodnější recipienti - příjemci proromských programů. Analýzy problému etnicity poskytovatele pomoci a empirie o úspěšnosti projektů tuto filozofii nepotvrzují. Výsledkem by bylo, že za „majoritní peníze“ by kvalifikovaní příslušníci majority poskytovali terénní pomoc příslušníkům minority a představitelé minoritních organizací by za tytéž majoritní peníze souběžně realizovali „romskou politiku“. **Je patrné, že je třeba transparentně oddělit podporu sociální terénní práce od případné podpory činnosti politické reprezentace národnostní menšiny.** Je to typický příklad, kdy se had zakousl do svého ocasu. Romské reprezentace tvrdí, že romská chudoba je romský, nikoliv sociální problém. Tím poskytují státu alibi, protože zasahovat do „etnična“ nemůže a podle jejich tvrzení neumí. Pošle peníze na projekty romských reprezentací a tím posílí jejich schopnost prezentovat, že

romská chudoba je romský problém. Pošle peníze na ... atd. A kde je řešení romské chudoby. Politický vliv romských reprezentací se projevuje jako velmi silný a mnohé nepoučené státní a samosprávné subjekty jej akceptují. **Proto je třeba sociální segment také odpolitizovat a profesionalizovat jej.**

16. Diskuse o používání resp. nepoužívání pojmu „kultura chudoby“ je frapantní a zcela nepřijatelná. Desítky let se hledaly eufemismy pro „nežádoucí jevy“. Jak jinak popsat situaci v některé komunitě? Marasmus, sociální a morální devastace, totální selhání rodiny a jejich funkcí, totální zanedbání péče o děti? To je snad snesitelnější? Je to falešná hra o eufemismy. Ten pojem je všem dobře znám. Je popsán. Je etnicky neutrální. To není romský fenomén. Nikdo nezpochybnil, že to tak je „ale přece to tak nemůžeme říct“. To je nepřijatelné. Tak se to dělalo desítky let. *„Nezvěřejněme otevřeně informace, mohlo by to Romům uškodit a pomoci těm, kteří je nemají rádi“.*

PŘÍLOHA Č.2

Dopis zmocněnců české a slovenské vlády organizátorům Desetiletky pro začlenění Romů do společnosti

Zdroj: Romská tisková agentura (RPA), Košice

RPA sa podarilo získať jednu z prvých verzií listu, ktorý pripravili kancelária českého vládného komisára pre ľudské práva a slovenskej splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity národným koordinátorom DEKÁDY. Datovaný je k 11. októbru 2004. List zverejňujeme v plnom znení:

Kancelář českého vládního komisaře pro lidská práva
Kancelář slovenského vládního zmocněnce pro romské komunity

V Praze a Bratislavě 11. října 2004

Vážení národní koordinátoři Desetiletí pro začlenění Romů do společnosti (2005-2015)! Na základě návrhu Deklarace, který jsme od vás obdrželi, a s přihlédnutím ke skutečnosti, že se blíží poslední schůzka Mezinárodní řídicí komise pro desetiletí začlenění Romů do společnosti, se cítíme povinováni vznést závažnou otázku, jakou podobu tato iniciativa vlastně bude mít.

Od samého počátku nebylo zcela jasné, co si Desetiletí přesně klade za cíl. Na počátku se zdála převládat představa nového fóra, které by se stalo platformou pro výměnu zkušeností a vzájemných podnětů v oblasti konceptů a zaváděcích postupů, a kde by se hodnotila národní politika jednotlivých zemí. Svůj záměr takové fórum obvykle vyjádří společným obecně-politickým prohlášením - vlády jednotlivých zemí například deklarují, že budou monitorovat, do jaké míry si romské komunity a majority nejsou rovné v konkrétních oblastech, a jakými prostředky se následně budou snažit tyto nerovnosti odstranit. Této podobě projektu naši zmocněnci opakovaně vyjádřili podporu, protože se nepočítalo s tím, že by se fórum stalo nástrojem kontroly konkrétní činnosti jednotlivých národních vlád.

Tato představa se ale brzy začala výrazně měnit. V posledních několika měsících byl kladen stále větší důraz na „národní akční plány“, což vzbudilo obavy, že účastnické země budou v budoucnosti nuceny referovat fóru o míře plnění těchto akčních plánů. Jinými slovy, že Desetiletí se proměňuje v nový ambiciózní mezinárodní orgán, v jehož rámci se účastnické země budou zodpovídat ze své

činnosti před Mezinárodní řídicí komisí. To by však znamenalo, že se jednotlivé státy zavazují plnit tyto „národní akční plány“, což dělají v rámci již existujících organizací jako jsou Spojené národy, Rada Evropy či OSCE.

Jsme přesvědčeni, že takový vývoj situace je nepřijatelný, a to z těchto důvodů:

- 1) Mezinárodní orgán vzniká buďto na základě právního procesu (například prostřednictvím mezinárodní smlouvy) nebo z vůle již existujících mezinárodních organizací viz orgány založené Radou Evropy.
- 2) Chybí-li pevný základ, o který by se nový monitorovací orgán opíral, pak je slib obsažený v Deklaraci, že „akční plán“ se bude plnit i přes změnu politických poměrů v jednotlivých vládách, zcela nerealistický. Jen stěží si lze představit, že státy budou plnit úkoly, ke kterým se aktuální vláda nebo parlament toho času u moci nezavázaly, zvláště v oblasti financí. Ještě nepravděpodobnější je situace, kdy by levicová vláda zavázala nastupující pravicový kabinet, aby dokončil projekt na bydlení pro sociálně slabé. Představa, že by jednotlivé vlády na takovou věc přistoupily, je krajně nepravděpodobná.
- 3) Zmínili jsme se, že několik podobných monitorovacích orgánů již existuje. I když odhlédneme od námitek uvedených v předešlých odstavcích, vznik takové nové organizace je třeba vnímat především ve světle jejích výhod. Je zřejmé, že existence nového uskupení sama o sobě není zárukou lepšího bydlení Romů. Pro naše již tak přetížené kanceláře by to však mohlo znamenat nárůst administrativních povinností, aniž by došlo k nějakým zásadním změnám k lepšímu v oblasti personálních nebo finančních možností veřejných služeb, které v jednotlivých zemích mají tyto věci ve své kompetenci.

Navrhovaná Deklarace se v tomto smyslu zdá být zvláštní směsicí prvního a druhého modelu, tedy něco mezi platformou umožňující státům výměnu zkušeností za účelem zlepšení údělu Romů, a novým mezinárodním orgánem, který by dohlížel na plnění konkrétních úkolů. V kontextu Deklarace se body (1), (3), (4) a (5) vztahují spíše k prvnímu modelu organizace s touto námitkou, že bod (4) o boji proti všem formám diskriminace Romů by měl logicky předcházet závazku provozovat konkrétní politiku. (Pokud by se o něm mělo vůbec mluvit, vzhledem k tomu, že všechny země jsou povinny plnit své povinnosti v důsledku přijetí závěrů Mezinárodní konvence o likvidaci všech forem rasové diskriminace.) Články (2), (6), (7), (8) a (9) lze naopak chápat jedinečně jako součást druhého modelu, který považujeme za velice problematický.

Vážení národní koordinátoři! Velice bychom uvítali, kdybyste se spolu s námi pokusili přehodnotit cíle Desetiletí začlenění Romů do společnosti 2005 - 2015. Jsme hluboce přesvědčeni, že projekt Desetiletí by se měl navrátit k původnímu skromnějšímu cíli stát se platformou pro výměnu názorů, zkušeností a informací,

a neaspirovat na založení nového mezinárodního monitorovacího orgánu. Aniž bychom chtěli vytvářet jakýkoliv tlak na výsledek debaty, ke které dojde na nadcházející schůzce Mezinárodní řídicí komise, musíme zdůraznit, že pokud by zvítězil druhý model organizace, nebo pokud by ani v budoucnu nebyly tyto dva modely jasně oddělené, bylo by pro nás prakticky nemožné přesvědčit naše vlády, aby se i nadále účastnily projektu Desetiletí.

Jan Jařab

Zmocněnec české vládní komise pro lidská práva

Klára Orgovánová

Slovenský vládní zmocněnec pro záležitosti romských komunit

ETNICKÁ INDIFERENCE A OBČANSKÁ SPOLEČNOST VERSUS USTAVENÍ ROMSKÉHO NÁRODA

Marek Jakoubek

Úvod - Pocta Antonínu Ferkovi

V nedávné době proběhla v Lidových novinách (a nejen tam) diskuze vyvolaná textem Antonína Ferka. Protože vystoupení tohoto autora považuji v rámci multikulturní debaty o „Romech“ v ČR (a nejen zde) za zlomové, dovoluji si použít tuto kauzu jako referenční rámec mého příspěvku. Protože ovšem asi ne všichni jsou s inkriminovaným textem obeznámeni, ve zkratce jej nejprve představím. Antonín Ferko tedy píše:

To, že se Česká společnost transformuje ze společnosti národní na společnost občanskou, doufám, zdůrazňovat nemusím. Každý Čech si myslí, že národ je něco přirozeného a něco, co je zde odpradáвна. Je to nesmysl, ale s tím nic nesvedu. Ale co můžu a chci udělat, je poukázat na snahy romistů a nejen jich vybudovat v této společnosti romský národ.

Jde mi o to, zastavit budování něčeho, co přežilo samo sebe. K čemu my Cigáni, [...], potřebujeme konstrukci národa a tradic? Možná proto, aby společnost, která ještě bohužel funguje a operuje s pojmem národ, byla vůbec schopna akceptovat existenci něčeho jiného. Ale popřemýšlejme čeho tím dosáhneme: akceptování něčeho, co je již pouze přežitkem 19. století.

Vytvářením romského národa se zbrzdí transformace k občanské společnosti. Není možné zastavit čas a proto nemá cenu vracet se zpět k začátkům modernity, ale je třeba kráčet do budoucna a usilovat o lepší příští. Musíme se všichni - a nemyslím tím, jen nás Cigány, ale všechny lidi - snažit odpoutat se od přežitků, zapomenout na představu že národ je něco přirozeného a snažit se o budování lepší společnosti, kde si všichni budou rovni a nebude záležet na barvě pleti, na tom kdo co poslouchá, kdo co mám nemá rád, kdo komu a v co věří. V této „nové“ éře bude záležet jen na tom, v které zemi jsem občanem a na zákonech té země.

Abychom dosáhli tohoto cíle, musíme se vzdát něčeho, co jsme přijali jako přirozenost ve jménu „vyššího stupně vývoje“. Je na místě otázka , jestli tento „stupeň“ je jediný možný a jestli neexistuje jiný, alternativní model uspořádání společnosti. Určitě existuje! Nejdříve se ale musíme vzdát stávající konstrukce, abychom se nám otevřeli oči a mohli jsme se rozhlédnout. Musíme připustit, že národ a tradice jsou pouhým konstruktem. Musíme se naučit žít spolu podle nových, ne všem vyhovujících pravidel, a to pravidel rovnosti a tolerance.

Nesmíme se dívat na minulost jako na minulost národa, ale na minulost lidí žijících na určitém území. Nesmíme se již déle nazývat Čechy, Němci, Romy, ale občany té a té země.

Je rozdíl když o někom řeknu , že je Němec a o někom, že je občanem Německa. Nesmíme dále tvořit konstrukty , které posilují nacionalismus. Tím mám na mysli budování národních tradic atd. [...]

Proč se romisti snaží o ustavení [romské] národnosti menšiny v občanské společnosti opravdu nechápu. Snaží se o konstituování národnostní menšiny v situaci, kdy se celá Evropa transformuje do společnosti, kde nezáleží na tom, jaké jsem národnosti, ale, kde jsem se narodil a kde žiji.

Co to znamená pro nás jako občany? Bude tady národnostní menšina, na jejíž příslušníky se budou vztahovat stejné povinnosti jako na ostatní občany ČR s tou výjimkou, že když se něco stane, tak tu jsou zástupci této menšiny aby tento problém vyřešili. Tito zástupci budou mít výhradní právo na informace jak o menšině tak pro menšinu. Vláda bude platit za to, aby tito zástupci plnili funkci filtru mezi vzniklou majoritou a minoritou. Jako by se vláda zbavovala části svých povinností vůči občanům a platila si informátory, asistenty, poradce atd.

Dočkám se toho, že přijdu na úřad a automaticky mě identifikují za příslušníka národnostní menšiny a pošlou mě za zástupcem státu pověřeném pro tuto menšinu? Nebylo by lepší a hlavně levnější kdybych byl jen občanem než příslušníkem národnostní menšiny?

Nechci aby mé děti patřily do romského ani českého národa. Chci aby byly spořádanými občany té země kde se narodí!!

¹ Ferko, A. - Ani Romové, ani Češi. Občané, Lidové noviny, sobota a neděle 16. - 17. 4. 2005, str. 1 a 10 ; pasáž je mírně upravena dle originálu textu.

Podíváme-li se, kdo na uvedenou stať zareagoval, stěží budeme překvapeni. Podle očekávání se ozvali romisté a exponenti tzv. „romské reprezentace“. Na čele „kritiků“ pak stojí Ivan Veselý. Ve svém článku, úderně nazvaném „Poturčenec horší Turka“² tento autor mj. píše: „Pokud se nám [tj. Romům - pozn. M. J.] nepodaří něco na způsob specifické varianty národního obrození, nemáme mnoho šancí“. Členy, resp. potenciální členy „romského národa“ pak Ivan Veselý vymezuje v klasickém primordiálním stříhu podle biologických faktorů. Právě tak do něj potenciálně spadá i Antonín Ferko, kterého Ivan Veselý - a to i přes Ferkovo negativní stanovisko ke svému členství v dotyčné skupině a jeho zjevnému odmítnutí takové kategorizace - prohlašuje za představitele romské národnostní menšiny právě z důvodu Ferkovy „tmavé tváře“.

Pro kontext dodejme, že pozice Ivana Veselého, podle které „Romové“ národem buď již jsou anebo „svůj“ národ musí vbrzku etablovat, jsou společné vesměs všem členům tzv. „romské reprezentace“. E. Ščuka tak například uvádí, že „romský národ je národem svébytným, který má svou kulturu, tradice a zvyklosti, které jsou pro každého Roma prioritní věci“³, přičemž dodává, že, „když my chceme být uznáni za národ, protože národ jsme, je to skutečnost a je to naše právo“⁴. Další pak píše, že „cesta k integraci Romů do společnosti vede přes formování vlastního a svéprávného národa. Jen touto cestou lze dosáhnout patřičné hrdosti na svoji příslušnost, která je současně potřebným korkem k uplatnění do společnosti“⁵. (Tyto názory jsou přitom v zásadě identické s názory prezentovanými v „prohlášení romského národa“⁶, kde se mj. píše, že „jsme národ, sdílíme stejné tradice, kulturu, původ, stejný jazyk; jsme národ“⁷). Tendence ustavit romský národ (případně hájit jeho existenci) je tedy zřejmým programem tzv. „romské reprezentace“.

*

Vrátíme-li se k Veselého komentáři a podíváme-li se na něj podrobněji, zarazí nás jedna věc. Prosazení romského národa dává totiž Veselý do souvislosti se svobodnou volbou jednotlivců (viz níže). Toto spojení ovšem zarazí, vezme-li čtenář v potaz podstatu Ferkova textu, který je právě vyjádřením svobodného rozhodnutí ve smyslu: „necpěte mě, kam sám nechci“, jakož i (a snad i zejména) skutečnost, že Veselý klasifikuje Ferka za člena romské národnostní menšiny na základě barvy jeho pleti (tedy faktoru, který je do nejvyšší míry mimo možnosti jedincovy volby). Veselého

2 LN 20. 4. 2005

3 http://www.romanohangos.cekit.cz/clanek.php?id_clanek=37 Volební program Romské občanské iniciativy ČR

4 Hübschmannová, M. - Rozhovor s JUDR. Emilem Ščukou, prezidentem IRU, Romano džaniben - VII - 4/2000, str. 6

5 http://www.romanohangos.cekit.cz/clanek.php?id_clanek=929 - Romský národ v depresi?

6 “My, romský národ”, viz např. na www.tolerance.cz

7 Tamže

formulace si však zaslouží pozornost i s ohledem na další její komponenty. Na již citovanou větu „Pokud se nám nepodaří něco na způsob specifické varianty národního obrození, nemáme mnoho šancí“, totiž Veselý navazuje takto: „Pokud Romové nedostanou šanci ke svobodné volbě a skutečné samosprávě (sic!), nelze mluvit o demokracii v romských komunitách nejen v České republice“.

V nepublikovaném komentáři Antonína Ferka k Veselého textu na tuto zmatečnou formulaci uvedený autor reaguje takto:

Tak za 1. žádná Romská komunita neexistuje. Víte to Vy, vím to já a ví to i Cigáni. Kdo to neví, je majorita.

Za 2. Romské „komunity“ na bázi rodiny existují, ale tam demokracie platit nikdy nebude. To víte Vy, vím to já a ví to i majorita a Cigáni.

To, jestli soužití bude to právě když zde budou jezdit romské sanitky to opravdu nevím. Víím jen to, že se nebudu cítit tak blbě, když přijdu na úřad a tam mě automaticky nepošlou za zástupcem státu pověřeného pro záležitosti Romů. Kam se vytratila svoboda volby? Nebudu se cítit jako blbec, když přijdu žádat o grant pro dětský tábor a oni mě pošlou za romským zástupcem a z dětského tábora se stane romský tábor a ze mě se jako z vedoucího tábora stává romský vedoucí tábora.

Proč si prostě nezaložit kluby, kde budu tím, kým chci být, ale jakmile vylezu z klubu ven, tak jsem jen řadový občan a nezáleží jak vypadám, co poslouchám a jakou mám historii...záleží na mých schopnostech, vzdělání a úplně jiných věcech, které s etnicitou a kulturou vůbec nijak nesouvisí...založme „Spolek přátel romské kultury“...nezakládejme národnostní menšinu.

Jistý problém tkví v tom, že je zde sorta lidí, které toto iluzionistické a klientelské číslo s obrozováním živí. Tihle lidé budou samozřejmě protestovat. Ať protestují tím, že založí klub „Romipen je náš Bůh“ a ať vybírají členské příspěvky. Jenom ať nám prosím neříkají, jak by to bylo skvělé, mít vlastní sanitky.

To, že chci, abychom se dále nenazývali Čechy a Romi neznamená, že někomu bráním v emancipaci. Ano, ať se nazývají dále Čechy a Romi, ale ať to dělají v klubech, doma a ne v občanské společnosti, kde se na to nehraje. Bylo by zajímavé degradovat pojem národ na stejnou úroveň jako je příslušnost k fotbalovému funklubu....⁸

Aby byl rozpor mezi stanovisky Veselého a Ferka zřejmý, dovolím si ještě jednu citaci, opět z Ferkovy nepublikované reakce.

⁸ Ferko, A. - Veselý versus Smutný, nepublikovaný rukopis, str. 2-3

Proti Veselého tvrzení, že „Integrace, aniž předtím jasně nevyprofiluji své potřeby a zájmy a nestanu se sebevědomým a plně emancipovaným subjektem, je ve skutečnosti pouze asimilací. Mnohem nadějnější, i když pochopitelně i obtížnější cestou je emancipace [tedy: emancipace etnická, resp. národní - pozn. M. J.]“⁹, kontruje Ferko následovně:

Podle Vás se musím stát Romem a pak se můžu stát občanem této země? Podle mě je Váš koncept scestný a hodný úsměvu ... emancipace, tam kde o to nikdo nestojí, je výkřikem do tmy. Vy a Vám podobní se snažíte emancipovat obyčejné Cigány, vtoukáte jim do hlavy jak jsou jiní než majorita, jaké mají dlouhé dějiny, jakou mají kulturu, jak by se měli nazývat...nehrajte si na národní buditele, když o to nemají zájem. Cigáni nikdy netvořili jednotnou skupinu, ale vždy to bylo a je seskupení velkorodin, které kooperují pouze ve svém vlastním rámci. Implantovat do takové společnosti jednotlivé prvky na bázi etnické resp. národnostní emancipace, tím že přestaneme být představiteli rodů ale představiteli homogenním národem, přinese jen zlo. Smaže se tím naše historii, naše kořeny, naše jinakost. Cigáni by mohli lépe fungovat jako občané této země, než jako jednotný národ, který bude tolerován tím větším.

Když se budou lidé jako Veselý či Holomek chtít emancipovat jako Romové, proč ne. Ať si založí klub Romů a tam ať se emancipují, ale ať to prosím nenutí těm, kteří se chtějí emancipovat jako občané České republiky nebo Sparta. Emancipace je o svobodné volbě se rozhodnout. Nacionalismus [...] nedovoluje svobodně se rozhodnout, jak se chci emancipovat. Buď budu Čechem nebo Romem ... nemám zde na výběr¹⁰.

Shrnutí debaty Veselého a Smutného

Co vyplývá z předestřené rozepře? Podívejme se nejprve na její protagonisty. Jedním z nich je Antonín Ferko. Člověk, který se cítí být Cigánem (tedy: ani Romem, ani Cikánem), a to jednak díky výchově, která mu byla poskytnuta (je si vědom, že je jiná, než je tomu u „majority“), ovšem neméně také díky zrcadlu, které mu nastavuje majorita. Tato skutečnost mu přitom nebrání cítit se součástí rodícího se českého občansko-politicko-teritoriálního-národa. Ví, že tento ideál se za jeho života nenaplní, ale bude usilovat o to, aby se alespoň jeho děti z takové společnosti mohly těšit. Antonín Ferko si je dobře vědom xenofobie, rasizmu a nacionalizmu české majority. Ví o něm a rozhodně mu není příjemný, kromě jiného také proto, že čeští

⁹ Veselý, I. - Poturčenec horší Turka. LN 20. 4. 2005

¹⁰ Ferko, A. - Veselý versus Smutný, nepublikovaný rukopis, str. 2

nacionalisté by jej nikdy nepřijali jako Čecha, neboť tuto kategorii stále ještě spojují s barvou pleti (a celou baterií dalších parametrů). Možná právě kvůli této zkušenosti je na podobný druh exkluzivizmu Antonín Ferko citlivý. Citlivý a uvědomující si, že takový projekt plodí především nenávisť, zlobu a etnické čistky. Ano, je mu zřejmé, že každý nacionalismus je cestou do pekel, ať se již jedná o nacionalismus německý, židovský, český či romský. (Tuto pozici přitom A. Ferko zastává i přes nepochybný fakt, že by pro něj bylo lokálně výhodnější vézt se na vlně romské etnoemancipace)

Na druhé straně stojí Ivan Veselý (hned vedle Karla Holomka, Ondřeje Giři, Emila Ščuky a dalších). Nikým nedelegovaný (kromě, snad, pověření nepoučených zástupců majority) „reprezentant Romů“, nemající k vykonávání takové funkce žádný mandát. Osoba usilující o ustavení romského národa (ať již v rámci ČR, tak v celosvětovém měřítku) na primordiálním základě „stejně krve“, původu, historické zkušenosti, identity, kultury a dalších položek, vyvozující přitom takřka veškeré své kompetence - jiných nemaje - ze skutečnosti, že je sám „Romem“. „Profesionální Rom“ žívící se svou „etnicitou“, resp. barvou pleti. Předseda sdružení Dženo (které „si klade za cíl sdružovat občany romské národnosti, kteří chtějí pomáhat svému národu, ale i všechny ostatní, jejichž shodným posláním je právě ona pomoc“¹¹).

V čem přitom tkví jádro střetu? Revolučnost textů Antonína Ferka spočívá zejména ve skutečnosti, že demaskuje strategie osob jako je Ivan Veselý jako nepřiměřené, nevyžádané (kromě, snad, ze strany nepoučených zástupců majority) a v mnoha ohledech i lživé a to z pozic, ze kterých se tak doposud takřka nedálo; i když pozor: hlasy obdobné Ferkovu začínají znít stále častěji. Antonín Ferko je podle kritérií I. Veselého Romem, příslušníkem romské národnostní menšiny a potenciálním participantem romského národa, jenže: necítí se jím být, takže jím, podle dnes převládajícího pojetí, odvíjejícího se od východisek načrtnutých E. Renanem, dle kterého je příslušnost k národu otázkou osobní volby, není (a z toho jde na Veselého po právu hrůza, protože: co když není sám?). Přitom je ovšem zřejmé, že má zkušenost patrně se všemi položkami, kvůli kterým I. Veselý považuje etablování romského národa za nezbytné. Naopak - na rozdíl od Ivana Veselého (jakož i bezmála všech ostatních členů tzv. „romské reprezentace“) žije A. Ferko v podmínkách mnohem bližších a v mnoha případech i identických s těmi, v nichž (v optice a terminologii I. Veselého) „Romové“ skutečně žijí. Ano, co se týče sociální participace, je A. Ferko dokonce mnohem adekvátnějším reprezentantem těch, které deklaruje reprezentovat Ivan Veselý, bydlící ve zbohatlické vile. Ovšem co hůře: A. Ferko, nejen, že se necítí být Romem, natož nastávajícím příslušníkem romského národa - on se dokonce otevřeně a vědomě hlásí k (občanskému) národu českému,

¹¹ Základní informace o sdružení Dženo, http://www.dzeno.cz/?c_id=2526

resp. k jeho pomalu se realizující ideji. A. Ferko nechce žít v romském protektorátu v rámci hegemonního českého etnického národa, chce žít v otevřené občanské společnosti, na území ČR. To je onen zlom, o kterém jsem hovořil.

S odmítnutím romského národa Antonín Ferko pochopitelně odmítá uzнат Veselého za reprezentanta (všech) Romů. A zde se rodí otázka určená všem - když Veselý není reprezentantem Antonína Ferka (a mnohých dalších), které sám označuje za Romy - právě za ony Romy, kterých má být sám reprezentantem -, je jeho pozice legitimní? (Odpověď je nasnadě - podle všeho není).

Reakce I. Veselého je pak příznačná - Antonín Ferko je sice Rom (tedy: není to Cigán a Čech, jak se sám na základě vlastní rozvahy, životní zkušenosti a pocitů deklaruje), ovšem Rom renegát, Rom odpadlík (vzpomeňme metaforu „poturčence“), je to Rom - zrádce. Obdobnou reakci lze přitom zaznamenat i z dalších dotčených pozic. Právě tak se například v úvodu ke stati Antonína Ferka publikované v Romano Hangos píše: že tomuto autorovi „činí potíže někam patřit“¹².

Podíváme-li se pak na celou záležitost z odstupu, věc je zřejmá - Antonín Ferko se na základě vlastní rozvahy odmítá podílet na utváření partikulárního romského národa a naopak vědomě usiluje o ustavení české občanské společnosti, jejímž se cítí být (přínejmenším potenciálním) členem. Exponenti tzv. „romské reprezentace“ se pak tomuto kroku snaží všemožnými způsoby odebrat legitimitu. Na rozdíl od svých deklamativních prohlášení o tom, že „Odpovědnými a uvědomělými občany se mohou stát pouze ti, kdo mají možnost svobodně se rozhodovat“¹³, rozhodně popírají, že by si svou příslušnost k národu - nebo její odmítnutí! - mohl Antonín Ferko zvolit sám. (Teze redaktorů Romano hangos, že Antonín Ferko „neví, kam patří“, znamená jediné: my to - na rozdíl od něj - víme). Za využití nenávislné rétoriky a primordialistických argumentů pak usilují a znevážení celého případu a diskreditaci Antonína Ferka.

Odbočka - etnicky indiferentní skupiny ¹⁴

Dříve, než se pustíme dále, rád bych učinil malou odbočku. Ve své knize Romové - konce (ne)jedno mýtu¹⁵ jsem se inter alia snažil představit model tradiční romské

¹² Další příspěvky o romské identitě, Romano hangos, roč. 7. č. 6; 7. 4. 2004, http://www.romanohangos.cekit.cz/clanek.php?id_clanek=1706

¹³ Veselý, I. - Poturčenec horší Turka. LN 20. 4. 2005

¹⁴ Tato kapitolka je zkrácenou a upravenou verzí kapitoly 8.19. "Pocta Petru Lozoviukovi" mé knížky Jakoubek, M. - Romové - konce (ne)jedno mýtu, Praha, Socioklub 2004

¹⁵ Jakoubek, M. - Romové - konce (ne)jedno mýtu, Praha, Socioklub 2004

kultury. Jedním z patrně nejvýznamnějších rysů této kultury je skutečnost, že ve společnostech jejich nositelů je dominantním organizačním principem příbuzenství. To mimo jiné znamená, že nositel tradiční romské kultury se primárně cítí být příslušníkem příbuzenské skupiny, od níž také odvozuje svou identitu a vůči níž je též přednostně loajální. Společnosti nositelů tradiční romské kultury tedy patří mezi populace, u nichž „dichotomizace my - oni neprobíhá v etnické rovině“¹⁶. V souboru kolektivních identit nositelů tradiční romské kultury národnost či etnicita chybí, přičemž skutečnost, že institucionální sférou s funkcionální prioritou je v jejich skupinách příbuzenství, ustavení zmiňovaných kategorií vylučují. Z tohoto důvodu jsou snahy o uchopení odlišnosti nositelů tradiční romské kultury v etnických či národnostních kategoriích (např. v průběhu sčítání lidu) „neporozuměním jejich jinakosti“¹⁷; jedná se totiž o populace - užijeme-li termínu P. Lozoviuka - etnicky indiferentní.

Chceme-li se tedy vyvarovat nedorozumění a násilí plynoucího ze snahy vtěsnat nositele tradiční romské kultury do prokrustova lože národnostní menšiny, bude nutné respektovat jejich vlastní kategorie a formy skupinové identity a odložit brýle etnocentризmu. Tento postoj by nás též zbavil nutnosti vytvářet nesmyslné a zavádějící teorie, proč se obyvatelé romských osad při sčítání lidu ke „své“ národnosti „nepřihlásili“¹⁸, „nepřiznali“, či tuto „odmítli deklarovat“¹⁹. Nebylo to ze strachu, ani z úmyslu někoho zmařit, ale jednoduše proto, že nositele tradiční romské kultury tuto identitu nesdílejí, nerozumí jí a nic jim neříká. Nositelé tradiční romské kultury se k romské národnosti nehlásí jednoduše proto, že tento pojem „patří do jiné (naší) soustavy komunitních vztahů“²⁰ a jim je zcela cizí. Nositel tradiční romské kultury „nemá pocit, že patří k pevně vymezenému celku, který bychom mohli nazvat ‚romským národem‘. Je pevně zakotven ve svém rodu a od něj odvozuje základ své identity. Mimo svoji rodinu se nanejvýš cítí příslušníkem některé subetnické skupiny, do níž jeho rodina patří“²¹.

¹⁶ Lozoviuk, P. - K problematice „etnické indiference“ (příklady z českého jazykového prostředí). Český lid 84. 1998, č. 3, str. 201-212, zde str. 201; též viz: Lozoviuk P. - The Problems of the Issue of „Ethnic Indifference“ in the Czech Language Millieu. In: Uherek, Z. (ed.) - Prague Occasional Papers in Ethnology No. 5: Ethnic Studies and the Urbanized Space in Social anthropological Reflections, Praha 1998, str. 41-47.

¹⁷ Tamtéž, str. 209

¹⁸ Burjanek, A. - Sociodemografická struktura, In: Navrátil, P. (a kol.) - Romové v české společnosti, Praha 2003, /in. subkap. 4. 2 „Další charakteristiky (sociálního vyloučení) Romů“/, str. 138

¹⁹ Srov.: Úvod. Kríza rómskej identity a politická participácia, In: Vašečka, M., Jurásková, M., Kriglerová, E., Puliš, P., Rybová, J. - Rómske hlasy. Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období, Bratislava 2002, str. 14

²⁰ Frištenská, H., Haišman, T., Víšek, P. - Souhrnné závěry, In: Romové v ČR, Praha 1999, str. 485

²¹ Frištenská, H., Víšek, P. - O Romech (na co jste se chtěli zeptat), manuál pro obce, Praha 2002, str. 12

Vykázání skutečnosti, že v daném ohledu patří mezi nositele tradiční romské kultury většina populace označované jako „Romové“ se věnuji ve své již zmíněné publikaci Romové - konec (ne)jednoho mýtu.

Zpět k projektu romského národa

Podíváme-li se nyní zpět na problematiku ustavování romského národa, je zřejmé, že platnost této ideje je ohrožována ze dvou směrů. Legitimitu takového počínu totiž zpochybňují na jedné straně občané jako je Antonín Ferko, kteří vědomě odmítají svou příslušnost k primordiálně definovanému partikularistickému romskému národu (ke kterému ovšem podle jeho tvůrců díky svému „původu“, barvě pleti, životní zkušenosti etc. patří) a hlásí se k ideji české občanské společnosti. Z druhé strany pak samozřejmost konceptu romského národa podkopávají členové etnicky indiferentních skupin, k nimž náleží naprostá převaha populace označované jako „Romové“.

A co na to multikulturalismus?

„Chceme-li rozkrýt sémantiku současného multikulturalistického diskurzu“ říká Tomáš Hirt, „musíme se nejprve obrátit k myšlenkovým, politickým a historickým souvislostem, ve kterých se zformoval“²². Vstup multikulturalismu na scénu pak tento auto situuje do druhé poloviny 60. let 20. století a klade jej do souvislosti s „tzv. etnorevitalizačními hnutími, jejichž požadavkem bylo politické ‚uznání‘ svébytnosti různých ‚skupin‘ či ‚komunit‘ odvolávajících se na společný ‚etnický původ‘ (resp. na společný ‚rasový původ‘ obvykle rovněž rétoricky traktovaný coby ‚etnicita‘)“²³. Představitelé těchto hnutí, dokládá Hirt dále, „odmítali jak dosavadní ‚univerzalistický asimilacionismus‘ směřující k vytvoření jednotného homogenního amerického národa, tak vizi Hnutí za občanská práva Martina Luthera Kinga, který proklamoval boj za rovnost lidských individuí nezávisle na představě o jejich různém rasovém či etnickém ‚původu‘“²⁴.

²² Hirt, T. - Svět podle multikulturalismu, in: Hirt, T. & Jakoubek, M. (eds.) - Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva, v tisku (Čeněk, Plzeň)

²³ Tamže

²⁴ Tamže

Etnorevitalizační hnutí tak upozaďují koncept občanských práv a „do popředí se dostává otázka kolektivních práv ‚etnických minorit‘ včetně nároku na uznání jejich ‚odlišných‘ kultur či tradic v rámci politického života. V souvislosti se zdůrazňováním kategorie etnicity coby symbolického nástroje dosahování partikulárních kolektivních politických cílů je rovněž podrobováno kritice proslulé podobenství o ‚tavícím kotli‘ (‚melting pot‘)²⁵, tato perspektiva je pro exponenty nových etnorevitalizačních hnutí „nepřijatelná, neboť jejich zájmem je utvrzení [...] etnických diferencí a nikoli jejich nivelizace; cílem ‚etnických elit‘, které moderují proces vytváření etnických celků, je skupinová rovnoprávnost a autonomie a ne rozpuštění těchto ‚skupin‘ v procesu ‚asimilace‘²⁶.

Multikulturalismus, uzavírá Hirt, představuje potom „zastřešující politickou i konceptuální (akademickou) artikulaci tohoto trendu,²⁷ přičemž konstruuje vizi společnosti, v níž vedle sebe (nekonfliktně) ‚koexistují‘ různé ‚etnické skupiny‘, které se vyznačují jednotným (pokrevním) původem, sdílenou (etnickou) kulturou a kolektivní (etnickou) identitou“²⁸.

V souvislosti s uvedeným procesem se mimo jiné objevují též samozvaní lídři „etnických menšin“, usilující o zrovnoprávnění „své“ menšiny, ovšem tentokrát již nikoli na základě individuálních občanských práv, ale na kolektivním (etnickém/nacionálním) principu a na politické, resp. institucionální bázi. Tito „lídři“ pak rozehrávají hru etnopolitiky, resp. minoritního nacionalismu, jejímž cílem je etnoemancipace: etablování odpovídající skupiny do podoby institucionalizované etnické resp. národnostní menšiny, mj. pak také tím, že ustaví její symbolické hranice. Není přitom překvapivé, píše dále T. Hirt, že „proces, vymýšlení“²⁹ etnických ‚skupin‘ či ‚komunit‘ je ve svých principech věrnou kopií ‚majoritních‘ nacionálních projektů“³⁰.

²⁵ Tamže

²⁶ Tamže

²⁷ Srov.: „Multikulturalismus ... je pozice, která odmítá asimilaci a obraz ‚tavícího kotle‘ jakožto podvod dominantní kultury, a namísto toho upřednostňuje takové metafory jako ‚salátová mísa‘ či ‚nádherná mozaika‘, ve které si každý etnický či rasový element v populaci udržuje svoji odlišnost“. Glazer (1997: 10) cit. in: Grillo (Grillo, R. D. - Pluralism and the Politics of Difference: State, Culture, and Ethnicity in Comparative Perspective. Oxford 1998, str. 194).

²⁸ Hirt, T. - Svět podle multikulturalismu, in: Hirt, T. & Jakoubek, M. (eds.) - Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva, v tisku (Čeněk, Plzeň)

²⁹ Tento výraz užívá D. Třeštík v parafrázi na termín „Immagined Communities“ B. Andersona.

³⁰ Hirt, T. - Svět podle multikulturalismu, in: Hirt, T. & Jakoubek, M. (eds.) - Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva, v tisku (Čeněk, Plzeň)

Obecně vzato, nezbyvá nám, než „společně s C. W. Watsonem³¹ konstatovat, že multikulturalismus a nacionalismus - a dodejme, že i etnopolitika - jsou navzájem ‚trapně a nebezpečně provázány‘, a to navzdory tomu, že multikulturalismus je obvykle traktován coby programová opozice nacionalismu“³². Multikulturalismus totiž, dovozuje tento autor, „charakterem své konceptuální optiky nacionalismus nepřekračuje, pouze se v řádu téhož staví proti konkrétním nacionalismům, a to výhradně proti těm ‚majoritním‘“³³.

Co se pak týče konceptuálního podloží multikulturalizmu ve vztahu k etnickým skupinám, resp. k procesu etnoemancipace minorit, není ani ono bez problémů. Multikulturalismus totiž, vykazuje Hirt, staví na předpokladu objektivní existence „etnických skupin“, přičemž - pokračuje dále parafrázujíc Gellnera - s tímto předpokladem „zachází jako s pravdou, která je bytostně vlastní lidské přirozenosti“³⁴. Skutečnost je přitom taková, že to, co chce multikulturalismus pod etiketou etnických skupin „uznávat“ „jsou ve skutečnosti pouze ideologické projekty jednotlivých etnopolitik (etnopolitiků), jejichž prostřednictvím jsou z etnických kategorií, které se ustavily v moderní době v konkrétních společenských podmínkách, ex post fabrikovány etnické skupiny, a to za zpravidla za přispění samotného multikulturalismu“³⁵.

Navíc, ačkoli je v rámci multikulturního diskurzu značně rozšířen koncept plurální či multiplicitní identity, ukazuje se, píše dále Hirt, že „při důkladnějším ohledání se vždy ukáže, že privilegovanou součástí tohoto rádoby vějře ‚identit‘ je identita etnická“³⁶ a cituje Baumanovu tezi, podle níž „zatímco jsou lidé vyzýváni, aby si vybrali identitu některé z konkurujících si referenčních skupin, jejich volba se zakládá na přetrvávající víře, že vybírající nemá jinou volbu, než se zařadit do té specifické skupiny, k níž ‚patří‘“³⁷. Protože je pak představa o této „přirozené“ přináležitosti determinována převládajícím diskurzem (tedy diskurzem multikulturním, protěžujícím soupatřičnost etnickou), je zřejmé, že představa, podle níž je „na pozadí multikulturalistického diskurzu možné rovnocenně rozvíjet vedle identity etnické i identity jiné, [...] zcela iluzorní“³⁸.

³¹ Watson, C. W. - Multiculturalism. Buckingham 2000

³² Hirt, T. - Svět podle multikulturalismu, in: Hirt, T. & Jakoubek, M. (eds.) - Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva, v tisku (Čeněk, Plzeň)

³³ Tamže

³⁴ Gellner, E. - Nacionalismus. Brno: 2003, str. 21, cit in: tamže. Tuto tezi uvádí Ernest Gellner ve vztahu k nacionalismu, nicméně vzhledem k diskurzivní spřízněnosti multikulturalismu s nacionalismem ji považujeme za zcela platnou i pro multikulturalismus (tamže).

³⁵ Tamže

³⁶ Tamže

³⁷ Bauman, Z. - Tekutá modernita. Praha 2002, str. 272 (cit in tamže)

³⁸ Hirt, T. - Svět podle multikulturalismu, in: Hirt, T. & Jakoubek, M. (eds.) - Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva, v tisku (Čeněk, Plzeň)

„Ostatně“, říká v dané souvislosti Hirt, „zkuste někdy nějakému zapřisáhlému multikulturalistovi naznačit, že identita fanouška HC Lassersberger Plzeň by měla být principiálně rovnocenná s identitou ‚romskou‘“³⁹. Zde se pak vracíme zpátky k naší kauze, neboť právě o toto jde přece Ferkovi. To, co Hirt nabízí jako myšlenkový experiment uvádí ovšem Ferko do praxe (přínejmenším co se týče jeho osoby). Zopakujme si názor tohoto autora v dané oblasti, říká to jasně: „založme ‚Spolek přátel romské kultury‘...nezakládejme národnostní menšinu“.

Zobecníme-li uvedená stanoviska, můžeme říci, že oba autoři v jistém ohledu volají po tomtéž - a to po odluce národnosti (ethnicity) od státu. Tato idea může dnes znít mnoha uším neskutečně. Připomeňme si ale, že ještě nedávno připadala naprosté většině obyvatel Evropy stejně nepředstavitelná odluka jiného typu - odluka církve od státu; a přesto je tato dnes realitou. Nechci říci, že církev je dnes v zásadě totožná s fotbalovým klubem, přesto ale - prošlo-li náboženství a církev u nás tak výraznou transformací, že se nakonec náboženská problematika stala soukromou věcí každého jedince a církev sice privilegovaným, přesto ale v základě zájmovým sdružením, lze si již dnes obdobnou transformaci v oblasti ethnicity a nacionalizmu představit přinejmenším v hrubých konturách. Dnešní Hirtův Gedankexperiment a Ferkova vize může být zítřejší realitou.

Závěr

Místo závěru bych si dovolil ocitovat pasáž ze studie T. H. Eriksena, v níž tento významný badatel na poli etnických a (multi)kulturních studií - takřka jako by se přímo vyjadřoval ke kauze Antonína Ferka - říká: „Kdy bude možné být ‚barvoslepým‘, aniž bychom byli označeni za krysy, zrádce či občanské idealisty? Kdy bude možné mít identitu, ale také možnost se jí zřici? Právo na to být odlišný, které žádají jak hnutí minorit, tak nacionalisté na celém světě, se v dnešní době obrací proti nim samotným. Je jasné, že všichni mají právo sounáležitosti s tradicí, ale žádná tradice nemá právo rozhodovat o lidech. Právo na národnost, které je uvedeno v Deklaraci lidských práv a svobod by mělo zahrnovat i právo zřici se jí. Dokud toto nebude možné, musíme vyžadovat alespoň právo zřici se kulturní či etnické identity“⁴⁰.

³⁹ Tamže

⁴⁰ Eriksen, T. H. - Kulturní terorismus. Kritika ideologií hranic a čistoty, str. 30 rkp.; z norského originálu Kulturterrorismen Kritikk av ideologier om grenser og renhet, Spartakus, Oslo 1993 přeložila Theresa

Užitá teoretická a konceptuální literatura

Bauman, Z. - Tekutá modernita. Praha 2002

Eriksen, T. H. - Kulturní terorismus. Kritika ideologií hranic a čistoty; (z norského originálu Kulturterrorismen Kritikk av ideologier om grenser og renhet, Spartakus, Oslo 1993 přeložila Theresa Freyja)

Ferko, A. - Ani Romové, ani Češi. Občané, Lidové noviny, sobota a neděle 16. - 17. dubna 2005, str. 1 a 10

Frištenská, H., Haišman, T., Víšek, P. - Souhrnné závěry, In: Romové v ČR, Praha 1999,

Frištenská, H., Víšek, P. - O Romech (na co jste se chtěli zeptat), manuál pro obce, Praha 2002

Gellner, E. - Nacionalismus. Brno, 2003

Hirt, T. - Svět podle multikulturalismu, in: Hirt, T. & Jakoubek, M. (eds.) - Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva, v tisku (Čeněk, Plzeň)

Hirt, T. & Jakoubek, M. (eds.) - Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva, v tisku (Čeněk, Plzeň)

Jakoubek, M. - Romové - konce (ne)jedno mýtu, Praha, Socioklub 2004

Lozoviuk, P. - K problematice „etnické indiference“ (příklady z českého jazykového prostředí), Český lid 84, 1998, č. 3, str. 201-212

Lozoviuk P. - The Problems of the Issue of „Ethnic Indifference“ in the Czech Language Millieu, In: Uherek, Z. (ed.) - Prague Occasional Papers in Ethnology No. 5: Ethnic Studies and the Urbanized Space in Social anthropological Reflections, Praha 1998, str. 41-47.

ROMSKÉ TRADICE

A

JEJICH KONFRONTACE SE SOUČASNOSTÍ (ROMSTVÍ JAKO ZNEVÝHODŇUJÍCÍ FAKTOR)

Mgr. Viktor Sekyt

Text byl zpracován v rámci výzkumu „Sociálně ekonomická situace romské populace v České republice s návrhy na opatření“, Socioklub, 2004, a je publikován k uctění památky jeho autora

Úvod

Následující stať není výsledkem sociologického, sociálně-psychologického či jinak systematicky vedeného výzkumu. Zobecňuji zde pouze závěry svých pozorování jednání Romů - příslušníků romských komunit, jak je mohu sledovat v posledních více než pětadvaceti letech. V průběhu těchto let jsem si vytvořil několik hypotéz, částečně na základě svých vlastních pozorování, částečně pod vlivem četby prací některých autorů, či diskusí s Romy a s lidmi, kteří s nimi pracují, především učiteli a sociálními pracovníky. Tyto hypotézy jsem dalšími pozorováními verifikoval. Má pozorování se uskutečnila převážně v České republice především v Praze, Ostravě a severních Čechách, pozorování mimo Českou republiku především na Slovensku byla jen sporadická a vedla mne pouze k upřesňování závěrů.

Ideje, které jsem našel u jiných autorů jsem nikdy nepřebíral nekriticky, vždy jsem je nejprve podrobil srovnání s mými vlastními pozorováními a pak jsem si je buď osvojil, nebo zavrhl. Proto v této stati neuvádím citace a neodvolávám se k pramenům. Kdybych měl poctivě uvést všechny prameny, které mé uvažování ovlivnily, byl by to seznam svým rozsahem přesahující tuto práci a začínal by slabikářem.

V této stati se nebudu zabývat tím, jak jsou Romové - nositelé romství diskriminováni, segregováni či dokonce pronásledováni majoritní společností. Všech těchto skutečností jsem si vědom a hovořím o nich na jiných místech ve svých statích

a přednáškách. Skutečnost, na kterou se chci zaměřit v tomto pojednání, je jiná: pokusím se promýšlet, co je to, čemu říkáme romství, jak vzniká, a zda je toto romství překážkou či výhodou při dosahování úspěchu jeho nositelů v současné české společnosti. Přitom nebudu hodnotit, zda je romství pozitivní či negativní pro své nositele či pro jejich okolí, nebudu se rovněž pokoušet posoudit, zda úspěch v současné společnosti je sám o sobě něčím pozitivním či negativním. Tyto otázky ponechám k úvaze čtenářům, každý si na ně může odpovědět sám.

Rovněž se nebudu v této stati věnovat Romům žijícím v jiných zemích, o kterých vím převážně jen z knih a toto vědění jsem si nemohl ověřit vlastním pozorováním a nebudu se zabývat zcela asimilovanými Romy, kteří nejsou nositeli romství a za Romy je podle antropologického typu považuje pouze majoritní společnost.

Romové

Romové jsou, podle našich zákonů, příslušníky romského národa, romské národnostní menšiny, což znamená, že za Romy (de jure) je možno považovat pouze ty osoby, které se k romské národnosti hlásí. V této stati nebudu slovem Romové označovat takto zákonem vymezenou skupinu, píšu zde o Romech (de facto) jako o nositelích romství i tehdy, když se tito sami k romské národnosti nehlásí, romská komunita je však jako Romy přijímá a většinová společnost je (nejen podle antropologického typu) za Romy považuje.

Romové žijící v České republice patří k několika etnickým skupinám, mluví několika dialekty romštiny, případně etnolekty češtiny, slovenštiny či maďarštiny, člení se do většího počtu rodů a velkorodin odvozených od původních indických kast (džatů). Rozdílné je i jejich začlenění do majoritní společnosti: na jedné straně jsou někteří jedinci plně asimilováni (nejsou již vůbec nositeli romství a za Romy je považuje pouze majoritní společnost podle antropologického typu), na opačném konci jsou jedinci plně integrováni v romském společenství, ale zcela separováni od majoritní společnosti. Většina Romů žijících v České republice nepatří ani do jedné z těchto krajních skupin, jsou někde na půl cesty - jsou již částečně asimilováni, ale jsou i nadále nositeli romství.

Někteří Romové jsou v České republice již po mnoho generací (zbytky českých a moravských Romů a Sintů), většina přišla v první generaci do českých zemí mezi lety 1945 až 1993, někteří se přistěhovali ze Slovenska, ale i z jiných zemí teprve v posledních letech. Jejich rodiny mají za sebou velmi rozdílnou životní zkušenost (rodinnou anamnézu).

Různé je právní a sociální postavení Romů, ve své většině však patří spíše k méně majetné, špatně situované části české společnosti, bez většího politického vlivu a nedojde-li k podstatným změnám (v romských komunitách nebo ve společnosti), i bez výraznějších perspektiv do blízké budoucnosti.

Chceme-li porozumět odlišnosti Romů od většinové společnosti, musíme se ohlédnout po jejich minulosti. Pokud žili Romové v Indii, patřili ke kastám (džatí) kočovných řemeslníků - můžeme tak soudit z toho, že kasty, které se dosud v Indii věnují řemeslům, se kterými Romové přišli do Evropy, dodnes v této zemi kočují. Kasta je příbuzenská pospolitost (velkorodina, rod) charakterizovaná endogamií, provozováním jedné úzce specializované profese, dodržováním nepsaných kastovních norem (platných jen pro příslušníky této kasty) a přísnou distancí od příslušníků jiných kast. Distance se projevuje především zákazem mezikastovních sňatků, intimních vztahů a společného stolování. Příslušníkům jednotlivých kast jsou zakázány činnosti, které přináležejí jiným kastám. K nepsaným příkazům všech kast patří povinnost starat se o všechny děti, bezmocné a staré lidi vlastní kasty.

Ke kočování se v Indii sdružovaly (a dodnes sdružují) rodiny z více kast (skupina složená z řemeslníků jednoho řemesla by nemohla být ekonomicky úspěšná), které v jednotlivých vesnicích a městech, kterými procházely, nabízely své výrobky a služby. K realizaci rodového (kastovního) života se pak vícekrát ročně scházeli příslušníci jedné kasty, vyměňovali si zkušenosti, vyprávěli si zážitky z cest, dohadovali a uzavírali sňatky svých dětí a udržovali rodové (kastovní) tradice. Do Evropy přišli Romové v takovýchto kočovných skupinách složených z rodin pocházejících z více rodů (kast). S velkou pravděpodobností bylo těchto skupin více a přicházely postupně.

Po relativně dlouhou dobu se jim dařilo i v Evropě živit své rodiny provozováním tradičních řemesel. Jiný způsob obchodování (zákazník putuje za obchodníkem, obchodník nakupuje od řemeslníků na sklad) umožnil zvláště v jihovýchodní Evropě některým skupinám Romů se již brzy po příchodu usadit. Pokud tak Romové učinili, separovali se mezi sebou opět podle rodů (kast). Tak vznikly i některé osady na Slovensku. Původní osady byly tedy tvořeny příslušníky jedné velkorodiny (kasty).

Rozvoj manufakturní výroby přivodil konec většiny romských řemesel. I s vysokou kvalitou svých produktů nemohli Romové konkurovat levnějším, továrně vyráběným výrobkům a byli tak ve své většině odkázáni k pomocným pracím pro příslušníky majority. Často vypomáhali v zemědělství za naturální odměnu, nebo pro obce vykonávali těžké a špinavé práce za nízkou mzdu. Pouze hudebníci a kováři se dokázali ještě uživit tradičním řemeslem, ostatní romští řemeslníci si už svými výrobky jen přivydělávali.

Skupiny, které zůstaly u kočovného způsobu života, často i proto, že jim nebylo (zvláště v západní Evropě) umožněno se usadit, byly pro odlišný vztah k obecnímu majetku a k majoritou uznávaným hodnotám (náboženství) pronásledovány, vyháněny z jedné země do druhé a jejich řemeslné kočování se průběžně měnilo v útěk z místa pronásledování a útlaku do míst, kde to snad bude lepší.

Nepřijetí Romů s jejich odlišnostmi evropským obyvatelstvem ještě prohloubilo jejich uzavírání se do sebe a zakonzervovalo sociální systém, se kterým přišli z Indie i poté, kdy už ztratili své původní profese. Evropské obyvatelstvo přijímalo do svých řad pouze ty jedince, kteří se z romských kmenů oddělili a přijali hodnotový systém a sociální vzorce majority a plně se asimilovali. K tomu docházelo především u osvojených sirotků, nebo u Romů v dětství odebraných romským rodičům a vychovávaných v rodinách majority nebo později v dětských domovech. Romské skupiny se naproti tomu ujímaly příslušníků majority, kteří byli z majoritní společnosti vyvrženi a byli ochotni přijmout hodnotový systém svých hostitelů. Proto dnes mezi Romy najdeme mnohé se znaky antropologického typu majority.

Romství

Romství je vlastnost nositele romské kultury v tom nejširším slova smyslu. Charakterizují je znalost některého z dialektů romštiny či romského etnolektu češtiny či jiného evropského jazyka, kulturní návyky, znalost rodinných (rodových) tradic, uspořádání a hierarchie rodiny a rodu, uznávané a odmítané hodnoty, specifická rodinná výchova a rodinné vzdělávání, systém odměn a trestů, způsob komunikace, způsob orientace v prostoru a v čase, vztah k okolí, k věcem, k přírodě, k lidem - k vlastním i k cizím, stereotypy vnímání, posuzování a jednání, předsudky, pověry i víra. Romství je většinou spojováno i s jistými antropologickými znaky.

Romství je vlastnost, kterou jedinec získává tak, že se narodí a vyrůstá v romské rodině, a že se ztotožní s její hodnotovou orientací. Romství je možno ztratit, např. dlouhodobým pobytem v dětském domově, odmítnout např. dobrovolnou vlastní asimilací s majoritní společností, nelze je však snadno získat např. přiřazením, přidáním či pouhým přihlášením se k romství. Je možno si je osvojit pouze částečně, ovšem za cenu naprostého vzdání se vlastních kulturních vzorců a bezpodmínečného přijetí kulturních vzorců Romů.

Romství je do značné míry záležitostí citu, citem Rom poznává, kdo je má, a kdo ne (nebo lépe řečeno koho ono má a koho ne).

Pokud je některý znak romství dnes pomínutelný, je to antropologický typ (znám Romy, nepochybně nositelé romství, kteří mají světlou pleť, blond vlasy a modré oči)

a romský jazyk, přibývá Romů, kteří neznají žádný dialekt romštiny, ale romství jim rozhodně upřít nelze. Nepřehlédnutelnou stránkou romství je ale od majoritní společnosti zcela odlišný průběh individuace jedince, systém skupinové (rodinné) solidarity a vzájemného sociálního zabezpečení.

Rom si je vždy vědom své příslušnosti k rodině a k rodu (kastě). Toto vědomí je jednou z nejdůležitějších součástí romství. Komponenty tohoto vědomí jsou úcta ke starším členům rodiny, péče o děti patřící k rodině, starost o bezmocné členy rodiny a upřednostňování všech členů rodiny, a to na úkor ostatních, kteří nejsou členy rodiny. Příslušníky jiných rodů a jiných etnických skupin nepovažuje Rom za sobě rovné a podle toho s nimi i jedná.

Součástí romství je i specifické vnímání (pojetí) času. Toto pojetí času mají Romové shodné s obyvateli Indie a lze tedy předpokládat, že si ho odtud importovali. Nutnost zajistit zásoby na zimu vedla Evropany k upřesňování kalendáře a k uvážlivému hospodaření s časem. Nedostatečné zásoby mohly být osudné a tak zajišťování budoucnosti se stalo hlavní náplní přítomného času Evropanů. V zemi tří úrod do roka je taková činnost dodnes zbytečná. Navíc v Indii přicházejí záplavové deště, ničivé vichřice a období úporných veder a sucha zcela nepravidelně a není v lidské moci se proti těmto katastrofám zajistit. Pouze větší počet členů rodiny zajišťuje, že ti, kteří katastrofu přežijí budou v dostatečném počtu, aby mohli udržet rodinné tradice a rodinu obnovit. Jediným zajištěním budoucnosti jsou pro rodinu děti a je-li jich dost, není třeba se budoucnosti obávat. I proto budoucí čas nehraje v romském uvažování žádnou zvláštní roli. Rovněž pojetí minulosti mají Romové jiné. Historii nikdy nezaznamenávali a to, co si o minulosti vyprávěli, byla vždy spíše mytologie.

Vzpomínky jsou dvojího druhu. Schopnost skutečného znovuvybavení minulého nazýváme eidetickou vlohou. Je přesné, se všemi podrobnostmi, dosud však nezpracované. Setkáváme se s ním u malých dětí, které nám dokáží s mnoha podrobnostmi vyprávět film, jehož zápletku vůbec nepochopily. Sami uchovávané v eidetické podobě vzpomínky na věci či děje, které neumíme pojmenovat (např. chuti, vůně). Pokud si je znovu vybavíme z paměti, cítíme je jako by byly přítomné právě teď. Ve skutečnosti si však většinu minulosti bezprostředně zpracováváme do slov a to co si pak pamatujeme, jsou pouze ta slova. To nám usnadňuje ve vzpomínkách jako v nějaké databázi vyhledávat podle nejrůznějších kritérií. Pouze události doprovázené silnými emocemi si i Evropané pamatují tak, že se jim znovu vybaví se všemi detaily, zpřítomní se a vyvolají i původní emoce.

Jsou-li vzpomínky Evropanů především druhého druhu, jsou vzpomínky Romů častěji právě prvního druhu. Vybavuje-li si Rom minulou událost, prožívá ji

v současnosti znovu se všemi podrobnostmi i se všemi emocemi a pokud ji současně někomu vypráví, přenáší na něj nejen slova charakterizující obsah události, ale i všechny emoce. Posluchač emotivní výklad snadno vizualizuje a po nějaké době ztrácí přehled, zda událost zažil, nebo jen o ní slyšel vyprávět. Ostatně on jí skutečně prožil, byl pouze ve vlastním nitru. Pokud ovšem se svým vyprávěním přijde do majoritní společnosti, získá pověst lháře. A to ho vrátí zpět k rodině, která jeho příběhu rozumí.

Verbalizovaná historie při výše popsaném předávání je stále více modifikovaná obsahy kolektivního nevědomí a proměňuje se v mýtus. Mýtus upevňuje romství a určuje další jednání rodiny více než škola a televize dohromady.

Přítomnost je však doménou romského času. V přítomnosti se nepromýšlí minulost a neuvažuje se o jiné než bezprostřední budoucnosti. Přítomnost se zažívá. Zažívání přítomnosti, majoritou někdy označované jako zahálka, je hlavní náplní romského času. Svět je proměnlivý a dává nám hodně možností k zážitku. Jednou je nám horko, jindy zima, jednou jsme hladoví, jindy přejedení. Mrznoucí touží po teple, potící se po chladu, hladový po jídle, přejedený po lačnění. Pouze z pohledu majority je jedno dobré a druhé špatné. K zajištění dobrého a odstranění špatného je třeba vyvinout mnoho úsilí a stejně výsledek je jen dočasný. Úsilí o dosažení něčeho v budoucnosti nám však znemožní prožívat přítomnost a připraví nás o zážitky, které nám nabízí proměnlivost času.

Romové společně s Indy jsou mistry v prožívání přítomnosti, do které se jim ovšem nevejde plánování budoucnosti. Toto prožívání přítomnosti nasávají romské děti s mateřským mlékem a utvrzují se v něm při vyrůstání v romské rodině. Je nezbytnou součástí romství a nedostatečná schopnost prožívání přítomnosti je pro Romy neklamným znamením, že byl u někoho nechybí antropologické znaky a znalost romštiny, není už Romem, tedy nositelem romství. Dostává přezdívku „kokos“ - zvenčí hnědý, uvnitř bílý.

Přítomnost je pak spojená s rodinou. Vždyť i každý člen rodiny je každý den jiný. Když je člověk dost pozorný, stále se něco v rodině děje. Tu je někdo nemocný, jiná těhotná, někdo umírá, jiný se rodí. Někdo se dostává na hranice porušení některého z rodinných tabu, někdo dělá rodině (v rámci rodu) čest. Pořád je o čem mluvit, pořád je třeba něco rozhodovat a to vše je možné pouze v rodině. Rodina konzervuje přítomnost a rodina znemožňuje svým členům, aby se jakkoliv projektovali do budoucnosti.

Romství je ovšem jev dynamický. V některých zemích je dosud, a v ostatních bylo zřejmě donedávna, nepominutelným znakem romství mluvit romsky a ovládat řemeslo otců. Ve vzdálenější minulosti patřilo k romství i nošení specifického kroje.

Dnes v České republice velká většina Romů neovládá řemeslo otců a nemluví romsky a co je to romský kroj už nikdo ani neví. Za romské na druhou stranu považují zvyklosti, které by ještě před nějakou dobou byly v přímém rozporu s tím, čemu se říká romství, např. půjčování peněz na vysoký úrok - intereš, úžernictví, lichvu. Proměny romství probíhají ovšem pomalu přes mnohé generace. Některé prvky romství změnám vzdorují, jiné jsou labilnější.

Kde vzniká romství

Tradiční romská rodina (velkorodina) je mnogogenerační seskupení většího počtu nukleárních rodin, které odvozují svůj původ od společného předka. Přivdané ženy patří rovněž do této rodiny, která i s dětmi čítá několik desítek, ale často až několik set osob. Tato rodina, původně totožná s kastou (džatí), se vyznačovala, a do značné míry dosud vyznačuje, vysokou soudržností a solidaritou svých členů, vnitřně hierarchizovaným uspořádáním, vědomím sounáležitosti všech příslušníků, a jejich sebevědomím založeném na příslušnosti k rodině. Vztahy v rodině jsou určovány hierarchií a příbuzenskou blízkostí, osobní sympatie či antipatie hrají až druhotnou roli. Vztahy jsou intenzivní, frekvence vzájemných kontaktů je vysoká a mnohonásobně převyšuje frekvenci kontaktů s Romy z jiných rodin a s členy majoritní společnosti. Dá se říci, že romská rodina (velkorodina) tíhne k vlastní separaci, vyčleňuje se nejen z majoritní společnosti, ale i ze společenství ostatních Romů.

Na druhou stranu už původní romský rod (kasta), vzhledem k jednostrannému profesnímu zaměření, byl vždy závislý na ostatních lidech, kterým dodával své výrobky a služby a od kterých získával prostředky k přežití. Tato závislost si vynucovala styk s ostatními, ale ten se omezoval na směnu zboží a služeb, intimní, osobní vztahy zůstávaly výlučně rodinnou záležitostí. Není tajemstvím, že mezi jednotlivými romskými rody (kastami) jsou často větší distance, než k příslušníkům majoritní společnosti. Každý rod (kasta) považuje pouze svůj rod za čistý (míněno rituálně čistý), správný, významný a vysoce postavený, příslušníky jiných rodů považuje za nečisté a nízké. Sblížit se s nimi považuje za ponižování se, ztrátu vlastní čistoty, vlastní ceny. Nepoučený pohled majority, který nahlíží Romy jako jednodlitou skupinu, je zavádějící. Jednotlivé rodiny (velkorodiny) udržují u svých členů povědomí o příslušnosti k rodu (kastě) a ostatní rodiny téhož rodu považují za blízké a styk s nimi nepovažují za porušení vlastní čistoty. Proto dochází mezi Romy před zasednutím k jednomu stolu k dlouhé debatě o genealogii. Otázka po původu je velmi důležitá, předchází každému sblížení a odpověď na ní předurčuje a případně omezuje další vztahy.

Vědomí příslušnosti k rodině a k rodu je vštěpováno od nejtětlejšího dětství v rámci rodinného vzdělávání a výchovy všem dětem. A právě toto vědomí je jednou

z nejdůležitějších součástí romství. Teprve na tomto vědomí, jako na základech jsou vystavěny další nezbytné součásti romství: úcta ke starším (rozuměj členům rodiny), ochrana mladších a slabších (členů rodiny), podpora a protěžování všech členů rodiny a to na úkor všech ostatních, kteří nejsou členy rodiny.

Právě pro rodinu a jen pro ní je charakteristická hierarchie hodnot, systém tabu a sankcí, jednání považované za čisté, úctyhodné a správné a naopak za nečisté, ostudné a nesprávné. Čistá a nečistá (myšleno rituálně) mohou být různá jídla (např. maso některých zvířat je různými rody - kastami považováno za nečisté), nečisté jsou pro určité rodiny některé činnosti (včetně zaměstnání). Činnost pro jednu rodinu nečistá je pro druhou rodinu čistá a obráceně.

Toto vše je vštěpováno dětem již v útlém dětství a tvoří to důležitou součást jejich vzdělání a výchovy. Zvnitřnění těchto hodnot, jejich zakotvení až hluboko v podvědomí, určuje pak vnímání, rozhodování a chování dospělého Roma až do takové míry, že jiný Rom často již podle držení těla a nevědomých gest pozná, do které skupiny ten který Rom patří a co od něj na základě toho může očekávat. Proto se děti odebrané z rodin a vychovávané v dětských domovech zpravidla nemohou do svých původních rodin vrátit, neboť jim chybí to nejdůležitější - romství.

Dítě se v rodině naučí znát její kulturní vzorce, ale i její vnitřní uspořádání, hierarchii, které rodiny patří ke stejnému rodu, které jsou považovány za rovnocenné a lze tedy s nimi vstupovat do intimních vztahů a které jsou naopak nečisté a nelze tedy s nimi ani pojmít u jednoho stolu, natož pak sníst jídlo, které připravovali. Jedinec, který se prohřeší tím, že poruší rodinné tabu, např. jí jídlo připravené nečistými nebo jí jídlo připravené z nečistého zvířete, se stává sám nečistým a obcování s ním může ostatní členy rodiny rovněž učinit nečistými. Tato nečistota je v tomto životě neodčinitelná.

Vedle toho Romové znají i dočasnou nečistotu, která pomínutím jistých okolností a vykonáním očištných rituálů mizí. Sem patří např. nečistota ženy v době menstruace či po porodu. I proto je postavení ženy v romské rodině nižší, než postavení muže. Teprve starší žena, která již nemívá menstruaci, která už má dospělé syny a od nich vnuky, se dostává na stejnou úroveň jako muž.

Výchova dítěte v romské rodině je tedy stručně řečeno výchovou k romství. Tato výchova je z větší části výchovou funkcionální, a jen z menší části výchovou intencionální. Ve výchovném a vzdělávacím procesu lze jen obtížně rozeznat subjekt a objekt výchovy, vše se děje jakoby mimochodem při jiných činnostech a na vnějšího neromského pozorovatele to dělá dojem, že se zde žádná výchova neuskutečňuje. O tom, že tomu tak není, svědčí především výsledky této výchovy -

sami nositelé romství. Nositel romství, Rom je tak odlišný od příslušníků majority, se kterými obývá společný prostor, sleduje stejnou televizi a posílá (byť často nechťě) děti do stejných škol, že velká část majoritní společnosti je vnitřně přesvědčena, že tyto rozdíly jsou vrozené, tedy že jsou určeny na úrovni biologické. Ostatně některé výsledky této výchovy skutečně dosahují až na fyziologickou rovinu, měl jsem příležitost sledovat reakci Roma na nabídnuté tabuizované jídlo zvracením, ačkoliv toto jídlo nikdy neochutnal a ani nemohl cítit jeho vůni.

I když jsou mezi jednotlivými romskými rodinami podstatné rozdíly, najdeme zde i mnoho společného, co odlišuje tyto rodiny od rodin majority. Prvním nápadným znakem je velikost rodin. Velký počet dětí v nukleární rodině je jen počátkem, významnější je, že Romové považují za vlastní rodinu mnohem větší skupinu vzdálených příbuzných než majoritní společnost. Ke všem těmto příbuzným se Rom cítí povinován solidaritou, vzájemnou pomocí a také od všech tuto solidaritu a pomoc očekává. Je nemyslitelné, že by se s členy takto široké rodiny nepodělil o výsledky své práce, nebo že by před členem své rodiny upřednostnil někoho jiného. Romové jsou sice pohostinní i k cizím lidem, pohostinnost k vlastní rodině je však nepsanou povinností. Tak i když dnes žijí jednotliví členové rodiny odděleně, často i ve vzdálených místech, může každý z nich kdykoliv navštívit jiného člena rodiny a ten se okamžitě v rámci svých možností začne starat o jeho blaho. Pohostinnost ke starším a váženějším členům rodiny je pak často tak extrémní, že se mladá rodina (v tomto případě rozuměj nukleární rodina) raději zadluží, než by příbuzného náležitě neuctila.

Obdobnou povinnost cítí Romové i při poskytování přístřeší. Tak se příbuzní mohou spolehnout na to, že jim rodina poskytne přístřeší i tehdy, kdy se bude muset podstatně uskromnit. Přitom se nejedná jen o dočasné návštěvy, které za několik dní zase odjedou. V mnoha případech se přistěhují příbuzní, kteří buď přišli o byt pro neplacení nájemného, nebo byt dokonce prodali, aby získali dočasný prospěch (o zisk se pochopitelně s rodinou rozdělí). To vede v mnoha případech k přeplňování bytů nad únosnou míru, podstatnému zhoršení sociálních i hygienických podmínek a pro majoritu ke vzniku nepochopitelné situace.

Rodinná solidarita do nedávné doby udržela v rodině všechny staré lidi, ale i jedince s duševními nemocemi či vážnými zdravotními potížemi. Rodina se o tyto své slabé postarala, a tak nebyli ani v domovech důchodců, ani v ústavech sociální péče, ani v psychiatrických léčebnách. Teprve silný sociální tlak poslední doby a postupující asimilace některých Romů vede k tomu, že se Romové objevují i v těchto zařízeních a dokonce i v azylových domech, které rozdělují i nukleární rodiny.

Děti v dětských domovech byly a jsou z jiných důvodů. Ještě nedávno se do dětských domovů dostávaly romské děti pouze zásahem zvenčí. Pro „špatnou“ péči

o děti, pro „špatnou“ hygienickou situaci rodiny, pro kriminalitu rodičů byly děti odebírány z rodin a dávány na „převýchovu“ do dětských domovů. Pokud se rodičům nepodařilo získat dítě zpět v krátké době, ztratili o něj zájem. Jednak si brzy pořídili další dítě, a jednak při návštěvách zjistili, že dítě už nemá romství, neumí se chovat a v rodině by bylo jen na obtíž.

V dětském domově romské dítě zpravidla dosáhlo vyššího formálního vzdělání a v osmnácti letech odcházelo vyučené a někdy i s maturitou. Bohužel, nemělo se často kam vrátit, vlastní rodina ho již zpět nepřijala, nebo se do ní ani nechtělo začlenit, a do společnosti majority se pro odstup k Romům zařazovalo jen obtížně. Dnes nám tyto v dětských domovech vychované děti přivádí na svět další děti, které bez výčitek odkládají do dětských domovů. Jedna maminka, odkládající své dítě do dětského domova, mi s neuvěřitelným chladem sdělila, že si dítě nemůže nechat, neboť by si tím snížila svůj životní standard a na druhou stranu, že z vlastní zkušenosti ví, že se o něj v dětském domově postarají dobře. Tito odchovanci dětských domovů mají s Romy a s romstvím společný už jen ten antropologický typ a často jsou hlasateli anticikánství.

Romská rodina si své členy žárlivě střeží a neakceptuje osobní vzestup jednotlivce, pokud by mohl znamenat omezení solidarity k rodině. Přitom osobní vzestup v dnešní české společnosti, právě bez tohoto omezení rodinných vztahů, je prakticky nemožný. Rodina na svém členu totiž nepožaduje jen podíl na plodech jeho práce, ale i téměř všechny jeho volný čas. Nelze se zúčastňovat všech rodinných záležitostí a současně např. studovat. A navíc výsledek (výtěžek) každé iniciativy jednotlivce se po solidárním rozdělení s celou rodinou rozmělní a ztratí. To podlamuje každou osobní iniciativu již v samém začátku.

V rodině je každá individuální činnost podezřelá. Tak i záliba dětí v učení či ve čtení nemá v rodině podporu, neboť je v ní spatřována cesta k odpadnutí od rodiny. Často uváděné posílání romských dětí vlastními rodiči do zvláštních škol je motivováno i tím, aby dítě neodpadlo od romství, tedy od rodiny. Podobně ztrácí Rom svou pozici v rodině, když vystuduje střední či dokonce vysokou školu a začne se realizovat v netradiční profesi a i tím sníží intenzitu svých styků a stupeň své solidarity s rodinou. Také smíšený sňatek s partnerem z majority je chápán rodinou především jako odpadnutí od rodiny a je tedy nevídaný. Výjimkou je pouze přivádění se dívky z majority do tradiční rodiny s tím, že tato zcela zavrhně vlastní kulturu a bezpodmínečně se podřídí kultuře rodiny do které se přiváděla.

Rodina je pyšná na člena, který vyniká v tradiční profesi (hudebníka, kováře) a který se nevyčleňuje z rodiny a nadále zůstává nositelem romství - tedy i vnitrorodinné solidarity, tradice a kultury v nejširším slova smyslu. To však je

nemožné u celé řady dnešních profesí a při dnešním způsobu života v české společnosti. Stačí, že jednou nepřijme příbuzné, kteří neohlášeně přišli na noc, jednou se nezúčastní rodinné oslavy a již se vyčleňuje z rodiny a ztrácí postupně účast na její solidaritě. Zvláště začne-li porušovat rodinná tabu, je zle. V některých tradičních rodinách o takovémto vyčlenění (vyloučení) z rodiny na základě vážných přestupků proti rodinným (kastovním) zvyklostem rozhoduje rada starších, jiné rody mají dokonce osobu pověřenou tímto rozhodováním, jakéhosi soudce. Z rodiny vyloučený člen přijde nejen o materiální podporu rodiny, ale rovněž o podporu duševní (psychickou) a stává se, že to jedinec neunes a končí v těžké depresi vedoucí až ke smrti.

Majoritní společnost má často za zlé těm Romům, kteří něco vystudovali a dosáhli jistěho postavení, že se od svých původních rodin vzdalují a nechtějí s nimi mít nic společného. Přitom si mluvčí majority neuvědomují, že je to často i obráceně.

Nedílnou součástí romské kultury jsou i náboženské představy Romů. Navenek Romové akceptují náboženství země, kde žijí - na Balkáně jsou muslimové, v Rusku, v Bulharsku a v Řecku jsou pravoslavní, na Slovensku a u nás převážně katolíci a protestanti. Často se začleňují do letničních či jinak extaticky a mysticky laděných sekt. Úspěšně mezi nimi agitují různé malé církve a sekty. Vnitřní náboženský život Romů je však jiný. Najdeme zde směsici animistických, totemistických a panteistických prvků, víru v posmrtný život s možností zemřelých zasahovat do života živých i reinkarnační pojetí posmrtného života připomínající indické věrouky. Ani koncepty blízké karmickým zákonům nejsou některým romským rodinám cizí. Důležitou součástí hinduismu, která reziduálně v romských rodinách přežívá, je právě kastovní systém s vírou, že porušení kastovních předpisů poškodí karmu, případně v kombinaci s křesťanskými motivy zkomplikuje posmrtný život. Právě tato víra je základem romské kultury, i když většinou již neuvědomovaným. Většina Romů již nedokáže touto vírou vysvětlit svá tabu, ale přesto je dosud dodržují.

Prakticky všichni Romové věří v možnost duchů zemřelých zasahovat do života živých (zbytky animismu). Duch zemřelého - „mulo“ - se zjevuje svým příbuzným, dává jim příkazy, vyčítá jim neodčiněné křivdy a příležitostně jim radí. I proto Romové věnují posledním věcem člověka takovou pozornost. Po smrti se shromáždí všichni příbuzní a setrvávají v blízkosti zemřelého až do pohřbu, případně i několik dní po pohřbu. Emotivní scény se hluboko zapíší do duše dětí a není divu, že jsou to nejčastěji právě děti, kterým se zemřelý zjevuje, a jejich prostřednictvím předává ostatním vzkazy.

Důležitější než víra v duchy zemřelých je však pro Romy víra v magickou kauzalitu. Pokud k něčemu dojde a příčina není zřejmá, hledají Romové příčinu

magickou. Buď si věc přivolali sami porušením nějakého tabu, nebo někdo jiný (živý nebo mrtvý) se pokouší jim ublížit magickým způsobem. Chtějí-li něčeho dosáhnout, podpoří normální úsilí i modlitbou i magickým úkonem. Lidová magie založená na pálení vlasů a podobných jednoduchých praktikách je známá i malým dětem, v důležitých věcech se však Romové obrací na „profesionální“ čarodějnice a mágy. Pokud je dítě nadáno mimořádnou intuicí, rodina pro něj zajišťuje magické školení.

Oproti tomu lidové léčitelství, kterým byli Romové proslulí a jehož základy si přinesli už z Indie, upadlo alespoň v českých zemích v zapomnění. Romové ve věcech zdraví důvěřují lékařům. K lékařům chodí i s malými úrazy, pokud jsou provázeny krvácením, rovněž s akutními nemocemi s vysokou teplotou případně jinými nápadnými projevy. Chronické zhoršování zdraví však často považují za osudové (stejně se s tím nedá nic dělat) a léčbu zanedbávají. Potíže s dodržováním léčebného režimu souvisí s jiným pojetím času a osobní odpovědnosti.

Je-li romství pro život romských rodin tak důležité, jak vlastně vzniká? Už jsem výše uvedl, že je důsledkem narození se a vyrůstání v tradiční romské rodině, ale dosud jsem se nezabýval mechanismy, které ho utváří, tedy tou zcela specifickou rodinnou výchovou.

Jak vzniká romství

První nápadnou odlišností romské rodinné výchovy je ranná péče. O novorozence se plně stará matka, od dítěte se prakticky neodlučuje, cizím často nedovolí ani aby se na dítě podívali (aby ho neuhranuli). I když matka v některých případech nedodrжуje doporučení lékařů a zdravotních sester (např. nepřestane kouřit ani v těhotenství, ani při kojení), stará se o dítě jinak vzorně. Intenzivní fyzický kontakt dítěte s matkou je základem pocitu patřičnosti, který Romům vydrží na celý život. Fyzický kontakt, později rozšířený na všechny členy rodiny, se stává pro Roma potřebou a upevňováním pocitu patřičnosti, tedy i přináležitosti k rodině. Podávání a potřásání rukou, poplácávání po zádech a objetí, někdy i pro majoritu nezvyklé vzájemné líbání mužů, utvrzují Roma v jeho příslušnosti k rodině, že v ní má své nezastupitelné místo. Bez tohoto ubezpečování, bez této fyzické složky ubezpečování se Rom přestává cítit dobře, ztrácí sebejistotu. I proto Romové špatně snášejí každou izolaci a samotu.

Po narození dalšího dítěte matka předává péči o batole tzv. „starší sestře“. Jedná se zpravidla spíše o sestru či jinou příbuznou matky, která dosud nemá vlastní děti a která je zpravidla dosud nezletilá, někdy dítě. Ta přebírá velkou část povinností v péči o dítě (děti) často na úkor vlastního dětství. Sama nepříliš zkušená má vychovávat malé děti, i proto je v romské rodinné výchově tak málo intencionálních

prvků. Často dochází k tomu, že se „starší sestra“ výrazně zhorší ve škole, přestane vypracovávat domácí úkoly a pozdní příchody či rodiči omluvené hodiny jsou na denním pořádku. Učitelé často vyhodnotí situaci jako předčasný nástup puberty, ale jedná se jen o to, že dívka nezvládá současně plnit školní zadání a vykonávat svou novou roli v rodině. Pokud se musí rozhodovat mezi rodinou a školou, vždy dostane přednost rodina. Rozhodování samozřejmě není na dívce, to je zcela věcí rodiny.

Malým dětem je v romských rodinách ponechána velká volnost, učí se převážně nápodobou, a je-li jim něco vštěpováno záměrně, je to především úcta a poslušnost ke všem starším. Příkaz úcty ke starším se týká i starších sourozenců i o málo starším jiným příbuzným. Tresty za neposlušnost jsou někdy vzhledem k věku dětí z pohledu majority neúměrné. Na druhou stranu děti nejsou trestány za celou řadu skutků, které majorita svým dětem netrpí (např. ničení věcí). Dětem je ponechána velká volnost i v míchání se do řečí dospělých, mohou si vzít kdykoliv slovo a je jim dokonce nasloucháno. Stejně tak si děti chodí kam chtějí, berou co chtějí a rozhodně si nikdy nemusí říkat o jídlo, prostě když na ně dosáhnou, tak si vezmou a to jak u své matky, tak u své tety či jiné příbuzné. V romské rodině nejsou věci ani jídlo něčí, bere si je kdo zrovna potřebuje. Lpět na nějaké věci je považováno za sobectví, tedy za gádžovské způsoby. Osobní vlastnictví věcí, které člověk nemá právé na sobě, je v rozporu s romstvím. Proto se Romové v rodině o nic neprosí a za nic neděkují.

Starší sestra nenaučí dítě dobře mluvit. Romské dítě se učí pouze nápodobou bez korektur. Může sice mluvit do všeho, ale jeho jazyk nikdo nekultivuje. Stačí, že mu ostatní členové rodiny rozumí. To však není nijak obtížné, všichni členové rodiny jsou v každodenním, intenzivním kontaktu a tak si často rozumí i beze slov. Romové mnohem lépe vnímají mimoslovní komunikaci ať už jde o mimiku, pantomimiku, gesta, intonaci hlasu, hlasitost a podle těchto pro majoritu nepříliš významných nuancí rozumí či nerozumí řečenému. V komunikaci mezi blízkými příbuznými hraje velkou roli rovněž společná zkušenost, sympatie a schopnost vcítění. Všechny tyto mimoslovní komunikační kanály snižují význam slov a potřebu přesného vyjadřování. Tak se u dětí přicházejících do školy shledáváme často s malou slovní zásobou (a to jak v češtině, tak případně i v romštině), nevykorigovanými mluvními vadami a nevymezenými pojmy, zvláště obecnými. Dítě pak nerozumí výkladu a jeví se učiteli jako neinteligentní, zaostalé (hloupé) a je navrženo k přeřazení do zvláštní školy.

Jazyk se dítě ve škole a mezi dětmi majority dříve nebo později doučí. V romské rodinné výchově se však neuplatňuje jeden ze základů rodinné výchovy Evropanů, Severoameričanů a dalších dnes hospodářsky úspěšných národů. Jde o „odložení požitku“. V českých rodinách můžeme slyšet stále: „až dojíš polévku, můžeš si vzít čokoládu“, „až si uklidíš hračky, můžeš si jít hrát na dvorek“, „až si napíšeš úkol,

můžeš se dívat na televizi“ - tedy něco příjemného, žádoucího je podmiňováno strpením či vykonáním něčeho nepříjemného. Tento přístup ke skutečnosti si takto vychovávaný jedinec časem tak zvnitřní, že v dospělosti si podobné podmínky dokáže klást sám.

V romských rodinách se s tímto prvkem výchovy zpravidla nesetkáme, u dospělých Romů se pak nemůžeme divit jejich nezdrženlivosti. Velkou část svých příjmů utratí romské rodiny v prvních dnech, před dalším příjmem jsou zpravidla bez prostředků. Romští muži prohrávají neuvěřitelné částky v hracích automatech a rovněž velkou část svých příjmů utratí za alkohol. Ještě horší je, že mají-li možnost si prostředky vypůjčit, nehlídají na výši úroku a pro okamžité uspokojení nějakého zájmu si půjčí od lichvářů peníze na úrok, který nedokážou zaplatit. Stejná nezdrženlivost je na vině i rychlému propadnutí drogám, které dnes ničí některé tradiční romské rodiny.

Česká škola navazuje ve výchově k odložení požitku na rodinou výchovu v rodinách majority, nedokáže však bez rodinné podpory vštípit tuto schopnost romským dětem. K odložení požitku trénují své děti pouze v rodinách romských hudebníků. Jsou si vědomi toho, že případný talent se musí především rozvíjet cvičením a tak nutí své děti od raného dětství hrát i mnoho hodin denně s tím, že jim odírají i jídlo, dokud nesplní svůj úkol. Když pak po několika letech cvičení zjistí, že dítě talent nemá, přestanou ho nutit ke cvičení, ale dítě již má vypěstovanou schopnost odložení požitku a tu použije např. na školní učivo a stane se úspěšným žákem.

V evropské výchově, ve které jde především o individuaci, tedy o zvnitřnění důležitých společenských norem tak, aby jedinec v budoucnu dokázal jednat v souladu s obecnými zájmy a následně se samostatně rozhodoval, a přebíral individuální odpovědnost za svá rozhodnutí a své činy, je právě výchova k samostatnému rozhodování a k přejímání osobní odpovědnosti tou nejdůležitější složkou rodinné výchovy a je dětem vštěpována již od nejtělejšího dětství. Dětem dáváme vybrat, zda chtějí to či ono, ale když si již jednou vyberou, nedovolíme jim rozhodnutí změnit a musí nést jeho důsledky. Tím je učíme nejen samostatnému rozhodování, ale rovněž přejímání odpovědnosti za vlastní rozhodnutí.

Důraz na samostatnost je však v přímém rozporu s podstatným znakem romství, se vzájemnou závislostí všech, která stmeluje romské rodiny. Proto se v romských rodinách nesetkáme s výchovou k samostatnému rozhodování, ale tím ani s výchovou k přebírání individuální odpovědnosti.

Romské rodiny vychovávají své děti (jak už výše řečeno spíše funkcionálně než intencionálně) k osvojení nepřekročitelných a nediskutovatelných tabu

a k poslušnosti všech starších (členů rodiny) a rodinné většiny. Rozhodování se uskutečňuje kolektivně, často po bouřlivých diskusích, ale když už k rozhodnutí dojde, je pro všechny jednotlivce závazné. Takové kolektivní rozhodnutí však jedinec nechápe jako něco vnějšího, co musí poslouchat proti své vůli, neboť osobní, individuální vůle u něj ani nevznikla. S kolektivním rozhodnutím se tedy ztotožňuje do takové míry, že je považuje za vlastní.

Kde ovšem není individuální rozhodování, nemůžeme očekávat ani individuální odpovědnost. Jedinec v romské rodině dodržuje nepsané zákony a naplňuje kolektivní rozhodnutí své rodiny. Pokud se chová takto, nemůže zažít pochybnost o sobě a uvažovat o správnosti rozhodnutí. Neúspěch činnosti pak vnímá jako nepřízeň osudu, jako realizaci zlých záměrů protivníků nebo jako důsledek neposlušnosti, svévolnosti některého z členů vlastní rodiny. Rozhodnutí bylo správné, vždyť se na něm všichni shodli. Není o něm možno pochybovat, to by bylo pochybováním o rodině a rodina je přeče vše. Rodina jako celek tedy rozhoduje i cítí odpovědnost za své rozhodnutí. Proto si osobuje právo žádat po svých členech aby rozhodnutí nejen vykonávali, ale nesli i jeho důsledky.

Pokud má některý z důsledků dopadnout na jednotlivce, vybere rodina toho, který má na sebe vzít vinu a nést důsledek špatného rozhodnutí rodiny a ten považuje takové rozhodnutí rodiny za projev úcty k vlastní osobě, že mu je svěřen tak závažný úkol (ve skutečnosti se může např. jednat o vzetí na sebe trestní odpovědnosti za skutek, který udělal některý jiný člen rodiny, který je však pro rodinu nepostradatelnější).

Česká škola výchovu k samostatnému rozhodování a přebírání osobní odpovědnosti provádí jen zcela okrajově, v tomto zcela spoléhá na rodinu. Českým učitelům se lépe pracuje s dětmi za které mohou sami rozhodovat, a tak samostatnost v rozhodování často trestají jako nekázeň. Pro děti, které jsou k samostatnému rozhodování vedeny z domova, může být výchova ve škole pouze doplňková, pro děti, které takto vedeny nejsou, je tato výchova zcela nedostačující.

Důsledkem této rodinné výchovy je i odlišný průběh puberty u romské mládeže. V oblasti biologické dochází ke stejnému zrání jako u všech ostatních (pověsti o dřívějším biologickém dozrání Romů je třeba odkázat do říše bájí). V sociální oblasti přebírají romské děti některé povinnosti dospělých (např. starost o mladší sourozence) dříve, než je tomu u majoritní populace v evropských zemích. Psychologicky však dochází ke zcela jiným procesům.

Dítě v rodině majority je vychovááno k samostatnosti nejen v sebeobsluze, ale především k samostatnému myšlení, rozhodování a jednání. Pro tuto samostatnost je

mu vymezován stále se rozšiřující prostor, postupně jak se učí samostatně se rozhodovat, přebírá stále více odpovědnosti za svá rozhodnutí. Ve věku mezi dvanáctým a devatenáctým rokem si začne vytvářet vedle rodiny vlastní referenční skupinu z vrstevníků a tato vrstevnická skupina začne dominovat v jeho psychickém obzoru. Potřebou se stane vzepření se autoritám a především autoritě rodičovské často právě ve spojení s vrstevnickou skupinou. Právě na boji s rodičovskou autoritou se dokončuje proces individuace, který rodiče nastartovali v raném věku dítěte, když mu dali na výběr mezi dvěma hračkami.

Boj s rodičovskou (rodinnou) autoritou je však v romské rodině nemyslitelný. I když i mladí Romové vytváří v tomto věku vrstevnické skupiny, jsou tyto skupiny složeny pouze ze stejně starých členů rodiny a nevedou tedy své členy k vzepření se rodině. Pravdu má vždy rodina jako celek a není tedy možno mít jinou a lepší pravdu. Mladý Rom z tradiční rodiny se tedy proti rodině nebouří, individuace, která nebyla v dětství nastartována, není při dospívání dokončena. Rom zůstává především členem rodiny a odmítá-li v tomto věku autority, jsou to především autority školy.

Důležitou součástí romské rodinné výchovy je výchova náboženská. Také tato výchova je převážně funkcionální, dítě se dozvídá o věcech, které nejsou z tohoto světa z vyprávění, která jsou součástí rodinných setkání, neslyší slova musíš a nesmíš, ale slyší mnoho konkrétních případů, co se stalo tomu, který nečinil, co se má, nebo dělal to, co se nemá. Celý svět vnitřní skutečnosti - představy, fantazie, sny, není nijak ostře oddělován od skutečnosti vnější, té kterou můžeme sdílet společně, na kterou si můžeme ukázat prstem. Duchové zemřelých jsou běžnou součástí světa, v rodině je vždy dosti očitých svědků, kteří je viděli (zvláště při emocionálně vypjatých situacích okolo úmrtí blízkých) a mluví se o nich stejně jako o živých osobách. Stejně s naprostou vážností a bez odstupů se probírají sny, fantazie a představy, jako by byly skutečností a při emocemi podbarvených vyprávěních je děti vstřebávají tak, že je později nedokážou ani od skutečnosti odlišit.

Romská vyprávění, někdy považovaná za pohádky a pod tímto názvem vydávaná v českých překladech, mají blíže k mytologii, než k povídkové literatuře. Jsou důležitou součástí rodinné výchovy a mnohé z toho, čemu říkáme romství má své kořeny právě v těchto vyprávěních. (Jak říká básník: „Nestačí, že máme vzpomínky, musíme je umět zapomenout, když je jich mnoho a musíme mít velkou trpělivost při očekávání, že se zas vrátí. Neboť vzpomínky samy to ještě nejsou. Teprve když se uvnitř promění v krev, pohled a posunek, bezejmenné a víc už k nerozeznání od nás ...“).

Formální autoritou v romské rodině je na základě hierarchie vždy ten starší a vůči ženě vždy muž. Neformální autoritou se v rodině stává ten, který nejčastěji při rodinném kolektivním rozhodování navrhne to, na čem se později všichni shodnou,

tedy ten, který s jistým předstihem pochopí, kam směřuje společná, kolektivní vůle. Zpravidla to není mladý, dosud nezkušený člověk. Ten si musí na svůj čas počkat a necítí pro to ani zvláštní lítost.

Sebevědomí Roma je pak postaveno na skutečném, případně i jen domnělém významu rodiny, ke které se počítá. Individuální sebevědomí (dá-li se vůbec o něčem takovém mluvit) závisí na tom, je-li ostatními členy rodiny chválen nebo haněn. Je proto velice kolísavé, nemá vnitřní oporu. (Není divu, že dnes romští buditelé hledají „důkazy“, že předkové Romů v Indii patřili k vyšším kastám, někdy se dokonce snaží uvěřit tomu, že v minulosti byli soběstačným národem, který byl teprve v Evropě ponížěn a rozdroben na vzájemně se svářící skupinky).

Výsledkem individuace, uskutečňované v evropských rodinách, je osobnost. Osobnost je vybavena svědomím (zvnitřněnými často v podvědomí uloženými normami společnosti, které předali člověku rodiče z větší části již v ranném dětství, se silným citovým podbarvením) a charakterem, tedy vědomými zásadami, které si během osvojování rozhodování a postupného přebírání odpovědnosti člověk přisvojil jako rámce pro svá budoucí rozhodnutí. Oboje souvisí se systémem kulturních vzorců a s hierarchií hodnot, které ve společnosti převládají. Vůči kulturním vzorcům a hodnotám se jedinec při individuaci vymezuje a jejich přijetí či odmítnutí se odehrává na vědomé úrovni a je součástí jeho rozhodování a přejímání odpovědnosti. Odezva společnosti (zpočátku především rodičů) je korektivem chování, ale rozhodování i po korekcích zůstává věcí jedince.

Osobnost jedince se tak může dostat a dostává do konfliktu se sociálním okolím a některé z těchto konfliktů jsou pro vývoj osobnosti přímo potřebné (viz výše o dospívání a pubertě), jiné vedou k potlačování osobnosti a působí přímo destruktivně. Dospělá osobnost má hlavní korektiv vlastní činnosti v sobě. To považujeme za nejdůležitější znak dospělosti. Jednání integrované osobnosti, její reakce na určité situace můžeme do značné míry předvídat, chování je konzistentní a vlastní systém hodnot zaručuje jeho kontinuitu. Chování a jednání snadno ovlivnitelné druhými a tedy nekonzistentní označujeme často jako nedospělé.

To, co dráždí majoritu na chování jednotlivých Romů, je jeho nevypočitatelnost. Přesto i jejich chování má svá vnitřní pravidla, ale tato pravidla neurčuje Rom, se kterým mluvíme, ale jeho rodina. Jednotlivý Rom v kolektivu (např. českých spolupracovníků) se ztotožňuje s jejich rozhodnutími stejně, jako by se ztotožňoval s rozhodnutími své rodiny, ovšem ve chvíli, kdy se konfrontuje s vlastní rodinou, okamžitě přijímá její kolektivní rozhodnutí a všechna jiná ujednání ruší bez udání důvodů a bez pocitu zráty tváře. Rezignuje na osobní výhody, pokud tyto výhody neupřednostní i jeho rodina.

Je-li osobnost Evropana vystavěna převážně zevnitř, je osobnost Roma vystavěna ponejvíce zevně. Každý z nás potřebuje jistou vnější podporu, uznání, pochvalu, obdiv či respekt, nebo naopak obavy, strach z těch druhých jak zareagují na mé jednání. Pokud se naše chování nesetkává s očekávanou reakcí druhých, začínáme o něm a tím i o sobě pochybovat. Přesto dokážeme být dlouhodobě konzistentní a pokračovat i v jednání, které nezískává okamžitou podporu a to i po relativně dlouhou dobu. Naše sebevědomí je vystavěno na našich znalostech, dovednostech a vlastnostech. Ty neztrácíme ani tehdy, když ztratíme uznání a společenskou podporu.

Rom potřebuje tuto podporu od své rodiny nebo náhražkově i od svého momentálního sociálního okolí neustále a nepřetržitě. O jeho kvalitách ho musí rodina přesvědčovat každodenně, svou moc si testuje častým trestáním či blahovolným odpouštěním prohřešků níže postavených a svou oblibu a význam kontaktem s úctyhodnými výše postavenými. Individuální sebevědomí je vystavěno pouze na uznání ze strany rodiny. Když tuto rodinou podporu ztratí, dochází ke ztrátě smyslu života, ta vede až ke ztrátě integrity, na fyzické úrovni narušení imunity, zhroucení některých fyziologických funkcí, nemoci a následně smrti. To není nadsázka, takový případ skutečně znám.

Proto je Rom tak závislý na neustálém kontaktu s rodinou, proto nejhůře snáší samotu, proto je tak snadno manipulovatelný v každé skupině která ho přijme (viz náboženské sekty), a proto často mluví podle toho s kým se naposledy potkal. Nejde tedy jen o jistotu materiálního zajištění ze strany rodiny, jde především o tuto nemateriální, psychickou a emocionální podporu, kterou bohužel či díky rodinné výchově potřebuje pro své (pře)žití. Za osobnost je mezi Romy považován ten, kdo je nejdokonaleji svázán s rodinou, kdo bez problémů naplňuje vůli rodiny, kdo je v rodině vysoce uctíván a kdo se nikdy proti rodině neprohřešuje.

Když člen rodiny něco dělá, dělá to pro rodinu a rodina to ví, sleduje to a kvituje to. Když však začne cokoliv dělat pro svou vlastní budoucnost, rodina to sleduje s nedůvěrou, omezuje, znemožňuje a zakazuje. V zajišťování osobní budoucnosti jednotlivce vidí rodina bytostné ohrožení vlastní podstaty. Kdo bude do budoucna zajištěn, ten nebude rodinu potřebovat a nebude se tedy o ni starat, vyčlení se z rodiny a rodina ho ztratí. Proto i budoucnost patří v romských rodinách k nevědomým tabu.

Rodinná výchova v romských rodinách vychovává jedince na rodině celoživotně závislé, materiálně i psychicky, brání jejich individuaci a osamostatnění. Výsledek této rodinné výchovy je nazýván romství a je Romy považován za to nejcennější co mají. Všechny prvky romské kultury jsou v tomto romství obsaženy a tvoří nedílný komplex.

Předpoklady úspěchu v současné společnosti

Než se pustím do rozboru předpokladů úspěchu v současné společnosti, musím alespoň operacionalisticky pro potřeby této studie vymezit, co to je společenský úspěch. Pojem úspěchu je jistě historicky podmíněn, co bylo považováno za nedosažitelné před sto lety, je dnes považováno za samozřejmost, ale věci před sto lety samozřejmé se dnes dosahují jen s velkými obtížemi. Úspěch je rovněž velice subjektivní pojem, co jeden považuje za úspěch, může druhému připadnout jako těžká prohra. Je tedy obtížné stanovit obecná kritéria úspěchu. Přesto obecně považujeme některá jednání za úspěšná a jiná za neúspěšná právě podle toho, zda je jimi dosahováno některého dobra, které považujeme za důležité pro náš život.

Půjdeme-li z opačného konce, snadněji si vymezíme neúspěch. Za absolutní neúspěch můžeme považovat takový výsledek jednání, který nezaručí ani pouhé přežití, tedy vede ke smrti. Neúspěšné je i jednání, které sice umožní přežití jedince, ale znemožní rozvoj jeho potencialit, tedy nejprve nalezení životního partnera, založení rodiny a zajištění přežití pro tuto rodinu. Další nezbytností k pocitu úspěchu je dosažení pocitu svobody, tedy pocitu, že nejsem zlovolně manipulován, že můj život je alespoň částečně určován tím co chci a nejen tím co musím. Úspěch má své atributy, které mají pro jednotlivce různou důležitost. Nezávislost, bohatství, moc, zdraví, autorita, vzdělání, sebevědomí, společenské postavení; atributy neúspěchu jsou chudoba, závislost, nevzdělanost, poniženost, nemoc.

Pocit úspěchu je závislý i na stavu rodiny, starý mládenec a ještě více stará panna nejsou považováni za úspěšné, i když jim nechybí žádný z atributů úspěšnosti. Zopatřené děti, partner a případně rodiče jsou součástí úspěchu jedince.

Vzhled člověka je nejen jedním z předpokladů úspěchu, ale i jako výsledek jednání je úspěchem sám o sobě. Proto dnes tolik žen drží diety a navštěvuje salony krásy, muži chodí do fitness klubů, aby dosáhli žádoucího úspěchu.

Společenský úspěch nemusí být vždy v souladu s pocitem úspěšnosti jednotlivce, ale velice podstatně tento pocit spoluvytváří. Společenská úspěšnost je často závislá na attributech této úspěšnosti. Ve třicátých letech se úspěšnost jednotlivce odhadovala podle šatů, dnes podle značky auta, šlechtické tituly nahradily vědecké hodnosti. Honba za úspěchem je však největším motorem dnešní euro-americké společnosti.

Společenské postavení, nezávislost, bohatství, sebevědomí, to vše většina občanů získává prostřednictvím práce. Úspěch v práci je tedy nejdůležitější složkou celkové úspěšnosti. Jedinci, kteří nabudou např. majetek dědictvím, jsou sice považováni za bohaté, ale nikoli za úspěšné. Také jejich vnitřní pocit není totožný s uspokojením

z úspěchu. Dnes je úspěchem pro některé již získání práce, pro jiné je třeba získat dobrou práci a pro další teprve vyniknout ve společensky vysoce hodnocené práci.

Středoevropská společnost klade velký důraz na formální školní vzdělání. Génius bez škol může konat pouze pomocné práce. Znalosti, které je třeba k dosažení školních úspěchů nabýt, jsou často pro praktický život a především pro výkon povolání zcela zbytečné. Přesto bez předložení vysvědčení o nabytí těchto znalostí není možno nastoupit ani do učebního poměru a získat tak základní kvalifikaci, která umožní vykonávat povolání.

Pro výkon většiny povolání dnes ovšem vyučení nestačí. Stále častěji se vyžaduje plné středoškolské vzdělání s maturitou a pro mnoho profesí je vysokoškolský diplom nezbytností. Vykonávat povolání může tedy pouze ten, který dosáhne ve studiu očekávaných výsledků, tedy nabude vědomostí o věcech, které často nemají žádnou souvislost s vykonávaným povoláním. Tak se nejšikovnější klempíř nemůže stát vedoucím party klempířů, ale stane se jím třeba úplně nešika s maturitou, kterou získal na základě znalosti názvů děl českých spisovatelů devatenáctého století.

I když požadavek na formální vzdělání ve světle předchozích řádků se může považovat za nadhodnocený, není rozhodně tak nerozumný, jak by se mohlo zdát. Vypovídá totiž něco o volných vlastnostech a schopnosti učit se, u maturantů o schopnosti učit se z knih a u vysokoškoláků o schopnosti se učit a vyhledávat informace samostatně. Vzhledem k prudkému vývoji technologií se už dnes každý člověk během svého života musí několikrát přeučit svou práci a stále častěji tak musí udělat bez názorných nácvičů z knih či na základě samostatně vyhledaných informací.

Schopnost a ochota učit se je tedy jedním z hlavních předpokladů úspěchu v dnešní společnosti. U celé řady profesí se považuje za samozřejmost, že si pracovník průběžně doplňuje vzdělání, sleduje vývoj v oboru a snaží se být stále o krok napřed.

Vzdělání umožňuje, tomu kdo je má, přesné vyjadřování a rovněž přesné chápání slovních instrukcí. V dnešním složitém světě je tato přesnost nutností. Zdaleka ne všechno jde ukázat, nebo nakreslit, je třeba dobře rozumět slovům. Slova a informace se stále častěji stávají pracovním prostředkem, velká část manipulování hmotou je dnes nahrazena výměnou informací. Pro bezchybnost provozu jsou jednotlivé informace stále více zpřesňovány a pro ty, kteří s nimi pracují to znamená neustálé se učení novým významům a souvislostem.

Za samozřejmost se dnes považuje rovněž samostatnost. Pracovník se sám naučí svou práci, potřebuje-li k jejímu výkonu další znalosti vyhledá si je sám, sám si hlídá

kvalitu i kvantitu své práce a vnější kontrola je jen doplňkem jeho sebekontroly. Je-li třeba něco změnit, rozhodne se v rozsahu své kompetence pro změnu samostatně s plným vědomím své odpovědnosti. Nikdo ho při práci nemusí hlídat, nikdo nemusí na jeho práci stále dohlížet, ani mu neustále radit co má dělat dále.

Při práci o úspěch usilujícímu pracovníkovi nechybí vytrvalost, dokáže pracovat po celou pracovní dobu s jistým nasazením. Pro úspěch je ochoten věnovat část volného času, není vázán mimopracovními povinnostmi natolik, aby nemohl pracovat je-li třeba déle, než je běžná pracovní doba. Dovolenu si vybírá tehdy, když je práce málo a dokáže jí nahlásit s dostatečným předstihem, aby bylo možno za něj zajistit náhradu. Bez problému dodržuje pracovní dobu. Je-li třeba dokáže za prací dojíždět do větší vzdálenosti a případně se i přestěhovat do jiného města případně do jiné země. Flexibilita je jednou z podmínek pracovního úspěchu.

S vydělanými penězi dokáže hospodařit tak, že si vedle nezbytností pro život (bydlení, strava, oblečení) může dovolit i uspokojování svých zájmů a dokáže si našetřit na předměty, které jsou v současné společnosti považovány za atributy úspěchu (byt či dům, auto, počítač, mobil).

Úspěšný člověk se ovšem jinak chová i ve svém soukromí. Je si vědom své hodnoty, a proto se nesníží k některým činnostem. Je-li bohatý, a potřebuje tyto činnosti, najímá si na ně jiné lidi, není-li bohatý, obejde se bez nich. V takovém případě se snaží nikoho neobtěžovat (hlukem, zápachem, apod.), dodržuje zákony i podzákonné normy, řídí se i nepsanými pravidly společnosti. Svému okolí se přizpůsobuje, nevybočuje příliš z řady. Nemá větší nároky než je obvyklé. Svou suverenitu si udržuje sebeobsluhou, vystačí s tím, co má a co si dokáže obstarat vlastními silami. Je si plně vědom, že pokud o něco požádá, ztratí svou pověst úspěšného člověka a sklouzne na šikmou plochu neúspěchu.

Shrme-li tedy předpoklady úspěchu člověka v dnešní české společnosti, je to vzdělání, kvalifikace, schopnost kvalitně a spolehlivě pracovat, schopnost přesně komunikovat, schopnost učit se novým věcem, flexibilita, schopnost hospodařit se svými penězi, samostatnost, nezávislost na druhých, dodržování zákonů a společenských pravidel a sebevědomí.

Romství jako znevýhodňující faktor

Předpoklady společenského úspěchu v současné české společnosti, shrnuté v předcházejícím odstavci, jsou v mnoha ohledech v rozporu s tím, co jsme popsali jako romství. To by mohlo být pouze zajímavým konstatováním, pokud by Romové

žijící v České republice o tento úspěch nestáli, pokud by se spokojili s tím, že by byli za úspěšné považováni ve svých rodinách a pokud by si alespoň tuto formu úspěchu dokázali zajistit nezávisle na české společnosti.

Jak jsem již výše uvedl, Romové nikdy nebyli nezávislí. I v období, kdy se živili svými řemesly, museli své výrobky směřovat za potraviny, neboť nikdy mezi sebou neměli zemědělce. Později, když jejich řemesla vytlačila tovární konkurence, byli odkázáni na pomocné práce, které konali pro sedláky za naturální mzdu. Komunistický režim je přinutil pracovat v nekvalifikovaných (tehdy sice dobře placených) profesích a systémem sociálních dávek a přidělování bytů podle počtu dětí v rodině je odnaučil odpovědnosti za své živobytí. Po roce 1990 pak většinou ztratili práci, stali se dlouhodobě nezaměstnanými a bohužel vzhledem ke kvalifikačním a dalším předpokladům i nezaměstnatelnými.

Romové většinou chápou to, že je nechce nikdo zaměstnat, jako diskriminaci a rasismus (nepopírám, že v mnoha případech právem). Skutečnost je však taková, že nekvalifikované práce bylo a jsou zde lidé (cizinci), kteří jsou ochotni tyto práce vykonávat za mzdu, která je pro Roma s jeho rodinou nižší, než zákonem přiznávané sociální dávky. Pro většinu ostatních prací je třeba kvalifikace, založené na dosaženém vzdělání. Výše jsme si vysvětlili proč rodiny nemají zájem na školním vzdělání svých dětí, proč často sami rodiče navrhnou přefazování svých dětí do zvláštních škol, proč odrazují své děti od dosažení vyššího vzdělání. Zde se výchova k romství dostává do konfliktu s touhou po úspěchu, stává se přímo překážkou k dosažení úspěchu v české společnosti.

Není to však jen nízká kvalifikace a konkurence cizinců, co znevýhodňuje Romy při získávání práce. Dodnes mnohé romské rodiny považují některé práce za nečisté a členové těchto rodin se těmito pracím vyhýbají i tehdy, kdy by si mohli těmito pracemi slušně vydělat. (K nečistým pracím pro všechny Romy patří úklid cizích odpadků, to způsobuje i neuvěřitelný nepořádek v okolí romských obydlí, který kontrastuje s čistotou a uklizeností vlastních bytů. Většina Čechů však nikdy v romské domácnosti nebyla, a tak je posuzují podle nepořádku přede dveřmi).

Snaha získat dobře placenou práci je však často dopředu podvázána vědomím, že o výsledky své práce, o vyšší mzdu, se stejně bude muset rozdělit se všemi členy rodiny, i s těmi, kteří nepracují vůbec, i když by mohli. Pokud se Rom nezačíná vyčleňovat z rodiny, nemá snahu pracovat více, než ostatní členové rodiny, zvláště ne tehdy, pokud ví, že jeho úsilí nebude ani jinak v rodině zvláště oceněno.

Není ovšem bez zajímavosti, že v poslední době se některé romské mladé ženy věnují tomu, co bylo ve všech romských rodinách považováno za nečisté

a nepřípustné, totiž prostituci. Tyto dívky a ženy jsou rodinou odvrhnuty. Ale většinou je jim odpuštěno, když se s rodinou začnou dělit o své vysoké příjmy. Člověk si maně vzpomene na antické rčení: „peníze nesmrdí“.

Rodinná solidarita vede Romy k tomu, že necítí plnou odpovědnost za svou budoucnost. Romové, kteří samostatně podnikají, si často neplatí sociální a zdravotní pojištění, neplatí ho ani svým zaměstnancům (zpravidla příbuzným) a dostávají tak je i sebe do situace, která na ně dolehne s plnou tíhou někdy v budoucnosti. Dnes však ze svých zisků podporují rodinu a spoléhají na její podporu v budoucnosti, až budou potřebovat sami. Často upřednostňují práci „na černo“ za o málo větší peníze, před řádným zaměstnáním s odvodem daní a zaplacením pojistného, pokud by čistý příjem byl i jen o málo nižší. Budoucnost, zvláště ta vzdálená, je nijak zvlášť nezajímá.

Rodinné záležitosti jsou pro Roma vždy důležitější, než práce. Svatby, křtiny, pohřby, ale i jiné oslavy a rodinné rituály způsobují, že Romové v lepším případě čerpají dovolenou naprosto neplánovaně s oznámením zaměstnavateli na poslední chvíli, v horším případě mají nepochopitelně omlouvané absence. Zaměstnavatel, který udělá s romskými zaměstnanci takovou zkušenost, další romské pracovníky nechce.

Rodinné oslavy nejsou jen příčinou neplánovaného volna romských pracovníků, ale i kolísavého pracovního výkonu. Pravidelně po výplatě počítají někteří zaměstnavatelé s tím, že Romové budou den, dva, pracovat na poloviční výkon a je jim třeba zadávat práce, při kterých se nemohou zranit. Zaměstnavatelé s menším pochopením pro lidské slabosti pracovníka propustí a o dalšího nemají zájem.

Nepřesná obecná mluva nepřekáží výkonu nekvalifikované práce. Pro výkon kvalifikovanější práce je třeba přesného předávání informací, často s využitím nových informačních technologií. V romských rodinách, ani ve zvláštních školách se přesná, jednoznačná řeč neučí, a zaměstnavatel často nemá zvláštního pracovníka, který by zaměstnancům vše vysvětloval praktickými ukázkami. I proto hledá raději pracovníka, se kterým se snadno domluví.

Od svých zaměstnanců vyžaduje dnes zaměstnavatel schopnost samostatného, ovšem odpovědného rozhodování. Ani k tomu nebyl Rom v rodině veden a nenaučil se to ani ve škole, která dosud upřednostňuje direktivní přístup učitele k žákům. Rovněž tento častý handicap romských pracovníků vede často zaměstnavatele ke hledání jiného zaměstnance.

Souhrnem možno říci, že vysoká romská nezaměstnanost není způsobena pouze rasismem potenciálních zaměstnavatelů, špatně nastaveným systémem sociálních

dávek a konkurencí cizinců na trhu práce, ale rovněž vlastností Romů, které si oni sami jinak vysoce cení - romstvím. Některé prvky tohoto romství jsou v přímém protikladu s tím, co se považuje v české společnosti za nezbytné vlastnosti dobrého pracovníka. Zaměstnavatelé se sice skutečně dopouštějí diskriminace, když negativní zkušenost s jedním, dvěma, romskými pracovníky zobecňují na ostatní, chovají se však jinak naprosto racionálně.

Není to ovšem jen oblast práce, kde jsou Romové neúspěšní. V posledních letech dochází k vystěhovávání Romů z center měst, respektive s tzv. lepších čtvrtí na okraje měst, respektive do tzv. horších čtvrtí. Situace v bydlení Romů se pronikavě horší. Z velké části za to mohou neromští spoluobčané, kteří dokázali využít nevzdělanosti Romů k tomu, aby je o byty připravili ať již nevýhodnou smlouvou, kterou si od nich nechali podepsat, nebo pro Romy rovněž nevýhodnou výměnou bytu s doplatkem, který sice jednorázově krátkodobě zlepšil život rodiny, ale dlouhodobě rodinu velice poškodil. Romové odcházeli do malých nevyhovujících bytů často i s přesvědčením, že se stát o jejich bydlení brzy postará, jak to dělal v minulosti. Často však o své bydlení přišli i pro neplacení poplatků s bydlením spojených. Všem takto postiženým pomohla rodina, ovšem za cenu zhoršení vlastního bydlení. A právě tato jistota pomoci rodiny, tato solidarita rodiny, působí v této situaci jako retardační prvek. Člověk, který má jistotu, že bude mít střechu nad hlavou, nevyvine veškeré úsilí, aby o střechu nad hlavou nepřišel. Rovněž jeho úsilí o získání bytu, koupi domu apod. je omezeno vědomím, že bude-li úspěšný, bude to on, ke kterému se přistěhují méně úspěšní příbuzní.

Velké romské rodiny již i jen přirozeným provozem domácnosti přetěžují systém domu, ve kterém bydlí. Časté oslavy, setkání příbuzných, hudba, zpěv, tanec, ale i hádky, to vše jsou činnosti jen málo vhodné do činžovních domů a paneláků. Není divu a netřeba hledat rasismus v tom, když sousedé vykonávají nátlak na vystěhování těchto nájemníků, a pokud se mají přistěhovat jiní, snaží se tomu zabránit peticemi.

Obce pak často řeší složitou situaci sestěhováním Romů do jednoho domu, jedné ulice, jedné čtvrti. Poukazují na funkční „čínské čtvrti“ v amerických a evropských městech a očekávají, že obdobný vývoj nastane i v romské čtvrti. Přitom přehlížejí, že ač je v západních městech i velké množství Indů, indické čtvrti nikde nevznikají - brání tomu kastovní systém. Indická čtvrt' by musela být hodně velká, aby se mohla rozčlenit podle kast. A přesně ten stejný kastovní systém je překážkou vzniku etnické enklávy ze sestěhovaných Romů a proměny osídlení rovnou v gheto a to i tehdy, když jsou sestěhované rodiny před sestěhováním bezproblémové. Kupodivu zkušenosti s mosteckým Chanovem, košickým Luníkem IX a Dlhavskou cestou u Rimavské Soboty jsou zapomenuty a stovky obcí nastoupily cestu k vlastním hořkým zkušenostem.

Tedy shrnuto i na špatném bydlení Romů se vážnou měrou podílí romství. Rodinná solidarita je brzdou získávání a urychlovačem ztrácení bytů, romská nevzdělanost je protějškem bezohledného jednání majitelů domů. Kastovní odstupy rodin Romů k jiným rodinám se podílejí na vzniku romských ghet stejnou měrou, jako neracionální přístupy samospráv obcí.

Vzdělání, stále jen vzdělání, to chybějící školské vzdělání, je klíčem k úspěšnosti Romů v české společnosti. Romové, kteří dosáhli skutečně vyššího, především vysokoškolského vzdělání, nemají v české společnosti problémy, dokonce se jim dostává větší pozornosti nežli neromským vzdělancům.

Jak je to se vzděláním Romů? Velkou část romského vzdělání tvoří neformální neškolské vzdělání získané v rodině, jehož obsahem je romský jazyk či etnolekt češtiny kterým rodina mluví, romská kultura se všemi zvyklostmi a tradicemi, genealogie vlastního rodu, poučení o ostatních romských rodech a rodinách a o vztazích mezi nimi, romská nepsaná literatura, pověsti, mýty, pohádky, písňové texty, hádanky a přísloví, znalost osobností vlastní rodiny a ostatních rodů, znalost nepsaných pravidel, příkazů, zákazů a tabu, v některých rodech i otcova řemesla a druhého řemesla hudby. Co do množství jistě rozsáhlé vzdělání, které neovládne každý Rom stejně, a tak i mezi sebou rozlišují Romové vzdělané a nevzdělané. Obsahem však zcela neuplatnitelné v české společnosti, nevyužitelné ve škole, ani v zaměstnání.

Školní vzdělání je tedy tím klíčem k úspěchu Romů v české společnosti. Ale jak je to se školním vzděláním a romstvím? Jsou obavy romských rodin, že škola připraví jejich děti o romství oprávněné? Obávám se, že pokud se romství nezmění, jsou obavy rodin oprávněné.

Dilema tedy stojí takto: buď zachránit romskou kulturu jako skanzen s tím, že Romové se stanou zaměstnanci tohoto skanzenu placení sociálními dávkami z daní ostatních obyvatel, nebo umožnit Romům cestu k úspěchu v české společnosti za cenu proměny romské kultury, tedy romství. Již vidím zvednuté prsty a slyším slovo akulturace, asimilace atd.

Jsem hluboce přesvědčen, že kultura je pouze to, co se kultivuje - tedy pěstuje. Pěstuje dobrovolně, pro věc samu, z vnitřní potřeby nositelů kultury. Ve chvíli, kdy se kultura zakonzervuje, kdy se uloží do muzea, do skanzenu, stává se mrtvou, nikdo ji již nepěstuje a nikdo od ní nemůže čekat oporu ve svém životě. Starodávné artefakty obdivujeme, ale malujeme si úplně jiné obrázky, staré písně z desek posloucháme, ale zpíváme si jiné.

Kultura vyrůstá z víry a zaštiťuje se civilizací. Ani víra však není věc neměnná. V průběhu generací se proměňuje víra lidí a stejně i osobní víra jednotlivce se mění v průběhu jeho života. Také romská víra původně snad směsice animismu, totemismu a hinduismu se pod vlivem zemí ve kterých žijí změnila na křesťanství a islám se zbytky původních prvků. Kultura, která je na této nové víře vystavěna si ponechala mnoho původního, ale přejala ještě více nových prvků, které v Indii nenajdeme. Tak jako romské dialekty se rozrůznily především podle toho, ve kterých zemích ta která rodina pobývala, tak i kultura jednotlivých rodin se změnila podle okolností. Pouze vzájemná distance (segregace a separace) zabránila většímu sblížení. S odbouráváním těchto překážek ve vzájemné komunikaci se budou stírat i další rozdíly. Můžeme zapsat texty a melodie všech romských písní, ale nemůžeme Romy přinutit, aby si je nadále zpívali. Ani my nezpíváme písně zapsané Erbenem, a v řeči přes úpornou snahu české školy nepoužíváme přechodníky.

V jedné zemi může vedle sebe koexistovat a zpravidla i koexistuje více kultur. Nejen různá etnika, ale i různé vrstvy obyvatelstva mají různé kultury. V jedné zemi však nemohou koexistovat dvě civilizace, tedy dva občanské systémy. Stát potřebuje jednu správu, jednu jurisdikci, jedny zákony platné pro všechny. Civilizace musí zaštiťovat všechny kultury v zemi, kultura nemusí být v naprostém souladu s civilizací, ale kultura, která není v tomto souladu, své nositele znevýhodňuje. Když píší znevýhodňuje, míním tím ztěžuje jim cestu k osobnímu úspěchu. Romská kultura, romství ztěžuje svým nositelům cestu k osobnímu úspěchu v české společnosti (civilizaci).

Pokud by Romové rezignovali na úspěch v české společnosti, nebyl by žádný důvod k tomuto zamýšlení se nad romstvím. (Původní obyvatelé Austrálie Aboriginové z australsko- evropsko-americké civilizace přijali jen ocelové nože, místo svých kamenných a plastické kanystry na vodu místo kožených vaků. Nadále žijí v nehostinných pouštích vnitrozemí a o Australany na pobřežích se nezajímají.) Vzhledem k tomu, že Romové touží po úspěchu v české společnosti neméně než většina Čechů, je třeba se nad romstvím zamýšlet.

Jak jsme si ukázali výše, je romství retardačním prvkem hlavně ve dvou směrech: jednak brání osobnímu vzdělávání (v neromských věcech) jednotlivým nositelům romství, jednak svým systémem rodinné solidarity zpomaluje rozvoj osobní odpovědnosti.

Útlak posiluje rodinnou solidaritu a romství v současné podobě zakonzervovává, nebo vrací (retarduje) k ještě starším podobám. Tak rodiny, které již delší dobu žily rozestěhované do více bytů se v důsledku útlaku sestěhovaly znovu do jednoho bytu. Uvolněná tabu se znovu upevňují, vyhasínající tradice ožívují, nově v posledních

letech do kultury proniknouvší prvky potlačují. Útlak zastavuje vývoj kultury, konzervuje její prvky, je-li utlačovaná skupina dosti velká, vede útlak k ortodoxnímu přístupu k vlastní kultuře, která se stává zbraní pro (duchovní) přežití.

Jedině svoboda umožňuje nový vývoj kultury. Tradice se střetává s novotami a kultura ožívá. Svobodu je třeba chápat v celé šíři tohoto pojmu. Není svobodný, kdo se rozhoduje na základě omezených nebo záměrně zmanipulovaných informací. V multikulturní společnosti je třeba počítat s prolínáním kultur, což tvoří vrásky na čelech staromilců.

Jak jsme si ukázali výše, romství dnes není vázáno na antropologický typ, a v českých zemích dokonce ani na romský jazyk. Romství českých Romů není spojeno s kočovným způsobem života, jako u Romů v západní Evropě nebo před lety u našich Olašských Romů. Vývoj posledních let ukazuje, že celá řada prvků romství, které jsem v této studii uvedl, se u některých, v českých zemích žijících, romských rodin oslabuje až ztrácí, aniž by se současně ztratilo romství těchto rodin.

Romství, jak jsem ho popsal, odráží současný stav. Je podmíněno historií, je modifikováno zemí, ve které se uplatňuje a je měněno dobou. Romství utváří Romové, ale na jeho utváření se podílí i situace, jaká je v majoritní společnosti. Některé prvky romství mohou být majoritě sympatické, neboť v její kultuře absentují nebo jsou oslabeny, jiné prvky romství majoritu iritují, ale představa, že je možno do tohoto složitěho systému zasahovat zvenčí, je naivní. Direktivní zásahy zvenčí dokáží kulturu zničit, ale nikdy jen změnit podle předem promyšleného plánu. (Násilně z rodin odebírané děti umísťované do dětských domovů se dnes zřikají svých dětí a dávají je do dětských domovů samy.)

Ještě jednou podtrhávám: kultura je to, co se pěstuje svobodně a dobrovolně pro věc samu.

Neobávám se, že romská kultura zahyne, když romské děti budou získávat vzdělání v českých školách. Nepochybuji ovšem, že se změní. Ostatně i sledování programů televize mění romskou kulturu, ale na rozdíl od školního vzdělávání neodstraňuje znevýhodnění Romů v české společnosti.

Ostatně nemožnost zvyšovat si životní úroveň vlastní činností - prací, ochuzuje členy rodiny o úspěch, a zprostředkovaně podrývá i romskou rodinu, nositelku a záruku romství. Ve snaze udržet romství svých členů jim brání k dosažení úspěchu v české společnosti a bez tohoto úspěchu v české společnosti se rodiny propadají do chudoby, ta narušuje jejich solidaritu, která je základem romství. Tak se snaha uchovat si romství (bez sebemenších změn a za každou cenu) obrací právě proti romství.

Závěr

Celá studie pojednává o Romech v České republice na přelomu dvacátého a jedenadvacátého století. Věnoval jsem pozornost rodinám tradičnějším, kde mají hlavní slovo Romové starší padesáti let. O méně tradic dbalých rodinách, v jejichž čele jsou Romové mladší, už část mých sdělení neplatí. Jejich romství se již změnilo tak, že jim umožňuje úspěch i v současné české společnosti. Studují na středních či vysokých školách, podnikají nebo pracují v prestižních profesích a dohlížejí na vlastní děti, aby řádně chodily do školy. K tomu navíc vedou své děti ke kultivaci romského jazyka, učí je o historii Romů a předávají jim tu část tradice, o kterou se na své cestě k úspěchu mohli sami opřít. Tuto studii si možná se zájmem přečtou, ale rozhodně se jejími závěry nebudou cítit dotčeni, jich se už netýká.

VYTĚŠŇOVÁNÍ ROMSKÝCH KOMUNIT

Ing. Petr Víšek, Socioklub

Jedním z klíčových cílů sociální politiky je zachování trvale udržitelné sociální soudržnosti. Trvale udržitelná sociální soudržnost má kontinentální, národně-regionální, městskou i podnikovou dimenzi. Klíčovými tématy sociální politiky jsou ty sociální a ekonomické jevy, které tuto soudržnost ohrožují. A ty faktory mohou být demografické, sociálně ekonomické, nebo sídelní a další. Patří sem mezi jinými demografická rizika, např. stárnutí populace, zdravotní stav obyvatel, dále chudoba, nezaměstnanost. Mezi sídelní faktory patří například skutečnost, že čím menší obec, tím větší podíl seniorů a tím menší možnosti pro zabezpečení jejich potřeb. Mezi významné sídelní rizikové faktory patří územní segregace odrážející příjmovou nebo etnickou diferenciaci, nebo v horším případě příjmovou a etnickou, to znamená vznik etnických ghett.

Ghetto je charakterizováno izolací. Problémové jevy se nerozpouštějí v majoritě, ale posilují a utvrzují se - posiluje se odlišnost. Je to zdroj beznaděje, nepřátelství a agrese. Lidé v ghettu se cítí tak, že je vysunuli a nechali bez pomoci. Vybral jsem z titulků tisku, včetně regionálního, za posledních pár měsíců. Cituji: „Plzeň má problém - místa podobná ghattům. Ostrava má své peklo - romská ghetta. Romy ve Vsetíně zužuje žloutenka a vši. Vsetínské školy trápí rozšíření vši. Školy v Turkmenské, kam chodí romské děti: Bojíme se, kdy nám zase, rozuměj romské děti, zbijí děti. Dále : Gangy mladých Romů terorizují školáky - Brno. Rekordní účet žloutenky - letos 81 lidí, Ústecký kraj nejvíce ve Straškově. Straškov - starosta - Žloutenka není problém chybějících sprch. V Bruntále vypukla epidemie žloutenky. Zlikvidují kolonii, kde řádila žloutenka. Orlová - útoky Romů pokračují. Brno.“ Problémy ghetta mohou znehodnotit úsilí měst o jejich rozvoje zvelebování. Jde také o image města s etnickými problémy.

K vytěšňování a tvorbě ghatt prokazatelně dochází v českých městech a obcích poslední době velmi intenzivně, a to podle určitých scénářů, které se opakují. Nechci je publikovat, aby se nestaly návodem. Jde o právní i protiprávní kroky, účelové postupy, export nevídaných obyvatel do jiných měst nakoupením domů pro ně, někdy až podvodné jednání, využívání sociální nekompetence obyvatel, cíloví nevyužívání systému sociální ochrany apod. Pozoruhodným jevem je, že realizací řady legálních kroků vznikne nezákonný stav - stav etnické segregace, k jejímuž potírání se český stát zavázal.

Tento postup má řadu konsekvencí. První konsekvence je politická. Obec je ve velmi složité situaci, protože 95% občanů nechce Roma za souseda. To je významná věc. Romové, jako občané nejsou „zajímaví politicky“, neovlivňují volební šanci. Naopak, bude-li se deklarovat tvrdý přístup, třeba nulovou toleranci, ještě se na tom vydělá. Výstavba právně a technicky neexistujících „holobytů“, je kryptogram vyjadřující tento politický aspekt.

Druhá konsekvence je ekonomická. Jde o zhodnocení bytového fondu, je to proces, který se nazývá gentrifikace. Vyměnit v bytech chudé za bohaté a zkvalitnit byty a měnit sociální složení čtvrti, to je oprávněný zájem města. Ekonomická konsekvence je ale i pozoruhodná jiná. Proč vznikají dluhy, když vše může krýt u těch, kteří na to nemají, sociální dávkou ze státního rozpočtu? Proč vznikají dluhy? Obávám se, že je možno říci, že se města často chovají takto neekonomicky právě proto, aby vytvořily ekonomický a nakonec i právní tlak na lidi a donutily je odejít. Po reformě státní správy, kdy zanikly okresní úřady, vznikl i institucionální problém. Dochází k určité schizofrenii městského úřadu. Obec má dva významné zájmy. První reprezentuje bytový odbor a ten kdo hospodaří s byty. To znamená: mít zaplacené nájemné, hospodařit s byty, využívat bytový fond, vymáhat dluhy a podobně. A druhý reprezentuje sociální referát, který v zastoupení státu udělá všechno pro to, aby sociální dávkou a také např. pomocí zvláštního příjemce a sociální práce tytéž lidi v bytech udržel. A ty zájmy obou pracovišť jsou zcela odlišné, schizofrenní.

Má to i určité pozadí. Vytěšňování v České republice je poměrně snadné. U nás platí, že tři nezaplacené nájemy mohou způsobit žalobu a odchod z bytu. V evropských státech je to tak, že když se nájemné mezitím zaplatí, uhradí se dluh, tak se řízení zastaví. U nás nikoliv, u nás to může pokračovat dál a skončit ztrátou bydlení.

Další konsekvence je sociální. Startovacím mechanismem je velmi často neplacení nájemného. To chápeme jako jistou nezodpovědnost, ale v chudých komunitách jejichž životní strategie neznáme, je neplacení nájemného racionální záležitost, protože trvá-li ztráta bytu více než dva či roky, tak je riziko daleko a může být kompenzováno tím, že si vzájemnou výpomocí příbuzných a podobně. Ale dnes už není neplacení nájemného jediným startovacím mechanismem, jsou tu i velmi sofistikované praktiky, např. prodat byt s podmínkou generální opravy a jeho zpětný nákup bez nájemníků, export jeho obyvatel do cizích měst a mnoho dalších scénářů. Další takovou konsekvencí je to, že my bychom se měli snažit, aby lidé, kteří nemají prostředky nebo neumějí hospodařit, získali menší a levnější byt. Jenomže jsou často zadluženi. Řada měst si dala podmínku, že kdo je zadlužen, nemůže dostat byt. Nemůže dostat tedy ani levnější byt ani menší byt. Je to jistá šance: dáme ti levnější byt a uvidíme. Paradoxně jsme ale schopni mu poté dát místnost v ubytovně za nájemné vyšší než bylo předchozí.

Má to mezinárodněpolitickou dimenzi. Řada často skutečně legálních kroků samosprávy vede k nelegálnímu stavu, který bychom mohli označit jako segregace. A může nastat situace, že někdo položí otázku, zda se nejedná o nepřímou diskriminaci, podle směrnice Evropské komise č.43 z roku 2000, „kdy všeobecně neutrální opatření postihne nějakou skupinu zvlášť významně“.

Má to i další konsekvence. Politická je v tom, že stát svěřil do samostatné eventuelně přenesené působnosti aktivity bez možnosti jejich vynucení, ale zahraničně politicky za ně zodpovídá. Bytová politika je v samostatné působnosti.

Je tu určitá ústavní konsekvence. Občan má právo na chráněné bydlení. Chráněné bydlení je bydlení s výpovědí podle výpovědních důvodů v občanském zákoníku. A lidé jsou stěhováni docela běžně do nechráněného bydlení, tj. na dobu určitou. A z tohoto nechráněného bydlení mohou být vyloučeni velmi snadno. A zkušenosti ukazují, že se využívají nejrůznější, často velmi nedůstojné metody jak toho dosáhnout.

Je tu ještě jedna ústavní dimenze. Je to situace, kdy v jednom městě udělali prokazatelně nezákonně z bytů ubytovnu, a tím efektivně vyloučili občany tam bydlící ze systému sociální ochrany, konkrétně ze systému státní sociální podpory, který je postaven na nájemním vztahu, nikoliv ubytovací smlouvě. A odmítli využívat ustanovení zákona o zvláštním příjemci. Je to neuvěřitelné ale možné. Stát zákonem (naplňujíc vůči občanům svoji sociálně ochrannou roli) vytvoří nástroj pro pomoc lidem, kteří z různých důvodů nejsou schopni dostát svým povinnostem, a zastupitelstvo města se rozhodne tento nástroj sociální ochrany nevyužívat a uloží tak postupovat pracovníkům, kteří vykonávají státní správu v přenesené působnosti, na jejichž činnost stát finančně významně přispívá. Někdo se může zeptat, jestli není někde chyba.

To jsou velmi vážené věci a možná, že by byla velmi zajímavá ústavní žaloba. Jak je možné, že občan, který je ve státním zaopatření, neboť jej stát živí dávkami sociální péče, v té době může ztratit bydlení, tedy jestliže byl ve státním zaopatření, byť ho realizovala obec v přenesené působnosti? Obec měla postupovat tak, aby všechny významné složky zabezpečující životní podmínky pro občana byly dodrženy.

Vznikají ghetta, „Bronxy“, „Mexika“, „domy hrůzy“. To má řadu velmi negativních aspektů. Je to špatná adresa, vede to k izolaci, omezuje se tam veřejná doprava, služby. Vzniká kriminogenní prostředí, vznikají významná zdravotní rizika pro město - žloutenka, svrab, vzniká sociální napětí a rizika ve městě. Samozřejmě se znehodnocují nemovitosti. Dochází k vytváření plovoucích ghatt, protože ghetto

se jakoby šíří dále po území. Ghetto představuje jisté refugium, jisté útočiště pro nově příchozí, pro imigranty, a je to významné riziko pro sociální soudržnost ve městě. Ghetto skýtá i určité pozitivní šance. Je možno koncentrovat a specializovat veřejné služby do tohoto místa. Je tím možno dosáhnout jisté sanace centra od negativních jevů - kriminality, žebrání, žloutenky apod.

Základním mementem v této oblasti je, že se pohybuje v kruhu. Nejdříve lidi, kteří bydlí v bytech, vytěsníme do náhradního ubytování eventuelně přístřeší, protože nejsou schopni plnit své povinnosti a my jim nepomůžeme. A protože jsme pro ně nic neudělali, tak se znovu nenaučili hospodařit a znovu neplatí dokonce třeba mnohonásobně větší nájemné. Dochází ke ztrátě bydlení, k sociálnímu vyloučení, marginalizaci, segregaci a vytváří se stav, který bychom mohli charakterizovat jako bezdomovectví, vznik slumů, vznik nejrůznějších osad u měst apod. To se děje. To je ovšem situace, kterou si moderní a bohatý evropský stát nemůže dovolit a bude poskytovat sociální pomoc těmto lidem a budou se dostávat do azylové péče, denních pobytů pro bezdomovce, nocleháren, azylových domů, domů na půli cesty. A už dneska víme, že makrosociální, makroekonomická opatření k udržení lidí v bytech jsou 10krát levnější než poskytování azylové péče, denních pobytů pro bezdomovce apod. Jeden měsíc pobytu jednoho bezdomovce v azylovém domě stojí zhruba 7.500 Kč, to je nájemné za velký měšťanský byt v Praze. A protože to je nákladné a protože není cílem poskytovat azylovou péči, ale vrátit lidi do života, budeme stavět byty pro tyto lidi a vracet je zpátky do bydlení. Tento koloběh jsme si mohli ušetřit. Problém je, že tento koloběh je delší než jedno volební období. Jedno zastupitelstvo na tom volby vyhraje, druhé zastupitelstvo na tom volby prohraje. Co dělat v této situaci? Tento problém zatím nikdo příliš úspěšně nevyřešil.

Územní segregace realizuje segregaci příjmovou, je produktem příjmové segregace a u nás je velmi často jenom romská, ale nebude tomu tak. Zkušenosti ukazují, že ten problém je třeba odetnizovat. Nejde o to zabývat se romskými komunitami, ale vyloučenými komunitami a to není jedno a totéž. Primární adresa zní sociálně vyloučená komunita. Ano, žije tam naprostá většina Romů, ale primární problém je sociální, nikoliv etnický. Chudoba není etnickým znakem Romů. Je třeba bojovat za to, aby se ghetta demontovala. Jedinou možností je, že ti lidé, kteří tam bydlet nemusí, protože by měli na víc, tam bydlet nemusí. Jenomže když stanovíme, že pro přidělení bytů je třeba zaplatit kauci, jak může člověk, který dostává dávky sociální péče mít 10.000, 20.000 nebo 50.000 Kč na zaplacení kauce? Anebo je-li zadlužen a on může být zadlužen, tak mu prostě podle našich místních předpisů byt nemůžeme dát a on odejít nemůže. To je špatně. Bude patrně třeba využít nového Zákona o bankrotu. Stávají se případy, že současně se ztrátou bydlení odebere soud děti rodičům, protože nemohou zabezpečit péči o děti. Péče o jedno dítě v ústavním zařízení stojí 25-45 tis. měsíčně. Tyto náklady hradí stát. Přitom výše dluhu, který to

způsobil, mohla být významně menší. V sousedním Německu náklady na takto vynucenou ústavní péči dětí svých občanů v ústavní péči platí obec sama, neboť ona to způsobila nedostatečnou sociální prací.

Je třeba uvažovat strategicky, vědět co dělám, když lidi sestěhovávám do nějakého místa nebo zřizuji ubytovnu. Co to znamená a co to přinese za 5 nebo taky třeba za 20 let. Musíme připustit, že vůči Romům je na trhu s byty panuje tvrdá diskriminace. Je mnoho bariér. Na jedné straně jsme schopni poskytovat ubytovnu za cenu ekonomického nájemného, ale za tutéž cenu byt Romovi v soukromém domě nepronajmou. Realitní kanceláře se přímo ptají, jestli tam snad náhodou nebydlí někdo „problémový“. Když si Romové, kteří jsou třeba i majetní chtějí koupit rodinný domek na venkově, tak obec udělá vše aby to překazila. Města kupují domy v jiných obcích a stěhují tam své problémové občany. Jedna obec se referendem oddělila od města, kvůli přestěhování Romů z města. Jde o extrémně složitý problém. Nicméně je vhodné připomenout výrok generála de Gaulle, že politik myslí na příští volby a státník na příští generaci.

POLICEJNÍ PRÁCE V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH KOMUNITÁCH - HISTORIE, PŘÍTOMNOST, BUDOUCNOST

mjr. Mgr. Václav Šaroch

Policie byla do nedávné doby vnímána spíše jen jako represivní orgán používající státní donucení k zajištění prosazení práva tam, kde selhaly ostatní právní mechanismy. Vývoj policejní práce v posledních letech směřuje k rozšíření především preventivní činnosti, která má kromě celé řady příznivých dopadů na vývoj kriminality i nesporně vysoký dopad na ekonomické aspekty policejní práce.

Tomuto trendu se nevyhnula ani práce se sociálně vyloučenými komunitami a minoritami. V minulosti byla práce policie na tomto úseku zaměřena jen na potírání projevů extremismu. V rámci celé republiky bylo dosahováno velmi dobrých výsledků. Ukázalo se však, že nestačí jen objasnit již vzniklou trestnou činnost, ale je třeba vést boj s podhoubím tohoto jevu.

V rámci Policie České republiky správy Severomoravského kraje byl přelomovým rok 2001. Kromě jiných byl šetřen i závažný násilný trestný čin proti příslušníkům romské komunity, kterého se dopustili příslušníci hnutí skinheads. Přestože byli pachatelé dopadeni, ze strany Romů došlo v městě Ostravě k vytváření hlídek, kterými chtěli bránit svá obydlí.

Na druhé straně pak tato akce provokovala zástupce extrémní pravice k vytváření „občanských hlídek“. Policie se pokoušela vyjednávat se zástupci minorit, chyběly jí však hlubší znalosti „jejich“ světa. Zástupci policie začali proto ve svých služebních obvodech navazovat osobní kontakty především s pracovníky občanských sdružení pracujících se sociálně vyloučenými komunitami a minoritami a postupně tak získávali cenné informace a zkušenosti.

V roce 2002 začaly prosakovat první informace o problematice lichvy, a to především v romské komunitě. Policie v rámci Městského ředitelství PČR Ostrava vytvořila speciální tým, ve kterém byli vždy dva policisté z jednotlivých obvodních oddělení i specialisté z oddělení hospodářské kriminality. Všichni prošli školením, ve kterém byli poučeni o historii Romů, jejich kultuře a způsobu komunikace atd. Úkolem týmu bylo navazovat kontakty se členy romských komunit a pomáhat při řešení nejenom lichvy, ale i některých dalších problémů. Činnost byla propojena

s projektem „Policejní asistentky pro potírání lichvy“. Jednalo se o projekt ostravského občanského sdružení Vzájemné soužití. Projekt byl vyhodnocen velmi pozitivně a sloužil jako metodický vzor pro podobnou činnost policejních útvarů i v jiných částech naší republiky.

Dne 22. ledna 2003 vláda ČR přijala usnesením č. 85 „Národní strategii pro práci Policie ČR ve vztahu k národnostním a etnickým menšinám“. Jedná se o první ucelený materiál řešící problematiku policejní práce ve vztahu k menšinám. Pozitivní výsledky plnění tohoto usnesení se projevily nejen v oblasti policejního školství, ale například i v tom, že od počátku letošního roku byla na všech krajských správách policie zřízena funkce „styčného důstojníka pro práci s minoritami“. Jeho úkolem je rozvíjet v rámci svého služebního obvodu komunikaci s příslušníky minorit, poskytovat pomoc obětem rasově motivovaných extremistických trestných činů a být mediátorem mezi cizinci, minoritami i sociálně vyloučenými komunitami a policií.

Policie České republiky, správa Severomoravského kraje od roku 2003 pracuje i na svém vlastním projektu nazvaném „Společný svět“. V rámci tohoto projektu probíhají školení policistů k problematice komunikace s minoritami. Jsou konány semináře policie se zástupci státní správy, samosprávy i občanských sdružení pracujících v této oblasti. Účelem seminářů je nejenom vzájemná informovanost o činnosti, ale i hledání společných cest k řešení některých problémů. Policisté se také již druhý rok aktivně zapojují do přípravy a realizace letních táborů pro děti ze sociálně vyloučených komunit i do dalších činností některých občanských sdružení. O všech těchto aktivitách přináší informace policií vydávaný bulletin „Občasník“.

Ve fázi příprav je patronát Policie, správy SM kraje nad dětským domovem v Ostravě i další akce, jejichž cílem je hledání cest k vzájemnému pochopení, navázání důvěry a komunikace mezi policií a minoritami.

Pro obě strany je vzájemné poznání velkým přínosem a ve svém důsledku pomáhá i při potírání kriminality a hledání východisek i tehdy, kdy se zdá, že žádná nejsou.

Závěrem chci říci, že všichni, kdo propagujeme a realizujeme nové postupy v práci policie, nejsme žádní bláhoví idealisté. Více než kdo jiný si uvědomujeme, že v současné době budujeme základy společného domu, který bude možná pod střechem v době, kdy my již zde nebudeme. Někdo však s touto stavbou začít musí. Je třeba hledat řadu cest a postupů k zajištění budoucího klidného soužití členů multikulturní společnosti, což snad dnes chápou i ti nejzatvrzelejší skeptici. Když na nové podmínky nebudeme sami vnitřně připraveni, nemáme šanci zvládnout všechna úskalí a složitosti provázející proces sociálních změn ve společnosti, což by mohlo mít v budoucnu katastrofický dopad.

ZÁVĚRY KONFERENCE „ROMOVÉ VE MĚSTĚ“

Zpracovala Alena Kissová

Konference se zúčastnili zástupci státní správy, pracovníci obecních, městských i krajských úřadů, zástupci neziskových organizací. Z toho, jaký byl o účast na konferenci zájem je zřejmé, že problematika Romů je v současné době velmi aktuální. Právě Romové patří do skupiny osob nejvíce ohrožených chudobou a sociálním vyloučením. Práce s touto menšinou je během na dlouhou trať, vyžaduje trpělivost, osobní nasazení a odborné znalosti.

Přestože názory i zkušenosti z praxe se někdy lišily, sjednotili se účastníci konference na celé řadě závěrů. Uvádíme ty nejdůležitější:

- 1) Je potřeba více komunikovat s představiteli měst a obcí, se zastupiteli, informovat je o sociální situaci v jednotlivých městech a jejich „problematických“ částech. Je nutné jasně definovat cíle, priority a strategie práce s příslušníky minorit.
- 2) Snažit se o co největší medializaci kladných příkladů.

Na tomto místě je možno uvést např. projekt Společný svět, vlastní projekt PČR, správy Severomoravského kraje v Ostravě, zahájený v r. 2003. Jak zaznělo v jednom z příspěvků a následně i na workshopu, cílem tohoto projektu bylo navázat kontakty mezi policisty, státní správou, samosprávou, občanskými sdruženími i příslušníky romských rodin žijících na území města Ostravy. Po dvou letech lze říci, že cíle se podařilo dosáhnout. Došlo k podstatnému zlepšení komunikace mezi jednotlivými subjekty i ke zvýšení vzájemné informovanosti. Policisté byli v rámci tohoto projektu proškoleni o historii Romů, jejich zvycích, tradicích, způsobu života apod. Prošli také školeními o komunikaci s Romy i příslušníky dalších etnických menšin. Podíleli se na přípravě programů letních táborů pro děti ze sociálně slabých rodin, kterých se i sami opakovaně zúčastnili.

Dalším úspěšným projektem oceněným i v zahraničí byl projekt z r.2002 ostravského občanského sdružení Vzájemné soužití, nazvaný „Policejní asistentky pro potírání lichvy“, který souvisel s projektem „Společný svět“.

Oba projekty slouží nadále jako podklad pro podobnou činnost Policie ČR i neziskových organizací v dalších městech. Ukázalo se, že takovéto projekty mohou být jednou z cest, jak pomoci soužití různých etnik, jak se podílet na prevenci kriminality ve městě atd.

3) V mnoha městech stále uplatňované vytěsňování „problémových“ osob (mnohdy právě Romů) na okraj měst nebo zcela mimo ně a soustředěné bydlení těchto lidí v jedné lokalitě jasně ukázalo, že tímto se problémy nevyřeší. Naopak přibude oblast se zvýšenou kriminalitou, neutěšenými životními podmínkami, zejména pro děti pak vyšší výskyt infekčních onemocnění oproti jiným částem města atd. Je tedy nezbytné hledat jiné způsoby řešení.

Jedním z nich je udržení stávajícího bydlení klientů. Pokud už podobné lokality vznikly, je potřeba s jejich obyvateli stále pracovat, umožnit těm, kteří se o to sami snaží a dodržují daná pravidla, výstup „ven“.

4) Je třeba registrovat i nízké dluhy na nájemném, přijímat včasná opatření umožňující oddlužení a zamezující dalšímu zadlužování jednotlivců či celých rodin. V případě potřeby strhávat nájemné a další poplatky spojené s bydlením ze sociálních dávek, případně ze mzdy.

5) Větší pozornost věnovat dlouhodobě nezaměstnaným, rozšiřovat činnost agentur podporovaného zaměstnávání.

Výsledky se v této oblasti může pochlubit např. o. s. Spolu z Olomouce, o kterém se účastníci konference dozvěděli na jednom z workshopů. Toto sdružení kromě dalších aktivit vyvíjí činnost i v rámci programu „Podporované zaměstnávání“. Jde o komplex služeb pro osoby, které mají s ohledem na různé druhy handicapů omezenou možnost najít nebo si udržet vhodné zaměstnání. Značnou část klientů tvoří právě Romové. Pracovníci, kteří se tomuto programu věnují, poskytují své služby nejen uchazečům o zaměstnání, ale i zaměstnavatelům. Jedná se o celou řadu služeb, např. pomoc při hledání místa tzv. „na míru“, učení potřebných sociálních a pracovních dovedností individuální i skupinovou formou, pomoc při řešení problémů přímo na pracovišti, pracovně - právní poradenství.

6) Činnost sociálních pracovníků by měla být co nejvíce zaměřena na terén, tedy na práci s klienty v jejich přirozeném prostředí.

7) Důležité je udržet rodiny klientů co nejvíce pohromadě, minimalizovat umisťování dětí do ústavní péče. Aby se mohli sociální pracovníci jednotlivým rodinám co nejvíce věnovat, měl by se do budoucna zvýšit jejich počet.

8) Upřednostňovat aktivity samotných Romů, podporovat jejich snahu o řešení individuálních problémů.

Účastníci konference ve svých příspěvcích informovali o mnoha úspěšných projektech, diskutovalo se ale otevřeně i o tom, co se na poli práce s Romy nepovedlo. Opakovaně zaznělo, že úřady, Policie ČR, nestátní neziskové organizace i samotní Romové nemohou stát proti sobě. Aby práce měla smysl a přinesla výsledky, je třeba jít jedinou cestou, cestou společnou.